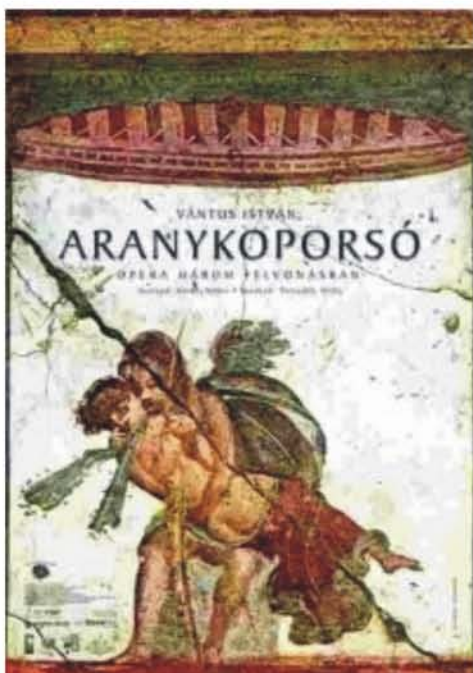

MAGYARTANÍTÁS

Vántus István három felvonásos operát írt
Móra Ferenc *Aranykoporsó* című regényéből.
A művet 2006. április 28-án mutatta be a Szegedi Nemzeti Színház

2014/3.
MÁJUS-AUGUSZTUS

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: (1) 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az árak 2014. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	1000	1200
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	800	1000
TR 0003	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 3–4. osztály	500	600
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	800	1000
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	1000	1200
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	600	750
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára (Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.)	820	930
TR 0011	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	200	250
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	200	250
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	200	250
TR 0015	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	200	250
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	1300	1550
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	600	750
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	600	750
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	900	1000
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	700	800
TR 0023	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály (Átdolgozott, bővített, színes nyomású kiadás; szerepel a tankönyvjegyzéken.)	960	1100
TR 0024	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7–8. osztály (Átdolgozott kiadás)	650	800

MAGYARTANÍTÁS

2014. 3. szám

L.V. évfolyam

Lektorált módszertani folyóirat.

A megjelenő cikkeket a szerkesztőbizottság két tagja vagy két felkért külső szakember lektorálja.

Megjelenik *elektronikus formában* (e-mail-mellékletben megküldött pdf-állományként) évente ötször: január, március, május, szeptember és november hónapban.

A korábbi számok hozzáférhetők az alábbi webhelyen:

<http://www.trezorkiado.fw.hu/indexmtan.html>

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

Szerkesztőbizottság:

Adamik Tamás, Benczik Vilmos,
Hangay Zoltán, Merényi Hajnalka,
Raátz Judit, Zimányi Árpád

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: postmaster@adamir-retor.t-online.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon/fax: (1) 363-0276, e-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Az elektronikus kiadás előfizetési díja 2014-re: 1000 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén, levélben, e-mailben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

TARTALOM

BÚCSÚ

Raátz Judit: Búcsú Hajdú Mihály professzortól. (1933. augusztus 14. – 2014. január 7.) 2

KLASSZIKUS MAGYAR IRODALOM

Homa-Móra Éva: Móra nyomában 3

Szörényi László: „Jó énekkel végezni a napot” 5

A. Jászó Anna: Jókairól – más szemszögből IV 6

HATÁRON TÚLI MAGYAR IRODALOM

Lengyel János: Hitelesen megjeleníteni a világot (Nagy Zoltán Miklós költészetéből) 19

H. Tóth István: (...) létből a lét kiszakad / arcán a hó többé nem olvad el 22

NYELVMŰVELÉS

Dóra Zoltán: Lipinka madár 26

A TANÍTÁS MŰHELYE

H. Tóth Tibor: A diákok és a fiatalok stílusáról és nyelvhasználatáról 26

Laczkó Mária: Az idézés, a forrásmegjelölés, a hivatkozás szabályainak tanítása 27

KÖNYVSZEMLE

H. Tóth István: Bevezetés a hozzáadó (additív) szemléletű anyanyelvoktatás világába – Beregszászi Anikó: A lehetetlent lehetni • *H. Tóth István*: „A partok elmúlnak, de a hullám örök...” – Vasvári Zoltán: Mint kútmedvebe kő. Rónay György-tanulmányok 34

ÖTLETTÁR

Raátz Judit rovata 39

E számunk szerzői:

Dóra Zoltán, tanár, Vác • *Homa-Móra Éva*, tanár, Eger • *A. Jászó Anna*, professor emeritus, ELTE BTK • *Laczkó Mária*, tanár, Kaposvári Egyetem • *Lengyel János*, újságíró, történész, Beregszász • *Raátz Judit*, tanár, ELTE BTK • *Szörényi László*, irodalomtörténész, MTA Irodalomtudományi Intézet • *H. Tóth István*, tanár, Balassi Intézet, Budapest • *H. Tóth Tibor*, tanár, Pannon Egyetem, Veszprém

Búcsú Hajdú Mihály professzortól

(1933. augusztus 14. – 2014. január 7.)

Megdöbbenve kaptuk január elején a telefont, hogy Miska tanár úr örökké eltávozott. Tudtuk, hogy nagyon súlyos, gyógyíthatatlan beteg, de valahogy mégsem hittük, hogy egyszer bekövetkezik ez a szomorú esemény. Miska tanár úr – szinte mindenki így hívta – tanárok generációit nevelte, oktatta a magyar nyelvtörténet rejtelmeire, vezette be a névtan izgalmas világába. Számos, a névtannal foglalkozó nyelvész az ő biztatására, hatására kezdett a nevekkal foglalkozni. Tanítványai eredményeire talán náluk is büszkébb volt: számos periodikát alapított és szerkesztett, melyekben kezdő névtanosok és doktori iskolások kutatásait, gyűjtéseit publikálta. Az ő hatásának, a névtan, a nevek iránti elköteleződésének köszönhető, hogy ugyan a tantervekből kimaradt a névtan oktatása, ennek ellenére a legtöbb nyelvtankönyvből nem hiányzik egy-egy, a nevekkal, a névadással foglalkozó fejezet. Ő maga is írt egy kiváló tankönyvet *Magyar tulajdonnevek* címmel (Nemzeti Tankönyvkiadó 1994).

Hajdú tanár úr pályáját képesítés nélküli falusi tanítóként kezdte 18 évesen, és hatvan, katedrán eltöltött év után mint az ELTE professor emeritusa ment nyugdíjba.

Először a néprajz iránt érdeklődött, de az egyetemen már nyelvjárástannal, nyelvtörténettel és hangtannal, végül pedig fő szakterületével, a névtannal foglalkozott, melynek vezető szaktekintélyévé vált. Több tudományos periodikát alapított és szerkesztett, melyeknek összesen több mint 420 kötete látott napvilágot. Társalapítója volt a Névtani Értesítőnek és vezetője az ELTE névtani programjainak. Mindent megtett azért, hogy a névtan segédtudományból önálló és önelvű diszciplínává fejlődjön, és saját jogon kapjon helyet a tudományok közt.

Kivételes szorgalmának és munkabírásának köszönhető, hogy első generációs értelmiségi lehetett egy olyan rendszerben, amely érettségije idején még az egyetemről is kitiltotta származása miatt. Így soha nem teljesülhetett gyermekkori álma, hogy állatorvos legyen. Tanítóként kezdett dolgozni, s akkoriban nem egyszer fordult elő, hogy kevés keresetét az irreális adóterhekkel sújtott gazdálkodó szülei támogatására kellett fordítania. De nem adta föl azt a vágyát, hogy továbbtanuljon: munka mellett véggezte el a szarvasi tanítóképzőt, majd a szegedi egyetemen általános iskolai orosz, aztán magyar, végül angol szakos tanári diplomát szerzett. És olvasott, olvasott, olvasott. Ezért is meglepő, hogy amikor a pesti tudományegyetemre került, ahol magyar-könyvtár szakos középiskolai tanár lett, nyelvészettel kezdett foglalkozni. Szakdolgozatát későbbi mentorához és mesteréhez, Benkő Lorándhoz írta, aki nemcsak nyelvészt, hanem kifejezetten névtanost faragott belőle.

Talán a pedagógus múltjának is köszönhető, hogy Miska tanár úr igazi tanár is volt. Barátságos volt és érdeklődő. Szobája mindig mindenki előtt nyitva állt: egy jó pohár bor és egy pajkos anekdota nélkül onnan vendég nem távozható. Nőknek a kézcsók, férfiaknak egy cinkos pillantás korra való tekintet nélkül kijárt. Diákjait rávette falujuk névkincsének összeírására, az egyházi anyakönyvek átnézésére, és ráébresztette őket, hogy ragaszkodjanak történelmük egy ősi darabjához: a névkincshez, melyben csuda dolgok jelennek, s melynek titkait oly sokak előtt fedte föl az évek során.

Határokon túli kollégákkal levelezett, ápolta a kapcsolatot, és küldte nekik az általa szerkesztett kiadványokat – folyton dolgozott valamin. Analizált, gondolkozott, kollégái véleményét kérte, és néha vi-

tákat provokált, hogy aztán egy nagyvonalú legyintéssel elhessentse a komolyságot, és eldúdoljon egy népdalt, ami hirtelen eszébe jutott. Ilyen elnyúló beszélgetésekből alakult ki a Bokor-Kör, az ELTE fiatal nyelvészeinek szerda esténkénti találkozója, a Pesti Barnabás utcai épület ódon falai közt. Emlékezetes nyelvgyűjtő utakat szervezett, amelyeket töretlen vidámságával, derűs kacagásával és pipafüstjével hangulatossá is varázsolta.

S mert soha nem feledte, hogy honnan jött, bárhová ment is, mindig kutatta a helyek és emberek történetét: a temetőben különleges családnevekre vadászott, összeírta az utcaneveket, tudakolta-bogozgatta a helynevek eredetét, a beceneveket, az állatnévadást és egyéb szokásokat. Még olvasás közben is mindig keze ügyében tartotta a tollat és papírt, hogyha érdekes nevet talál, föl tudja jegyezni.

Neki köszönhető Szabó T. Attila erdélyi helynévanyagának rendszerezése és megjelentetése, és több magyarországi helynévtár is az ő közreműködése révén láthatott napvilágot. Tudta, érezte, hogy nem pihenhet, hogy rögzíteni kell az egyre gyorsabban átrendeződő települések neveit, az elvárosiasodás miatt kikopó nyelvjárásokat, az eltűnő tevékenységek szókincsét, a folyton változó névadási szokásokat. Ezért szomorú, hogy éppen saját fõmûvének, a 375 és félezer nevet földolgozó családnévi adattárnak a teljes megjelenését már nem érthette meg, noha ez öt évtizedes gyűjtõmunkájának eredménye, amelyben az általa szervezett kutatócsoportok, a hozzá szakdolgozók és tanítványai mind segítettek.

Szûkebb pátriájához, Orosházához egész életében hû volt. Kedvenc foglalatossága, a méhészkedés is odakötötte, és meghalni is oda vonult vissza. A város is tisztelte, és szeretettel, megbecsüléssel vette körül díszpolgárát, aki vérbeli tanárként testvérével, dr. Hajdú Erzsébettel együtt két, általános iskolásokat jutalmazó alapítványt is létrehozott. Az egyik a Ravasz Erzsébet Helyesírási Alapítvány az orosházi Székács József Evangélikus Óvoda, Általános Iskola és Gimnázium kiemelkedően jó helyesírási 6. osztályos tanulói számára, a másik az Orosházi Református Iskola Szülõföldismeret Alapítvány, amely a végzõs diákoknak a magyar történelemben, a Kárpát-medence földrajzában és Orosháza helytörténet-ismeretében megszerzett tudását díjazza.

Hajdú Mihály tanár úr iskola- és tudományteremtõ munkássága mûveiben, emléke, kedves alakja pedig bennünk, volt tanítványaiban, kollégáiban él tovább.

A Hajdú Boglár által összeállított sajtóanyagot felhasználva írta

Raatz Judit

* * *

Homa-Móra Éva

homaeva58@freemail.hu

Móra nyomában

I.
Felemelő élményben volt részem 2013 nyarán Kiskunfélegyházán.

Megható az a szeretet, hozzáértés és lelkesedés, ahogy ott a Móra-kultuszt ápolják. Nemcsak Ferencét, hanem 15 évvel idősebb bátyját, Istvánét is, aki saját korában ismert író, költő, újságíró volt, s aki szelíd, de határozott gonddal terelgette Ferencet e pálya felé. Hét gyermeket nevelt már, amikor Ferenc egyetemista volt, de igyekezett részt vállalni ellátásából, segített neki elhelyezkedni a pályakezdő éveiben is.

Az öcs aztán túlszárnyalta bátyját, de Istvánnak is múlhatatlan érdemei vannak az irodalomban; ezeket – sajnos – inkább csak irodalomtörténeiseink tartják számon. (*Párbaj* című parasztnovelláját egyenesen a Móricz-féle *Barbárok* előképének vélik.)

Ez a félegyházi nap azonban nem elsősorban Istvánról vagy Ferencről, hanem Móra Mártonról szólt. Arról a remekes szücsről, akit sokan ismernek a *Kincskereső kisködmön*ből, hiszen egyértelműen édesapjáról mintázta a regénybeli alakot Móra Ferenc. A szücs Móra Márton halálának 100. évfordu-

lóján emlékeztek rá házánál és sírjánál a hálás kiskunfélegyháziak s az összegyűlt, majd 30 főnyi le származott.

Ezeket a sorokat gyakorló vagy leendő magyartanárok olvassák. Talán nem haszontalan, ha figyelmüket az ösatyára, a dinasztiaalapító Móra Mártonra fordítjuk.

Mit köszönnek a félegyháziak Móra Mártonnak?

Hogy 1858-ban épp Kiskunfélegyházán szállt le a Szeged felé tartó gőzösről vándorló mesterlegényként. Hogy jászberényi születésüként mégis ebben a városban telepedett le, s kezdett később szücsként dolgozni. Hogy feleségével, a kenyérsütő asszony Juhász Annával itt nevelgettek gyerekeiket. Tíz született nekik, s hetet temettek el közülük. A három, aki életben maradt (István és Ferenc mellett még Julianna), nagy szomjial itta, adta tovább és bokrosított azt a szellemi örökséget, amelyet szüleitől kapott.

Miféle szellemi örökséget kaphattak a szücsötől és a „kenyérsütőgető asszonytól”?

Nos, Juhász Anna, a *Kincskereső kisködmön*ből ismert „szülém” meséivel tündérországba repítette gyermekeit. Szavai nyomán képzeletükben világokat

teremtettek – kell-e ennél több a majdani íróknak? Móra Márton betűszeretetről pedig sok-sok történet maradt fenn, melyeket fiai jegyeztek le. Ezekből mesélt e júliusi napon *Kapus Béláné*, a megemlékezés egyik szónoka, a Móra-kutatás és -rendezvények fáradhatatlan szervezője.

„*Derülje, pozitív életszemlélete, életigenlése, tudás utáni vágya, az olvasás szerete jó nevelő hatása volt. Ahol olvasnivalót talált, mindent hazavitt. A vásárok végén a kimaradt kalendáriumot mind megvásárolta, a szelfűtta újságpapírt is felvette, s a szőlőben a déli pihenő idején alvás helyett olvasott*” – hallhattuk a megemlékezésben. Később a fiú, Móra István szavait idézte: „*Nálunk mindig volt olvasnivaló. Kít már említettem, a kalendárium. Akinek én is sokat köszönök, mert a régi kalendárium magatudatlan is nevelőhatású volt. Én az Arany János Fülemüléjét kalendáriumban olvastam.*” Tovább árnyalta a Móra Márton-képet a Magyar László irodalomtörténész munkájából idézett részlet, szintén Kapus Béláné emlékezésének részeként: „*Más gyerekek is van apja, anyja, de olyan, mint neki, senkinek. Micsoda boldogság üldögelni apja lába mellett a kis szobában és nézni, hogyan varrja a szebbnél szebb virágokat a subák irhájára meg a szűrök posztójára, lesni a fürge szücsstű villogását, a sok színű fonalak kigyózását, és hallgatni az örökös mesét a szegény ember igazságáról, a hatalmasok gonoszágáról, a szabadságharc diadalmas csatáiról, Kossuth apánkról, aki egyszer majd csak visszatér a bujdosásból, és visszahozza az elrabolt szabadságot. Aztán Petőfi Sándorról, a szabadságharc költőjéről, aki ott esett el a harc mezején a szent világszabadságért.*

Légy mindig büszke rá, kisfiam – mosolygott sokszor –, hogy te is itt születél Félégyházán, Petőfi Sándor szülővárosában. Téged is ugyanaz a nap süt, és ugyanaz a levegő éltet. Most még kicsi vagy, de ha megnősz, te is tudni fogod, hogy ki volt Petőfi és ki volt Kossuth Lajos. Micsoda szellemi örökség!”

’48-as eszmék, becület, emberség, teremtő képzelet, tudás utáni vágy – gazdag batyut kaptak a gyerekek az egyre szegényedő Móra-házban. Mindhárom diplomás emberek lettek, szüleik büszkeségére.

Szép szavakkal fejeződött be a hajdani szücs méltatása: „*Köszönjük a Gondviselőnek, hogy 1858-ban ide vezérelte Móra Mártont, akinek legyen áldott emléke.*”

Vészits Andrea, Móra Ferenc dédunokája ihletett gondolatai következtek: „*Móra Márton halhatatlan lett. Az örökkévalóságnak szép szemű, regulázatlan lelkű, kitért szívű, bohókás és bohém foltozósűcse.*” Érdemes elidőzni egy fogalomnál, amelyet Vészits Andrea hangsúlyozott, ez pedig: „*a határtalan részvét, amelyet Móra Márton korlátozás nélkül mindenki és minden iránt érzett a mindenségben, ezt a korlátlan részvéte ráhagyta az utódaira, hiszen Móra Ferenc egész életműve is ebben a korlátlan részvétben gyökerezett.*”

Dinasztiaalapítónak neveztem őt a bevezetőben. Ahogy számlálom az egyre következő nemzedékek íróit, költőit, kutatóit, muzeológusait, pedagógusait: vannak, akik őrzik és továbbadják a lángot!

II.

Tamási Áron párhuzama: „*A madárnak szárnya van és szabadsága, az embernek pedig egyetlen szülőföldje és sok kötelessége.*” Szeretem ezt a gondolatot, mert felráz minden elérzékenyülés szülte renyhességéből: lássunk munkához, rajta! Első a kötelesség!

Kiskunfélegyházán tudják, mi a kötelességük. És mi, magyartanárok, tudjuk-e? Kis változtatással Tamási mondata: *a magyartárnak szellemi öröksége és sok kötelessége.*

III.

Egy korábbi számban ezen a helyen hívtam az olvasót közös elmélkedésre Móra Ferenc korszerűségéről a *Kincskereső kisködmön* kapcsán. Azóta se hagy nyugodni a téma, utánaéztem az alsós olvasókönyvek tartalomjegyzékében: mennyi Móra-írást ismeretnek meg a kisiskolásokkal? Megnyugtató volt az eredmény: tankönyvkiadótól függően 5–7 elbeszélést is találunk az alsós könyvekben Mórától. (Hangsúlyozom: *elbeszélést*, tehát például a *Kincskereső* – teljes terjedelmében – száműzött lett. Ugyan ki ismeri manapság a *Mindenki Jánoskját* vagy a *Dióbel királyfút*?)

Aztán a felső tagozaton eltűnik Móra. Fel nőnek gyerekeink, s a Móra név emlék lesz számukra régiről, valami meseirő az alsós tankönyvekből, esetleg összekeverhető Molnár Ferencsel *A Pál utcai fiúk* kapcsán (gyakran előfordul!), utcanév vagy iskola neve, esetleg – műveltebbeknek – ifjúsági könyvkiadó neve.

IV.

Egyetemen tanít leendő magyartanárokat, akitől halottam: a hallgatók közül *senki* nem olvasta az *Aranykoporsót*. Kitűnőre érettségiztek magyarból emelt szinten. Vajon tudtak-e erről a regényről vagy sok másról? Ajánlotta-e nekik valaki? Meséltek-e saját olvasmányélményeikről, idéztek-e vonzón, hitelesen? Kié a felelősség?

V.

Élő bizonyíték, hogy Móra „felnőtt” korosztályt célzó könyvei is „korhatár nélküliek”: az *Ének a búzamezőkről* alapján készült filmet sugározta egy tv-csatorna. Az akkor 10-12 éves kislányom könnyekig meghatódott a történeten, és azonnal el akarta olvasni a regényt. Korainak tartottam, nem neki valónak; féltettem, hogy olvasva túlságosan megrázó lenne számára. Aggodalmam fölöslegesnek bizonyult: szinte egy lélegzetre elolvasta, azóta többször, testvérei is. (Ezt a művet is a Vészits Andrea által emlegetett *határtalan részvét* szülte...)

VI.

Lapozzuk föl bármelyik Móra-regényt. Megfoszthatjuk-e ettől a csodálatosan színes, képteremtő nyelvtől diákjainkat? Amikor olvasáspszichológusok, agyku-

tatók egybehangzó állítása szerint (és napi pedagógiai tapasztalataink szerint is) túl sok a készen kapott kép; a fiatalok agyának képteremtő ereje elsatnyult, a szavak, szókapcsolatok, szövegek szinte megszüntek hívószavak lenni, s hozzájuk semmiféle képzet nem társul – hát nem lenne gyógyító hatású a Móra-szöveg?

Egyik kedvenc – és e helyen már korábban is ajánlott – tanári módszerem egy-egy író szövegének példamondatként való becsempészése az órákra. Nemcsak lélegzetelállító szóképekben gyönyörködhetünk, vagy a gondolatfűzés logikáját fejtetjük föl tanítványainkkal, hanem tudatukba „cseppenként adagolva” talán kedvet is kapnak e művek egészének olvasásához. *Ha van, aki megmutassa őket...*

Akkor, néhány éve Sütő András szövegeit ajánlgattam ilyen célra. Külön tanulmányt érdemelne, mennyi közös vonása van Móra és Sütő prózájának írói látásmód, elbeszélő vagy szemlélődő szerep,

* * *

gondolatfűzés, mondatszerkesztés, poétikai eszközök tekintetében! Könnyű dolga van velük a pedagógusnak, *ha veszi a fáradságot.*

VII.

Móra példakép is lehet kamaszainknak. Persze ez sem magától megy: a mai „celeb-világban” rá kell nyitnunk szemüket e tartalmas életre, melyet a reneszánsz kíváncsiság csiszolt egyre sokoldalúbbra: részleteket idézhetünk a Panka-versekből, majd a büszke nagyapa Vadember-történeteiből; mesélhetünk a kutatás lázában égő régész Móra Ferencről; Kotormány János, a hűséges múzeumi szolga emlékezeiből, aki tanúja volt az utolsó éveknek is.

Sok a dolgunk.

A folytatásban néhány Móra Ferenc-regényre irányítjuk a figyelmet, olyan regényekre, amelyek méltatlanul kerültek ki a fiatalok olvasmányai közül. Mert Móra nem csupán gyermekekhez tud szólni. Van mondanivalója minden korosztály számára.

Szörényi László

szorenyi.laszlo@btk.mta.hu

„Jó énekkel végezni a napot”*

Régi barátommal és mondhatni, mesteremmel, Lukácsy Sándorral hosszú-hosszú ideig alkalmaztunk egy közösen kitalált tesztet – mondjuk inkább magyarul –, próbatételt új barátok levizsgáztatására. A kérdés ez volt: ki az a tíz prózaíró, akit ő legnagyobbnak tart az egész magyar irodalomból? (Néha csak a XX. századi irodalmat neveztük meg, hogy találjon belőle tíz igazi remekíró.) A csel az volt, hogy ha nem volt köztük Móra Ferenc, akkor eleve gyanakvással kezdtük vizsgálni a szerencsétlent. Ha nevelhetőnek látszott, akkor ráfördtünk, lehordtuk, és később kihallgattuk Mórából. Volt persze olyan is, aki megátkozottnak bizonyult, legermek- és ifjúsági íróta, és nem volt hajlandó tudomást venni róla. Az ilyeneket kizártuk szívünkéből.

Azoknak, akik gyermekkorukban kedvelték, csak azután abba hagyták az olvasását, elmondhattuk, hogy a Móra-befogadás valamiképpen hasonlít ahhoz, ahogyan Weöres Sándor járt; ma már az óvodások is csiripelik boldogan legmisztkusabb verseit, amelyeket persze értenek, mert még gyerekek, csak éppen nem tudják megosztani prózában a felnőttekkel, hiszen azok már elhülyültek. (Kivételt képeznek talán a koldusok: a múlt héten az óbudaai piacon a templom kerítéséhez támaszkodó gitáros koldus dacosan a Bóbitát énekelte, és nem a megszokott Korda-számokat.)

Itt van például a *Csilicsali Csalavári Csalavér*. Szabályos állatmese, sőt tudosan, de észrevehetetlenül magába olvasztja a középkori Róka-regényt is. Minden felnőtt olvasónak is a legjobb szívvel ajánlhatom, hiszen öt-hat epizód után rögtön kitisztul a feje, amelyet a minden csapból folyó propaganda esetleg ártalmas gözökkel töltött meg. Ugyanis róka, farkas, oroslán – ha folyamatosan összevesznek is a zsákmányon – abban természetesen egyetértenek, hogyan kell becsapni, kifosztani és felfalni áldozataikat.

Február 7-én volt nyolcvan éve, hogy meghalt. Itt az ideje, hogy végre feltegye a magyar olvasóközönség is azt a kérdést, amelyet Péter László, Grendel Lajos vagy a nemrég elhunyt Olasz Sándor már egyértelműen tisztázott a maga és olvasói számára: beletartozik-e Móra Ferenc életműve a klasszikus kánonba? Grendel a legindulatosabb, aki azt mondja, hogy ha nem tartozik bele, akkor ez a kánon nem ér semmit! Ő a maga kis XX. századi irodalomtörténetében egy regényt emel ki, ez pedig az *Ének a búzamezőkről*. Ez szerintem is remekmű, hiszen hallatlan erővel elevenít meg egy természeti és néprajzi részleteiben is minden tekintetben hiteles magyar mikrovilágot, hogy megteszi nem csupán a legarchaikusabb, a görög tragédia értelmében vett tragikus szenvedélyek színpadává, hanem be tudja vonni az összecsapásba, a hősök és végzetek összecsapásába a Monarchia és a monarchiabeli régi Magyarország összeomlását. A minden részletében még ki nem jelölt új magyar–jugoszláv fegyverszüneti vonalon, a majdani államhatáron az egyik oldalon garázdálkodó vöröskatonákat és a másik oldalon garázdálkodó francia és szerb megszállókat. Az orosz hadifoglyot, aki összeszerelmesedik a hadiözvegyként élő magyar asszonnyal, aki hazatérő férjétől való félelmében elpusztítja szüleit, az ikreit és saját magát; az orosz pedig hazamegy a teljes bolshevik bizonytalanságba, mint ahogy a magyar

* A Magyar Nemzet 2014. február 15-i számából, 37. old.

gazda a fél világot megkerülve szövik haza a bolsevik hadifogságból, miközben az állam minden egymást látólag kizáró politikai színvetésében, kommunisztában és ellenforradalomban egyaránt arra törekszik, hogy új eszközeivel folytathassa a félrevezetést és kifosztást. A rókamese lehet bolsevik mese, kigazda mese, nemzeti vagy balos; a folyamatosságot az örök besúgó és agitátor, a sánta esernyőcsináló biztosítja az egyes színárnyalatok között. Természeti törvény szigorúságával és zordságával működik a világ: a regény elején, a második fejezetben az Afrikába induló fecskesapatok gyakorlata és a végül magára hagyott, mert gyengének bizonyult kislefecske halála a jóslat erejével világít rá az elkövetkező cselekményre.

A regényt egyébként Triesztben írta Móra, a tenger mellett. Még a szomszédos teret is az önmegváltásról, megváltásról (Redenzione) nevezték el. Természetesen ez a megváltás politikai, hiszen Trieszt maga is az olasz politikai propaganda által „megváltatlannak” (olaszul „irredentának”) nevezett, tudniillik a Monarchiához tartozó terület volt a háború előtt. Ezzel a politikai és a tenger, a mediterrán tavasz gyönyörűségével támogatott természeti megváltásba ékeli az otthoni búzaszentelő körmenettel jelképi szintre emelt magyar sort, az élő emberek könyörgését a halott Krisztushoz.

De egy percig se feledkezzünk el leghányatottabb sorsú kisregényéről, a *Hannibál feltámasztásáról*, melynek eredeti kéziratát senki sem merete kiadni annak idején, majd 1945 után hatalmas csonkítást végzett rajta a kommunista cenzúra. Ki is maradt minden életműsorozatból, és csak 2004-ben jelent meg végre a családnál egyszerre csak felbukkant kézirat, Péter László kiadásában. Eddig talán ez a legnagyobb szerűbb politikai szatíra az *Új Zrínyiász* óta. És ne feledkezzünk meg az író első regényéről sem, amelynek eredeti címe *A festő halála* volt, majd a második kiadás óta *Négy apának egy leánya* címmel fut. Ennek alapeszméjét, vagyis hogy az író próbál valamit írni, de a fikció szétesik, a regény önállósítja magát, és végül ő írja az író, nem pedig fordítva, eddig még nemigen értékelték. Nem beszélve arról, hogy a filológia sem igen tárta fel a regény szövegében bőségesen adagolt, sőt cím szerint említett és néha elemzett – főleg angol – regényeket. Pedig hihetetlenül kecses és elképesztően humoros cserék és megfelelések, analógiák és ösképek ragadják meg az olvasót, aki maga is áldozatává lesz vagy három ponton az író által állított csapdáknak, mint a legjobb krimikben. Ráadásul ez a könyv még egy olvasatot kínál, de ezúttal mintegy festészettörténeti kulcsban az *Ének a búzamezőkről* misztikus és a népi vallásosságból felépített kulcsjeleneteihez. Csakhogy míg ott a nagy író-tudós elődre, Tömörkényre eszmélhetünk rá, itt az elfeledett magyar középkor találkozik a XX. századi modern festészet új mitológiájával.

Mit szóljak akkor az *Aranykoporsóról*?! Bárcsak akadna egyszer egy filmrendező, aki nagyobb világsikert csinálhatna belőle, mint a *Ben Hur* vagy a *Quo vadis*. És mit mondjak arról a mintegy százlapos tárcaregényről (*Innenen túl, túlnanon innen*), amelyben majdnem az utolsó percig szenttelen szenvedéssel és természetudós karintossággal megírta saját halálos betegségét és haldoklását? Bátorítást nyújtott a későbbi író társknak is (Karinthy, Devecseri). Tehát bátran beszéljünk ezentúl művei nagyszerűségéről is, ne csak nyelvének pompájáról, amelyről pedig Löw Immanuel – teljes joggal – így írt: „Mi mindnyájan tanuljuk a nyelvet, őbenne termett a nyelv. Mintha a kiásta ősmagyarok lelke szállotta volna meg. Élt benne nyelvünk úgy, mint Arany János óta senkiben.”

* * *

Adamikné Jászó Anna

adamikneja@gmail.com

Jókairól – más szemszögből, IV.

Jókai stílusáról

Egy újságíró azt írta nemrégiben, hogy Jókai zsonglörködik a nyelvvel. Ez így nem igaz. A zsonglőr magáért a bravúrért munkálkodik, Jókai nyelvi bravúrja mindig valamilyen gondolati célt szolgál, divatos szóval élve: funkcionális. Az más kérdés, hogy ura a nyelvnek, mint a zsonglőr munkaeszközének, mindent tud, kimeríthetetlen gazdagságú. Az alábbiakban ezt a gazdagságot kívánom bizonyítani, sok példával, mivel ezt másképpen nem lehet megtenni; ezért ebben a cikkben sok lesz az idézet. Főlölesgesnek tartom minden egyes példánál ismételtetni a funkciót, azt, hogy mi a nyelvi megoldás célja. Mindig a jellemzés, a szemléltetés, az érzelmek felkeltése,

a hangulatteremtés – ezt az olvasó úgyis el tudja dönteni. Ha pedig legjellemzőbb vonását kellene megragadni, azt mondanám, hogy prózájának zeneisége mindenekfelett, s zeneiségét elsősorban az alakzatok bravúros kezelése biztosítja. (Az alábbiakban változatlanul az Unikornis-kiadásból idézek.)

Mikszát írja: „A vaskalaposok, az akadémikus körök és a tanügyi bácsik ugyan még mindig báró Eötvös József és báró Kemény Zsigmond elsősége felett vitatkoztak, az „új csillag”-ot nem engedve velök egy sorba állítani, de hogy népszerűbb ezeknél, azt el kellett ismerniök. E népszerűség annyira nőtt-nőtt, kivált a „Kárpáthy Zoltán”

után, mely a következő évben követte az „Egy magyar nábob”-ot a Pesti Napló tárcájában. Új ezer forintot hozva a szerzőnek, hogy a magasztalásoktól áradó kritikák ellensúlyozására volt immár szükség. Különösen Gyulai Pál és Salamon Ferenc buzgólkodtak ebben, kik Jókai lélektani botlásait, történelmi, helyrajzi és természetrajzi megbízhatatlanságát, léhán fölépített meséit, jellemfestési fogyatékoságát állították élénk világlátásba a közönség tapsaival szemben. Hiszen e kritikákban volt némi igazság, Jókai kétségtelenül lényeges hibákban szenvedett. De végre is hibátlan ló, hibátlan asszony és hibátlan regény nincs. Csak nem lett volna szabad feledni, hogy Jókainak e hibáival szemben olyan kiváló tulajdonai vannak, amelyekből egy is elég, hogy egy lángelmét ékesítsen, oly tulajdonai, melyek a világliteratúrát véve is ritkaságok egy írónál. E kritikusok igazat írtak, látták az erényeket és hibákat, de észszeadni és kivonni nem tudtak vagy nem akartak. ... Főleg azt nem lett volna szabad feledniök a kritikusoknak, hogy egy dolgot kifogástalanul elmondani nem annyi, mint egy dologgal valakit elragadni, ha az nem kifogástalan is” (*Jókai Mór élete és kora*, I/199–200). Ne feledjük: Shakespeare is írt a cseh tengerről, az angolok mégsem vonják kétségbe zsenialitását.

„Léhán fölépített meséit” valóban sokat kritizálták, de nem vették észre különleges szerkesztési módjának az okát. Érdekes és elfogadható magyarázatot ad a Jókai-regények szokatlan szerkezetére Szajbély Mihály. Jókai újságokba író író volt, regényeit folytatásokban közölte. A folytatásos regényeknek – mint a mai tévésorozatoknak – van egy sajátos szerkesztési módjuk: lekerekített részekből állnak, azzal a céllal is, hogy az olvasó bármikor csatlakozhasson a történehez. Innen adódik az epizódokból, a láncszemekből álló, valójában mesterien egybefogott mesefüzér. (Szajbély: *Jókai Mór*. Kalligram, 2010, 148. kk.) Természetesen, ez csak egy külső ok, a Jókai-regények felépítésének vannak egyéb, belső okai is. A lényeg az, hogy új regénytípust teremtett.

A 20. század második felének irodalomtörténetészei közül talán Mezei József ír a legkonzenzensebb hangnemben és a legigazabban *Jókai művészetéről* (ez tanulmányának címe): „Jókai művészete rejtélyes és rejtőzködő szépség, az egyszerű álöltözetében jelentkező technika. Irodalmi és emberi közvagyon, amiről alig van tudomásunk, nem érzékeljük, sőt emberi módon nem is becsüljük meg eléggé azt a gazdagságot, ami a miénk is, aminek élvezetében naponta részünk lehetne. [...] Jókai igaz művész volt, eredeti, elementáris tehetség, aki nem alkalmas sem a

romantika, se más irodalmi irányzat illusztrálására, mert nem szorítható be egyetlen iskola és műhely falai közé sem, munkastílusa, eszközei egyedülállóak” (*Az élő Jókai*. Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, 1981, 13). (Ezt az eredetiséget magyarázza meg Szajbély Mihály Northrop Fry regényelmélete alapján – de ez egy másik cikk témája lehetne.)

A kortársak közül Arany János a *Szegény gazdagokról* írt kritikájában (1871) jellemezte leghívebben Jókai stílusát: „Prózában kétségtelen elsőse van Jókainak. Jobb műveit s azok sikerültebb helyeit olvasva, mintha újra tanulnók tőle a kedves anyai nyelvet, azt a valódit, melynek megtagadó ereje nem kisebb természetes bájainál, a szemem szedett kifejezései éppoly határozottan mint festői plaszticitással testesítik és szabják meg a gondolatot. [...] Jókai előadási módja egészen eredeti, sajátosság, melyet nehezen lehet utánozni. És mégis úgy tetszik, hogy valamint a nyelvben az élet s kivált a nép volt főmestere, úgy az elbeszélésben a népmesék modora ragadt meg leginkább lelkében, hogy ő éppoly ösztönszerűséggel sajátította el azok szellemét, mint Petőfi a népdalokéit” – idézi Szörényi László, s ezt a megállapítást teszi: „A két titok tehát: nyelve és szerkesztésmódja.” Nyelvével kapcsolatban Jókai hatalmas szókincsét említi, szerkesztésmódja pedig a népmeséké. Sőt a mítoszoké, mitikus-mesei szerkesztésmód. Most csak annyit tegyünk hozzá ehhez a megállapításhoz, hogy nem csak hatalmas szókincséről van szó. (Szörényi László: Mítosz és utópia Jókainál. In: *Multaddal valamit kezdeni*. Magvető, 1989, 138–139, ez a tanulmány jó áttekintést ad Jókai főbb műveiről, a magyartanárok olvastathatják is jobb tanítványaikkal.)

Érdemes egy másik kortárs, egy népszerű tanár megállapítását is idézni: „Jókai hatásának és népszerűségének az esztetikaiakon kívül más okai is vannak. Tud hatni az újság, a változatoság ingerével” – írja Névy László (*Jókai Mór. Ötvenéves jubileumára*. Petőfi-Társaság, 1894, 38).

A továbbiakban csak arra van lehetőségünk, hogy felvillantsunk Jókai művészi eszközeiből néhányat, röviden írunk szókincséről, dialógusairól, az elsődleges szóbeliség alkalmazásáról, mondatszerkesztéséről, stíluseszközeiről: főleg az alakzatok alkalmazásáról. Az alábbi adattárat akár a stilsztika tanításához is használhatják a kollégák.

1. Szókincese

Jókai valóban a legnagyobb szókincsű író, műveiben olvashatjuk a régies, a tájnyelvi, a rétegnyelvi szavakat; latin, orosz, török, francia, angol, német stb. szavakat témájától függően; arisztokra-

ták és parasztok, ügyvédek és mesteremberek, szalonok és tolvajok, szélhámosok kifejezéseit, sőt nyelvújítási szavakat is elképesztő gazdagságban. Az idegen szavakkal kapcsolatban Fried István megjegyzi, hogy a 19. század embereit meglehetősen vegyesnyelvűség jellemezte, belekevertek beszédükbe latin, német, francia, angol szavakat, s ezt a nyelvi egyveleget Jókai tükrözte (vö. Fried István: Jókai és a világirodalom. In: Hansági Ágnes – Hermann Zoltán szerk. „Mester Jókai” A Jókai-olvasás lehetőségei az ezredfordulón. Ráció Kiadó, 2005, 15, valamint Fábíán Pál: A XIX. század magyar nyelve és Jókai. In: Az élő Jókai. Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, 1981, 35–44). A latin elsősorban a jogászok nyelvében dominál, pl. a *Rab Ráby*ban, másutt kevésbé. Meglepően sok műveiben az angol szó, s ezen nem is kell csodálkoznunk: ismeretes az angol ipar, az angol parlamenti demokrácia tisztelete (Szeberényi Lajos 1849-ben megjelent *Politikai szónoklattanában* hosszasan ismerte-ti az angol parlament működését).

A mai tanügyi szakemberek, sőt a magyartanárok szerint ez a gazdag szókincs az akadály Jókai olvasásának, „a sok latin szó” – jajgatnak. Érthetetlen ez az aggodás. Egyrészt van Jókai-szótár, utána lehet nézni egy-egy szónak: én magam sem tudtam, hogy az *arnót* az *albán* régi megnevezése volt, a szótár közölte, megjegyeztem. Másrészt a mai nyelvhasználat is eléggé vegyes, pl. egy szemétygyűjtési szakértő a rádióban „*urbán* legendáról” beszélt, és *edukálni* kívánta az embereket; a bankoknak *kondícióik* vannak, nem feltételeik; a zacskón ez olvasható: *Powder Sugar* (ráadásul nagy kezdőbetűvel). A diákok *randomra* töltik ki a tesztek, és *private chatelnek* a *facebookon*. Harmadrészt a mai tudományos szaknyelv tele van idegen szavakkal, tanárok-tanulók valóban panaszkodnak, hogy nem értik a kijelölt tanulmányokat. Akkor miről beszélünk? Egyébként Jókainak és a többi 19. századi regényírónak a kiiktatása a középiskolai tantervből a magyartanárok műveltségére és szókincsére is vissza fog hatni. Milyen tanácsokat adhatunk?

Sok eredeti, szemléletes és hangulatos szavának jelentését ki lehet következtetni a szövegösszefüggésből:

A nap úgy *rémkedett* a szürke égben reggeltől estig, mint egy rézkondér feneke (*Ahol a pénz nem isten*, 12); S ezt nem adja a mostoha [természet] ingyen: *ezt ki kell tőle dacolni* (uo. 78). A romok megmászása közben találtak itt-amott a törmelék halmokon, a sűrű csalánbozót közül kivirító veresparéj kórokat, amik embermagasnyira *felnyurgulnak* (*A lélekidomár* I/142). ...a

medve a lövések után megfordult, s annak a meredélynek iramodott, mely a váromtól *csapinósan* hanyatlik alá a völgybe (uo. 144).

S aztán a szomjúságtól epedőnek ahogy a sivatag homokja nem ad egy ital vizet enyhíteni: úgy nem ad a tenger végtelen pusztája, pedig *csupádon-csupa víz az egész* (*Minden poklokon keresztül*, 85, ezt az ikerszót kedvelhette, többször is leírta).

Kicsinnyel vagy magasabb nálamnál. Minden ruhám rád fog illeni. S ez nagyon jó *bugyola* lesz neked (*Egy játékos, aki nyer*, 169).

Hanem szó ami szó, nagyon megszépültél te, amióta idefenn vagy; csak hiába, ki tudják *fajntni* a leányt ezen a Pesten (*Politikai divatok* I/178).

– Tudja mennykő! – felelt Richárd. – Olyan *grófhatnám* emberek! (*A köszívű ember fia* I/75)

Olykor maga megadja egy szokatlan szó jelentését:

„...a baletban ő is a színpadnak szegezte a kukucsakját (Gucker) ...” (*Egy játékos, aki nyer*, 64, ez nyelvújítási szó volt, nem honosodott meg; használta a *kigyóút* leleményt a *szerpentin* helyett, de ez sem lett mai szókincsünk része).

Ha témája megkívánja, angol szavakat használ:

„A lord kezét csókolta és eltávozott. Azután tíz hónapig másról volt szó. Lóversenyek, olasz opera, Heenan, a boxer, a nagy Exhibition, parlamenti viták és meetingek kitöltötték az időközt.” (*Milyenek a nők?* 168) Többször is ír *table moving*ről asztaltáncolatás helyett, miért ne értenénk? A *Politikai divatok* egyik fejezet-címe: „*A table moving korszak*” (II/148). Sok angol szó van a cirkuszi világot idéző *Mag-nétában*.

Annak a beszéde után hajlandó volt azt hinni [Vavel Lajos], hogy Magyarországon kétféle zsványok vannak: regényes, demokrata hajlamúak, mint voltak a *highwaymanek*, – és rablólovagok, minők voltak a *Doone-ok* Angliában (*Névtelen vár* I/168).

Latin szavakat akkor használ leginkább, ha ügyvédek, közéleti embereket, tisztségviselőket beszéltet. A latin szavak nagy részét meg lehet érteni az angol szavak segítségével, ti. az angolban sok a latin jövevényszó. (Ezen feltevésemet nemrégiben a gyakorlat igazolta. A „Kérem a következőt!” tévés vetélkedőben a *klasszikus* szó eredetét firtatták, a szokásos feleletválasztós módon: osztály vagy iskola. A versenyző eltalálta az osztály jelentést, mégpedig – saját indoklása szerint – az angol *class* alapján, nem a latin ismeretében.)

Az angol *vehicle* 'jármű' szót mindenki ismeri, akkor nem probléma a *vehiculum*: Mi ketten a Padronéval rögtön összeállítottuk a furfangos *vehiculumot* (*Ahol a pénz nem isten*, 62). Ismerős a *remedy* 'gyógyítás, gyógyszer', akkor értjük a következő mondatot: Meglesz annak a *remediuma* (uo. 146). Efféle példákat idéztem előző cikkemben is.

2. Dialógusai

„Mestere a stílusnak, szinte teremtője egy olyan nyelvnek, mely a népiesből fakadva és megtisztulva éppen oly tökéletes a hortobágyi gulyások ajkán, mint a budai minisztertanácsokban” – írja Mikszáth (II/57). „Nála a beszéd mindig a lélek leghívebb tolmácsa; szóáradatot, mesterkéeltséget nem ismer. Innen van, hogy dialógusai mindig könnyen, elevenen, drámai gyorsasággal, jellemzően folyanak, s nagy mértékben teszik élvezetessé az olvasást” (Névy László: *Jókai Mór. Ötvenéves jubileumára*. Petőfi-Társaság, 1894, 16–17). A „jellemzetes” szót ma nem használjuk, de kifejező: a dialógus jellemzi a szereplőket. Számátalan példát idézhetnénk, most csak olyat említek, melyek engem is megleptek, „félvilági” vagy szlenges jellegük miatt.

De már ennél a szónál Vajdár homloka úgy izzadt, mint a fűtött ház ablaka.

– De hisz azt lehetetlen, hogy észre ne vegye valaki.

– Csak te légy nyugodtan, *kis kutyám*. Tanuld meg azt, hogy az optikusoknál vannak olyan szemüvegek, amiket ha valakinek feltesznek, hát nem lát rajta semmit. S aztán minden ember szemére való szemüvegek vannak ottan, amik arra valók, hogy ne lásson (*Egy az isten* II/226).

A kapitányomnak is volt egy ilyen hölgye, aki pedig sem húga, sem leánya, sem öreganyja nem volt neki, de mindemellett felesége sem volt. Ez együtt lovagolt vele, hosszú selyemruhában, nagy tollas baréttal a fején, mikor a kapitány néha meglátogatta ütegünket. *Csinos darab bőr volt* (*Egy hírhedt kalandor a XVII. századból*, 233).

3. Az elsődleges szóbeliség felidézése

Ezt a fogalmat meg kell magyarázni. Egy kiváló amerikai retorikus és kommunikációkutató, Walter Ong elméletéről van szó. Az ő terminusai az *elsődleges és a másodlagos szóbeliség* (magyarul olvasható *Szóbeliség és írásbeliség* c. műve Kozák Dániel kitűnő fordításában, AKTI–Gondolat, 2010). Elsődlegesnek nevezi a könyvnyomtatás előtti kultúrák gondolkodását és nyelvezetét, jellemzői: inkább mellérendelő, mint alárendelő; inkább halmozó, mint elemző; redundáns, avagy

„bőséges”; konzervatív, avagy tradicionális; az emberi életvilághoz közelálló; versengő hangnem jellemzi; inkább empatikus és közvetlen, mint objektív és távolságtartó; homeosztatikus (egyensúlyt teremtő); inkább szituációfüggő, mint elvont. (A másodlagos szóbeliség a mai médiakultúra szóbelisége.)

Az elsődleges szóbeliséget tökéletesen tükrözi a dajka beszéde az *Erdély aranykorá*-ból, csak egy kis részletet idézünk belőle. Az előzmény a következő: a fiatal szolgáló kérdezi a dajkát a fogságban lévő Apafyról: „sohasem fogjuk mi már látni nagyurunkat?”

– Hja, annak az isten a tudója! – sóhajtja föl a vén dajka. – Mikor szabadul ki, szegény, fogságából? Héj, de jól éreztem én ezt a dolgot előre, de meg is mondtam, de nem is hallgatott rám senki: Mikoriban az istenben boldogult fejedelem, György úr, nem érve be a maga országgával, kiment lengyel királyságot keresni a szép feles magyar nemességgel, akkor ment el Mihály úr is vele. Hogy elmarasztottam, a nagyasszonyom is, mert csak fiatal házások voltak még, magának sem nagy kedve volt hozzá a jó úrnak, mert inkább szeretett itthon ülni, könyveket olvasni, malmokat építeni, fákat oltogatni, de a becület kívánta, hogy elmenjen. Én csak arra kértem, hogy legalább Bandi fiamat is vigye el magával. Jól is adta az isten, hogy az is vele ment, mert anélkül tán soha hírért sem hallottuk volna nagyuramnak. Mert a fejedelem úr, aholott meglátta, hogy a nagy marhasokaságú tatárt ellene hozzák, ő maga elszaladt haza, s a szép vitézlő rendeket mind ott rabolta el a pogány tatár, s elvitte keserves rablásba Tatárországba. A fiamat, Bandit, aztán, hogy hasznát nem vehették, mert a dereka megröppant, nagy kértére hazabocsátották, ő hozta hírért, hogy Mihály úr ott sínlődik a szomorú fogságban, s minthogy a tatárok észrevették, hogy a többi fogoly által milyen nagy becületben tartatik, azt hitték, valami herceg, s oly iszonytató váltságdíjt szabtak érte, amennyit minden jószág, ha pénzzé tevődne, sem ér. ... Stb.

Jókai káprázatosan jó megfigyelő volt. Semmi nem került el figyelmét: tájak, erdők-mezők, állatok, ásványok; városok, falvak, épületek, utak; népek, szokások, viseletek; az emberek beszéde; nyelvstratégiai küzdelem a magyar nyelv státusáért; stb. Szociolingvisztikai tanulmányokat lehetne írni művei alapján. (Hajdani szociolingvisztikai előadásaimon sokat idéztem Jókaiából.)

4. Mondatszerkesztése

4.1. „Jókai a *fülével* írt, az ő nyelvezete muzsika, de csak a magyar idiómákban hangzik ki, mint a villanyáram nem megy keresztül a selymen és az üvegen, nyelvének zengzetessége nem vihető át idegen nyelvekbe” (Mikszáth: *Jókai Mór élete és kora* II/150). Nyelvének ritmusát gyakran az egyenlő hosszúságú tagmondatok adják (ezek alakzatok, ezért később mutatjuk be őket).

Gyakran alkalmazza a Cicero által megállapított „növekvő tagok” elvét. Ez azt jelenti, hogy a felsorolásban, a fokozásban egyre hosszabb szavakat szerepeltet, ezzel ér el zenei hatást (a zene-művek is kitarított hanggal záródnak le).

„...és minden mozdulatuk oly kedves, oly eleven, oly szeretetreméltó” (*Erdély aranykora* 14, a kis szarvasborjakról van szó).

Egyszer az a divat, hogy hősök, nagy szónokok arcképeit hordják *melltűkben, inggombokon, karpereceken, pálcáfogantyúkon*; másik évben aztán jön egy *táncosnő, egy énekesnő, egy lovarművésznő*, s annak az arcképe kerül a melltűkre, az inggombokra (*Politikai divatok* II/108, az egész fejezet ironikus).

4.2. Mondatszerkesztésére a romantikus tiráda jellemző – Zolnai Béla megállapítása szerint: Körmondat és tiráda. (A klasszikus és romantikus stílus kérdéséhez.) In: *Nyelv és stílus. Tanulmányok*, Gondolat, 1973 (eredetileg: Minerva, 1929). Zolnai ebben a tanulmányában a klasszikus körmondat, a barokk mondatszövevény és a romantikus tiráda jellemzőit tárgyalja (megállapításai ebből a tanulmányából kerültek át a tankönyvekbe, magam is így tanítottam Szende Aladár gimnáziumi tankönyve alapján). Ezt írja Zolnai:

„A *tiráda*-műszó, amellyel a „nyitott” szerkezetű „végtelenbe mutató” mondatkomplexumot megjelölhetjük, nem azonos természetesen a *tirade* szónak azzal a jelentésével, amit Corneille drámai szónoklatainak megjelölésére használnak. Itt nem az okoskodó, egyik asszociációt a másik argumentumba öltő dikcióról van szó, hanem a mellérendelés szabadabb fajtájáról: a *romantikus* tirádáról.

Ez a romantikus tiráda nem okvetlenül racionálisan, ditirambikus lendületű. De az alárendelő szövevényesség helyett túlteng benne a mellérendelő jelleg, ami a körmondat körülményes hőmpölygésének gyors menetet ad és egyenes célratörést biztosít” (i. m. 167).

„A mellérendelések hosszú sora önkéntelenül is a *crescendo* érzetét szuggerálja az olvasóba, és a mondat végén megcsattan a *fortissimo*, amely csak akusztikai lezárása a mondatsornak, mert utána még mindig lehetne folytatni a sorozatot...

A magyar irodalomban Jókai stílusára a legjellemzőbb a romantikus tiráda. Írói modora erre predesztinálta őt, oly erős szubjektivitással veszt részt az elmesélt témában: ha a körmondat az okoskodás formája, a tiráda a líraiságé. A tiráda végighúzódik Jókai regényein, hol mint apró parázsláng, hol mint lobogó szalmatűz. Tirádainak palántája már az egyszerű mondatokban észrevehető, amelyekben mondatrészeket dobál egymásra:

Mi volt Aszályi Csolánnénál? Lótó-futó minden, titkár. A színészekre nézve pedig kritikus, ingyenjegy, potyacimbora. (És mégis mozog a föld, 1925, II, 188) [...]

És ez a minden erőszakkal elnyomott, minden ravaszszággal elaltatott, ízekre tépett, provinciákra szagatott, osztályokra elkülönített s minden darabjában egymás ellenségévé tett nép, feje fölött a Vatikánal, lába alatt a kamarillával, oldalában az idegenek szuronyaival, kezein, lábain az európai szentszövetség lánczaival, elkábítva a babonától, elszoktatva az erélytől, megfosztva nagyságától, kitorúlva a históriából, ez a nép még arra gondol, hogy újra föltámadjon s megkötözve, elaltatva, eltemetve, emelgeti maga fölött a koporsófedelelet s a koporsó födelére rakott egész világrész sírhalmát, s e sírhalom fölött „requiem aeternam”-ot éneklő egyes ketős és hármas koronák egész kórusát! (uo. 125)

Eddig Zolnai példái. Az első, rövidebb példában is észrevehetjük a növekvő tagok cicerói elvét. Nézzünk meg egy másik példát a felsoroló, mellérendeléses szerkesztésre:

„Petőfi nem úgy írta a verseket, mint más halandó ember fia, aki elvárja, hogy előbb felszólítsák a szerkesztők, hogy írjon verset, azután kihirdetési a hírlapokban, hogy írni fog: azután előfizetési íveket bocsát szét arra, amit írni fog, azután kihirdeti, hogy a munka már sajtó alatt van; azután gondolkodik rajta, hogy mit írjon, azután nem talál semmi tárgyat, amiről írjon; azután ír arról, hogy milyen világ ez a világ, amiben semmiről sem lehet írni, azután ír semmiről igen sokat, azután hanyat vágja magát és megpihen... Petőfi eltűnt időszakonként Szalkszentmártonra vagy Dunavecscsére, s pár hét múlva megint előjött ez hozott magával egy-egy kötet verset. És annak a kötet versnek egy-egy strofája is többet ért, mint némely szépirodalmi lap egész évfolyama – a színi referádákat és napi híreket is beleértve, amik mai világban legbecesebb költemények” [*Petőfi Sándorról – Levelezés (1847–1852)*, 7–8].

Íróiával kombinálva:

Nálunk mások megfordítva kezdik; előbb építenek egy ötemeletes gyárat, azután szereznek bele gépeket, akkor elindulnak összeszedni külföldről azokat a munkásokat, akik a *legdrágábbak, legkorhelyebbek, legengedelelenebbek*; mikor ez együtt van, akkor szereznek egy igazgatót, aki nagyon sok dologhoz ért, csak ahhoz az egyhez nem, amit az a gyár készíteni akar; s mikor aztán minden teljes folyamatban van, az iparcikk erősen készül, akkor néznek szét, hogy hol kaphatnának a számára piacot és vevőt; a mikor aztán megy pompásan minden, mint a parancsolat, akkor „kezdenek el” számítani, hogy mennyivel is kerül többre nekik maguknak a produkált iparcikk, mint amennyiért el tudják árusítani (*Egy az isten II/208*).

Egyik-másik elbeszélése költemény prózában: *Márce Záre, Az Egyiptusi rózsá*. Hasonlóképpen „költemények prózában” tájleírásai, egyes lírai betétei. Ő maga sokszor úgy beszél magáról, mint költőről: „Meggzúntem költő lenni!” – írja egy öregkori visszaemlékezésében, arra utalva, hogy a forradalmi időkben két éven át nem írt szépirodalmat. A *Politikai divatok* előszavában arról ír, hogy ő nem historikus, hanem költő.

Azon elgondolkodhatunk, hogy ez a mellérendeléses, felsorolásos mondat szerkesztés nem romantikus tírada, hanem az elsődleges szóbeliség technikája-e? Nincsen ellentmondás, hiszen a romantika fedezi fel az elementáris népiességet, a romantikus tírada tükrözheti az elsődleges szóbeliség halmozó mondatfűzését.

5. Beszélő nevek

Zlinszky Aladár írja *Művészi hangfestés és hangutánzás* (Bp. 1937, 16) c. tanulmányában: „Jókai kedvelt regényhőseinek rendszerint szépen hangzó nevet ad, mint Berend Iván, Lándory Bertalan, Szentirmay Rudolf, Kárpáthy Zoltán, Bondaváry Angela, Etelváry Raffaella, Zárkányi Napoleon, ellenben az ellenszenveseknek neve is rút: Grischák, Straff, Krénfy, Maszlaczkzy, Krisztyán Tódor és hasonlók. A *nagyenyedi két fűzfa* című elbeszélésében a két labancvezérnek *Trájtzigfritzig* és *Borembukk* a neve: mindkettőnek hangzása rémületkeltő, de egyben komikus is, mint viselői.”

Érdekes női nevei vannak: Godiva (*A lélek-ideomár*), Ozmonda (*Szeretve mind a vérpadig*), Azraüle (*Erdély aranykora, Törökvilág Magyarországon*), Madus (*Egy hírhedt kalandor a XVII. századból*).

Szót kell ejtenünk a szóképek és az alakzatok alkalmazásáról. Jókai stílusára elsősorban az alakzatok jellemzők, az alakzatok biztosítják prózájának zeneiségét, költői jellegét.

6. Szóképek

Metafora: *Távolléted egy örökkévalóság, jelenléded egy rövid perc nekem.* (*Erdély aranykora 257*)
Az ebéd pompás volt, vidám beszéddel fűszerezett (*Politikai divatok I/55*).

Szinesztézia: ...a hadastyán úgy viselkedett iránta, mint akit először lát magánál, udvariasan, de hidegen, és e *hidegség* is oly *epesárga* volt (*Politikai divatok I/141*)

Metonímia: Sok vendég lesz. Sok vidám újmódi ember; kell oda egy *vén paróka* is, akin nevesse-nek a többiek... (*Politikai divatok I/141*).

Szinekdoché: S asszonyok körül nem kevésbé volt hódításra kész, mint a csatatéren. Három éve óta, hogy a császári királyi hadseregnél szolgált, sok mindenféle kis és nagy városban feküdt s mindenütt *könnyező szemeket* hagyott maga után hátra (*Névtelen vár I/173*).

Metalepszis: „nem útleírás ez, újabb divat szerint: vasúti kutyafuttában feljegyzett *szaladó tornyok, repülő városok emléke*” (*More patrio. Regényes kóborlások*, idézi Szajbély 171). A metalepszist Homérosz következő sorára vezetik vissza: „Onnan előre haladt a hajó a *sebes szigetek közt*” (*Odüsszeia 15, 299*). A hajó mozog sebesen, nem a szigetek. Az átvitel a következő: a hajó mozgásának jellemzőjét átvisszük a szigetekre. Az időviszony a következő: előbb a hajó mozgását érzékeljük, azután tűnik úgy, mintha a szigetek mozognának visszafelé. A metalepszis előzmény–következmény-viszony felcserélésén alapuló szókép, sosem egyetlen szó, nagyon ritka. Jókai még ezt is ismerte.

Megszemélyesítés (metaforából származó szókép). A leírások unalmasak, ha nem mozgalmassak. Mozgalmassá, elevenné, jelenlévővé a megszemélyesítések teszik őket. Jókai nagy mestere volt a tájleírásoknak, regényei tele vannak lenyűgöző részletekkel, bármelyikből idézhetünk. Alljon itt az Al-Duna egy részlete *Az arany emberből* (I/25):

Csakhogy ennek a tónak nincsen tükre; az szüntelen hullámzik, s a legkeményebb télben sem fagy be soha.

Ennek a tónak a feneké tele van sziklálkkal; némelyik szikla egészen *el van rejtőzve* a víz alá, másik több ölnyre *emeli ki* idomtalan torz alakját, s *igyekezik megérdemelni* jó vagy rossz nevét a ferdességével.

Ott *néz farkasszemet egymással* a Golubacska mare és mika vadgalamb lakta odúival; ott *nyúlik ki előrehajolva* a fenyegető Rasbojnik; a Horan Mare csak a *fejét emeli ki*, a *két vállán* átzuhan a hullám; hanem a Piatra Klimyere egészen *viasszafordulni kényszeríti* a ne-

kirohanó árt, s egy csoport meg nem nevezett szírt *árulja el magát* szerzeszéjjel a csillámló víz által, mely rajta megtörik.

Ez a legveszélyesebb hely a világ minden hajósára nézve.

7. Alakzatok

7.1. Gondolatalakzatok

Rövidség (latin: *brevitas*), többnyire a regények prólogusa, tömör jellemzés, tele alakzatokkal, szinte költemény prózában. Ilyen pl. a *Hétköznapok*, A *lélekidomár*, az *Ahol a pénz nem isten* bevezetése. Az efféle bevezetéseknek érvelő funkciójuk van: olyanok, mint a deduktív érvelés nagy premisszája, kiinduló igazsága. Ami utána következik, a részletezés, a példák sora, a regény maga. Ez a szerkesztésmód is megmagyarázza a Jókai-regények állítólagos „lazaságát”. Tudtommal erről még nem írt a szakirodalom. (Az a tény is valószínű, amiről Szajbély Mihály ír: a folytatások elhúzódhatnak, olykor több hónapig, s emiatt az olvasó elfelejthet részleteket: ezért időnként össze kell foglalni számára az eseményeket. Ez az egyszerű praktikus ok is szükségessé teszi a rövid összefoglalásokat, amelyeket Jókai zseniálisan, gondolatalakzatként oldott meg; vö. a fentebb idézett helyvel a szerkezetről.)

És mégis mozog a föld (Előszó)

Eppur si muove!

Mikor Galilei ezt az emlékezetes mondást tevő, megdobbant lábával földet; éppen csak ezt a kis darabját a földnek felejté el megrúgni, ami itt a Kárpátoktól a Dunáig kikerekítve fekszik; az egész föld mozdult, hanem ez az egy darab állva maradt.

Körülötte minden oldalon a nálánál boldogabb országok előre, a boldogtalanabbak hátrafelé, de valamire mindnyájan csak haladtak; egyedül Magyarország állt egy helyben, és az volt a virtusa, az volt az állambölcsesség, az volt a tudomány, hogy helyéből ki ne mozduljon.

Életföltétele volt a vis inertiae; a tétlenség ereje: „Aki jól alszik, annak jó lelkiismerete van, akinek jó lelkiismerete van, az jó ember: tehát ki jól alszik, az jó ember.”

Azután akadtak nyughatatlan emberek, akik azt gondolták, hogy ez a mély álom mégis nagyon közel rokon a halálhoz, s megkísérték a fölébredést.

Egy ilyen nyughatatlan embernek a történetét írom le, aki meg akarta próbálni, hogyan lehetne az álló földet mozdulásra bírni. E küzdelemben ő maga összetört, semmivé lett, de mégsem tett le a hitről, hogy „eppur si muove!”

Tisztesség adassék *emlékezetének!*

Idézzünk egy példát a brevitasra *A kőszívű ember fiaiból* (I/206). Edit kalandos úton jut el Baradlaynéhoz, majd a két nő kalandos úton jut el Richárdhoz. Mindez hosszú fejezet a regényben. Baradlayné azonban tömören közli a lényegét Richárddal:

– Nézd, itt van egy fiatal leány, apácanövendék. Ez meghallja, mint beszélük el előtte titokban, hogyan akarják elveszteni kedvesét. Rava-szul, sátáni terv szerint. Akár tesz, akár nem tesz. Ha tesz, a vesztőhelyen, ha nem tesz, orgyilokkal. Már ki van adva ellene egyik részről a parancsolat, hogy elfogják, másik részről már töltve ellene az orgyilkos fegyvere. És a fiatal leány nem gondolkozik, mit tegyen. Nem sír, nem esik kétségbe. Vígsgát tettet, megszökik öreitől, éjfélben; éj közepén nekifut a sötét éjszakának; fekete, koromsötét éjben végigfutja a város kísérteties utcáit, hogy feltalálja kedvesének anyját, hogy annak lábaihoz vesse magát, és így szóljon hozzá: „Asszony! Fia-dat meg akarják ölni, rettenetes, gyalázatos halállal! Siess! Keresd fel! Válassz számára *valami szebb halált!*”

Helyesbítés (latin: *correctio*)

Lebée László elővette minden ékesen szólását, *helyesebben mondva, minden szitkozódási tehetségét*, hogy a székely harcosokat jobb erkölcsökre bírja (*Minden poklonon keresztül*, 13).

De ismét jött egy új alak. *Ez már nem jött, de bebukott*. Alig lehetett ráismerni; ez a talleyrand-i finomságú államkancellári referens, ki egész contentiájából ki van zavarva. (*A kőszívű ember fia I/151*)

Sejtetés (latin: *suspiciatio*), Jókai gyakran alkalmazza:

Negrotin az ölelkező mátkapárra nézett. Valami sajnálatforma támadt érzéseiben.

(*A mi lengyelünk I*, 125, Angyalossy Natália és Lippay Tihamér házasságáról van szó, ami később rosszra fordul.)

Mentegetőzés (latin: *excusatio*)

A sütőnek egy akkora kenyeret ajándékoztak a lakomához, hogy két ember cepelte saroglyán. Micsoda kenyér volt! *Szeretnék olyan poéta lenni, aki a komáromi kenyeret le tudja írni. De hát ahhoz hiányoznak a szavak, a fogalmak, a kifejezések. A ragyogó héját, a duzzadó gyürkét még tán lehet; de hát az a foszlós bele, ami érthetővé teszi, hogy miért imádkozunk mi a mindennapi kenyérért.*

(*A mi lengyelünk I*, 161)

Közbeszúrás (görög: *parentheszisz*), Jókai gyakran használ közbevetett – olykor ironikus vagy humoros – megjegyzéseket:

A város népe még jócskán alszik. (*Szilveszter-ét után soká szokott reggeledni.*) A boltok sincsenek még nyitva. (*A lőcsei fehér asszony I/52*)

Akinek még egy 1849-iki magyar hírlap akad a kezébe (*kevés volt, s ami volt, megsemmisítettek*), az fog egy rövid tudósítást találni abban, mely jelenti, hogy június 20-án reggel 10 és 12 óra között nagyszerű napudvar volt látható az égen. (*A kőszívű ember fiai II/175*)

– De legalább ne szidja az Istenét meg a szentét annak, akire haragszik.

– Hiszen ha az apját-anyját szidom, azt föl se veszi a pernahajder; ha a lelkét szidom, az nincs neki, de szentje van, aztán nem törik bele semmi porcikája. Az ebadtának, kutyaferemtetének.

(Utoljára még kiderül, hogy a magyarnak a káromkodás afféle biztonsági szellentyű, melyen keresztül a felforrat indulat elrepül. Lesz belőle nemzeti virtus.)

(*A mi lengyelünk I, 53*)

Elfordulás (görög: *apostrophé*), az eredeti címzett helyett váratlanul egy másik címzett megszólítása, például a szónok a bírák helyett váratlanul a hallgatóságához vagy ellenfeléhez fordul. A *Fekete gyémántok* II. kötetének eleje apostrophé, a szerző Berend Ivánhoz beszél. Jókai az alábbi példában az olvasóhoz fordul (ez egyben parentheszisz, sőt felvillan benne a Jókaira oly jellemző irónia):

Mikor aztán egyet kopogtak a szomszéd cel-lából a falon, az volt az „A”; mikor kettőt hirte-len egymás után, az volt a „B”; a három kop-pantás a „C”, és így tovább az egész alfabet.

(*Megbocsáss, türelmes olvasóm, hogy ennyi ábécére tanítalak, ebből a „nagy” iskolából.*)

Ez a táviratozás feltartóztatlan volt, körül-járta az egész épületet. (*A kőszívű ember fiai II/220*)

Költői retorikai kérdés (latin: *interrogatio*)

Ez az ember meg akarta azt tudni. (Tatrangi Dávid)

Honnan jön a monszun, és hol támadnak a passzátok szelei? Meddig mennek, hol pihen-nek el? Hol a szánum izzó bölcsője? Honnan szabadul ki az adriai bőra? Mint támad a misztrál? Mi költi fel tavasszal a jégmezőket felolvasztó havasi fönt, miért zúdul fel a nyári havas fergeteget hordó székely nemere? (*A jövő század regénye, III/89*)

A költői kérdésnek több változata van. Elő-fordul, hogy a szerző maga megadja a választ, ezt a gondolatalakzatot nevezzük *áldialógus*nak (la-tin: *subiectio*):

Jenőt is betolták az általa jól ismert te-rembe.

De mit látott most e helyen?

Az asztal előtt állt két hölgy, akiknek ragyogó arcában alig mert ráismerni Antoinette asz-szonyra és Alfonsine-ra.

És mit csinált ez a két hölgy?

Antoinette asszony szalagszallagokat kötött fehér selyemből, s Alfonsine azokat tűzdelé a néphősök keblére, kalapjaira... (*A kőszívű ember fiai I/159*)

Előfordul, hogy a kérdés vagy a kérdéssor belső vívódás, töprengés érzetét kelti, ez a *kétkedés* (latin: *dubitatio*):

Jenő végighallgatá e feleleteket aggodalma kérdéseire.

„Mit hoz a holnap?”

Talán győz a fölkelés?

Hátha leveretik?

Talán rohammal veszik be az utcájukat? Harcolni fognak, kapu alatt, erkélyekből, ablakokból? Stb., stb. (*A kőszívű ember fiai I/220*)

A negyedik kérdésfajta a *tanakodás* (latin: *communicatio*). Olyan kérdéssorozat, amellyel az író látszólag bevonja közönségét a közös állás-pont kialakításába, miközben tanácsstalansága lát-szólagos, mögötte nagyon is kiforrott vélemény és meggyőzőési szándék rejlik:

Megnehezült az Isten keze fölöttünk.

Egyik csapást még el se sirattuk, már jön a másik.

Mi lesz belőlünk, mi lesz a világból, ha ez so-káig így tart? Ítéletnapját várjuk-e eljövendő-nek? Hová forduljunk, ha Isten is ellenünk? Ki-nél keressünk oltalmat, kinél vigasztalást, ha már az égben sem találjuk azt? Uram, uram! El akarod-e veszíteni a te népedet!!! (Életemből II/17, A szegedi vérsznapok)

Hasonlat (latin: *similitudo*) – Nagyon fontos fel-hívni a figyelmet arra, hogy a hasonlat alakzat, és nem szókép. A kettő közti különbség az, hogy a szóképben jelentésfordulat van (ezért *trópus*, azaz 'fordulat' az eredeti terminusa; az alakzatban nincs jelentésfordulat, így a hasonlatban sem. Kül-lönbség az is, hogy a hasonlatnak van grammati-kai kifejezőeszköze (hasonlítók utalószó és kötő-szó, rag, névutó), a trópusnak nincs, ezért a trópus tömör, lényegében azonosítás. Van közöttük kö-zös vonás: mindkettő az összehasonlítás gondolati műveletén alapul, de sok egyéb stílusesezköz ala-pul még összehasonlításon. Közös még a szemlé-letesség, de nyelvi kép is sok van, ez is más, ke-resztesző kategória. Sajnos a tanterv és a tanköny-vek szóképnek veszik a hasonlatot; ez teljesen érthetetlen, mert a retorika és a stílusztika mindig

elkülönítette a kettőt. Az alábbiakban először egy anaforával kombinált hasonlatfűzért idézek Jókai-tól:

Dona Palomba úgy hasonlított névtársához, a galambhoz! *Olyan fehér, mint a galamb, olyan szelíd, mint a galamb, olyan félnék, mint a galamb (Magnéta és más elbeszélések 113, jó példa arra is, hogy az összehasonlításnak más-más tulajdonság lehet az alapja).*

Küküllő-vár négy saroktornyának bádoggődelein még ragyogott az alkony aranyvörös színe, s körös-körül a láthatár mintha egy hamvas lilaszín árméktől lenne már körítve, melynek szürke homályából ezüstös berkekként tüntek elő a távoli erdők zúzmarás fái (A kétszarvú ember és más elbeszélések 195).

Azok már csak Szalmás uramra vártak, hogy nekiüljenek a lakomának; ezt Szalmás uram jól tudva, bánta is, akárhogy megy végbe a kastélyban a parádé, *sietett, mint rák az iszapba*, saját elementumába. (A kőszívű ember fiai I/134)

Jellemrajz (görög: *ethopia*)

A függönyök szétnyíltával beléptek a díván-tanács-tagok: elől a nagyvezér, egy magas, száraz ember, szüntelen előregömbült nyakkal; feje untalan mozog, szemei jobbra-balra járnak, mintha mindig vizsgálna, fürkészne valamit. Barna, szennyes színű arcán csodálatos lélek-híven van kifejezve az örök elégtelenség, minden tekintete gúny, harag, betegségé vált epéskedés, ha szól. Fekete fogait összeszorítja, azokon keresztül szűri a hangot, s ilyenkor arca egy pillanatig sincs nyugalomban, szemöldeit majd úgy levonja, hogy szeméit eltakarják, majd felrántja, hogy homloka ezer ráncra reped, s szemfehére látszik; szájszegletei vonaglanak, álla reszket ritkás, soha nem fésült szakállával, mosolygani csak akkor szokott, midőn azt, akihez beszél, remegni látja, s ruhája olyan kuszáltan áll rajta, hogy dacára a ráhalmozott fénynek, úgynéz ki, mintha mindig szennyes és törődött volna. (Török világ Magyarországon, II/84–85)

Ekphraszisz: műalkotások leírása, pl. az Íliászban Akhilleusz pajsza. Jókai leírásai sokszor olyanok, mintha festmények, szobrok leírásai volnának. Ilyen pl. az Erdély aranykora elején a Dráva menti táj leírása, utána pedig a vadászat résztvevőinek leírása (vö. Szajbély 129).

Szabadosság (latin: *licentia*) – a közönség szembesítése egy kellemetlen ténnyel, vállalva annak kockázatát, hogy rossznéven veszi. Gyakori fordulata: *nem hallgathatok tovább, beszéljünk végre nyíltan.*

Teleki megcsóválta fejét nagy lassan.

– *Keserű dolgokat kell kegyelmeteknek mondanom, méltóságos uraim! Kénytelen vagyok benneteket fölbreszteni, egy kedves álomból egy igen szigorú valóra.* Európának a legkisebb gondja a világon az, hogy mi élünk; nekünk csak akkor vannak szövetségeseink, midőn áldozatunkra van szükség; ha mi kérünk, akkor nem ismer bennünket senki... (Török világ Magyarországon I/181–182, jó példa arra, hogy Teleki összetett jellem, itt jó oldalát mutatja. Nem igaz, hogy Jókai szereplői egysíkúak.)

7.2. Szóaljakzatok

Felsorolás (latin: *enumeratio*), az alábbi példa humorán ma is nevetnek a diákok:

„A bájos szalmaözvegy sajtáságos mulatsággal volt elfoglalva; budoárja valódi állatsereglet volt. Ott volt egy szürke papagáj, vörös kormánytollakkal; egy rózsaszínű kakadu, piros bőbitával; egy búzavirág színű kanárimadár; egy pitypalatty, egy fehér gerlicepár; azután az emlősök osztályából: egy házi menyét, egy csapat fehér egér, egy pár tengerimalac, egy fekete, egy szürke meg egy vörös mókus, egy bolognai selyemszörű öleb, egy tuskés süllő meg egy kapucinusmajom, azután egy ezüstkígyó meg egy geometra teknősbéka meg egy levelibéka és nagyszámú aranyhalak.

A delnő egész paradicsommal vette körül magát, miként hajdan Éva anyánk a bűneset előtt. Azokat az állatjait tanítá és etette. A szürke papagáj kapott tejeskávét, a kakadu gyümölcsöt, a kanári hámozott zabot, a pitypalatty búzát, a gerlice tejből főtt kendermagot, a fülemile hangyatojást, reszelt sárgarépával s vagdalt kemény tojással, a menyét mogyorót, a egerkék főtt tengerit, a szürke mókus gesztenyét, a vörös mókus almát, a majom evett mindenből, amit a többieknek adtak, az öleb válogatós volt, fitymált mindent, a süllő pedig tejet ivott, s a kígyóval és teknőccel vitakozott kedvenc ételét fölött; a levelibékának legyeket kellett hordani: az ezzel élt.

A papagáj tanult emberi szavakat mondani, a fürg énekelni, a menyét fenni, a kis kutya szorgálni, a mókus játszani, a süllő és a teknős viaskodni, a béka időt jósolni, a majom tudott mindent” (Sátory Katinka kedvteléséről van szó; Jókai: *És mégis mozog a föld*, I., 158).

Előismétlés (görög: *anaphora*)

„Én gyűlölöm a hazámat!”

Lehet-e ennél súlyosabb, végtelenebb, iszonytatóbb mondás?

Lehet-e mondásnak megfelelő érzés?

Lehet-e tett, melyben ez érzés megtestesülhet?

Ismer a történelem óriási alakokat, kik e szót kimondták. De azok mind összeroskadtak alatta. (*A köszívű ember fia* II/165)

Öfelsége katonás rendhez van szokva, s belátja, hogy ennek meg kell történni.

Legelőször is rendelkezésre bocsátja magát a fő udvari borbélynak, *ki* állat simára megborotválja; azután jön a fő udvari fodrász, *ki* öfelsége gesztenyeszínbe játszó szöke hajzatát rendbe szedi, és bajuszának magyaros jellemét fenn tartja. Következik a fő udvari szabó, *ki* öfelsége számára elhozta a bíborszínű új fejedelmi egyenruhát, melyet öfelsége a mai ünnepélyen viselendő lesz. (*A jövő század regénye* I/19; Habsburg Árpád öltöztetéséről van szó, némi iróniával. Jó bizonyíték arra is, hogy nemcsak a népi mellékalakok ábrázolása ironikus-humoros.)

Utóismétlés (görög: *epiphora*)

„Elsompolyog a ház előtt, melyben olyan nagy úr volt egykor; hol fényes estélyeket adott; melynek kapuja, redőnyei most be vannak csukva; ott nagyanyja lakik; *milyen pusztaság ez!*”

Végigmegy a kávéházak előtt, miközben a tűzvérű fiatalság egykor lelkesítő szónoklataira hallgatott. Új nemzedék tölti azokat most be, mely a főuraknak bókol. *Milyen pusztaság ez!* Megkerüli a fényes színházat, mely diadalainak tanúja volt egykor, s melynek oldalán még most is ott sárgul egy régi magyar színlap rongyos töredéke, eltakarva új falragaszoktól. *Milyen pusztaság ez!*

Végigtámolyog a Duna-parton, s átbámul Budára; hol egykor öt fogadta a legfensőbb úr valamennyi urak között. *Milyen pusztaság az!*

S ebben a pusztaságban ő egyedül bolyong: az „*egyedül idegen*”: a magyar író, a magyar művész.” (Jókai: *És mégis mozog a föld*, II., 211; Jenőy Kálmán elhagyatottságáról van szó; Jenőy sorsa emlékeztet Csokonai és Katona József sorsára, az írók küzdelmeire a reformkor elején.)

Oximoron, szóalakat, az ellentét alfaja, meglepő ellentét, a logikának ellentmondó kifejezés (német: *Antilogik*): Úgy áldotta a sorsot, mikor ebből az *áhitatos farkasveremből* kiszabadulhatott (Jókai: *A löcsei fehér asszony*, II/41). Korponayné letelepedett a pamlagra, s a kis kapucinusmajommal enyelgett, aki odakuporodott melléje, s bújósdit játszott a karját körüludorló csipkefodrok között,

el-eldugva azok közé *ocsmánykedves* pofácskáját, a kancellár ezalatt kihúzott fiókjában keresgetett valamit (uo. II/135). Ez az ember egy *szükséges semmi* (*A lélekidomár*, II/31).

– A magyar tiszturak mind magukkal hordják a menyasszonyaikat – mondá *viperaédességgel*.

(*A mi lengyelünk* I, 111)

Paradoxon, szóalakat, az ellentét alfaja, látszólagos ellentét: *Szegény gazdagok*, Jókai regényének címe, a *szegény* lelki értelmű, tulajdonképpen szerencsétlen, sajnálatra méltó. „Egy nő, akinek *férjfiú*re betöltötte már egész Európát” – az orosz nihilista vezérről, Sasza asszonyról írja Jókai (*A jövő század regénye*, II., 106)

– Látod, bajtárs – mondá visszatértükben Bíróczy Kálmánnak –, ez az élet filozófiája. A hithűség és buzgalom ilyen vedlett vakolatú házba vezet, a nagyurak gráciája pedig olyan palotába, amilyenbe visszamegyünk: „*flecti, non frangi*” (hajolni, nem törni), ez a jelszó a jó nemesi címerre. Te már megtaláltad a „*gradus ad Parnassum*”-ot. Ott ugyan nincs Parnassus, de van más. *Szépen lépegetsz fölfelé és – hátrafelé. Ahányat fölfelé, annyit hátrafelé*. Hanem okosan teszed. „*Sic itur ad astra*.” (Így haladunk a csillagokig.) Lesz belőled nagy úr, méltóságos úr; grófnő férje, istennő férje; boldogságos szűz malasztja száll rád, égből és földről. Ha olyan szép fiú volnék, mint te, én is úgy tennék, mint te.” (Jókai: *És mégis mozog a föld*, I., 230, a *hátrafelé* erkölcsi értelemben van, így feloldódik az ellentét. Egyébként a paradoxont az ún. szétválasztással vagy disszociációval kell értelmezni, szét kell választani a jelentéseket, vö. az argumentációban alkalmazott disszociációs érveléssel.)

Reddició, azaz keretes ismétlés; verspéldákat szoktunk rá adni, Jókai prózában is alkalmazta:

Ha tőlem kérdenéd, hová vigy, azt mondanám, *vigy el engem* valahová csendes, félreeső völgybe, melyet magas hegyek zárnak el köröskörül. Építs nekem ott egy kis házikót forrás partja mellett, kis kertet a házikó előtt. – Engedj engem a cédrusfák lombjai alatt andalogni, hol nem hallik egyéb hang, mint a vadgálamb bűgása, engedj engem a csergő patak partján virágokat szedni, özikéket lesni, engedj engem ott élni, ott meghalni; élni a te karjaid közt, meghalni virágos mezőben, csergő patak partján. Ha tőlem kérdenéd, én azt mondanám: *vigy engem oda*. (*A fehér rózsa*, 133)

Fokozás (görög: *klimax*)

A legrútabb, a legfeketébb, koromsötét éjjel (*A köszívű ember fia* I/182).

Itt teremti magában a jövőt, alkot vég nélküli terveket, áldodik *csatákról, ittas szerelemlről, hatalomról, mely minden embererőn túlnő, új országokról, miknek királynéja ő, új csillagokról, miknek napja ő* (Erdély aranykora 256).

Fokozás lefelé (görög: antiklimax)

„Most nevs, most örülj, most öleld meg el-lenségeidet, hallgass el!” – *nevetni, örülni, ölelkezni, elcsendesülni* (A kőszívű ember fiai I/16).

Összefoglaló fokozás, szintézis

Nem jutott most Manassénak saját sorsa eszé-be. Minden gondolata ott járt, hogy így kell-e hát ennek lenni. És így kell-e ennek folyni örök időkhig; hogy *ész, tudomány, bátorság, hűség, hazaszeretet, áldozatkészség és minden erő*, ami a szívben és agyban teremteni, alkotni hívatott, utalan arra egyesüljön, hogy az ember-írtó gépeket halmozza egymással szembe, s pusztítsa vele az istenség legszebb alkotását? (Egy az isten II/230)

Tükörszerkezet

A vég kezdete s a kezdetek vége (Politikai divatok I/146, fejezetcím)

Ha szerettetik, gyűlöl; ha gyűlöltek, szeret... (Erdély aranykora 100).

Tagmondat-egyenlőség (görög: *iszokólon*)

Ami az állatszeliédítő a fenevadak ketrecében, ami a hindu kígyóbüvölő a csúsómászói kö-zött, ami a lóidomár a fék nem szokta szilaj ménnek szemben: – az a „lélekidomár” a lelkes állatok világában (A lélekidomár első monda-tai).

A magyar udvari estélyeken az is az egzoti-kus élvezetek közé tartozik: egymásnak a men-tekötőjét, kalapforgóját megbámulni. Némelyik tízezreket ér forintokban; *némelyiknek története is van, amely Zsigmond királynál kezdődik; némelyiknek meg olyan története van, ami a zá-logházban végződik* (A lélekidomár I/9).

Hármas tagmondat-egyenlőség (görög: *trikólon*)

A legtökéletesebb gentleman az országban. A *fekete frakkban veszedelme a hölgyeknek, a ve-res frakkban veszedelme a rókáknak; – a nem-zeti viseletben pedig közszeretet tárgya* (A lé-lekidomár, I/8).

Kombináció

Az alábbi részletben összekapcsolódnak az előis-métlések, azaz anaphorák (a negyedik némi vál-toztatással, az ötödik ismétlés már nem anaphora, hanem egyszerű ismétlés). Arányosan tagolják a szöveget: mindegyik bekezdés nagyjából egyenlő hosszúságú mondat, az a tagmondat-egyenlőség (iszokólon) alakzata. Ez öt bekezdésből a közép-

só kissé hosszabb a többinél, az érvelésben ezt pi-ramidális szerkesztésnek nevezik, itt is hasonlóval van dolgunk. Mindegyik egység elején egy teljes metafora van, a metaforát kibontja, továbbszövi a „költő” (továbbszöött metaforákkal van dolgunk, megszemélyesítésekkel kombinálva). A metafo-rák egy nagy fokozásban követik egymást: *lé-lek→szövetség→szellemtábor*. Ez a fokozás pár-huzamban áll a *szellő→szél→vihar* fokozással. A fokozás egy költői kérdéssel fejeződik be. Na-gyon sok ilyen stílusbravúr olvasható Jókai műve-iben, ezek teszik prózáját zeneivé, költőivé.

A szél táncol a hómező felett. [...]

Talán a meleg nyárszaki szellő a szerető szí-vek ábrándos lelke, mely most is a szeret még vi-rágok illatában bujálkodni, gondatlan ifjú lány-kák csipkekendőit meglebbenteni, fehér keblek havát egy elszabadult hajszállal csiklandani.

Talán a forró délövi szél azoknak a lelke, kik kielégítetlen hagyták el a világot, vággyakkal, miket az élet nem töltött be, s most visszatér-nek a hő szomjútól, mit magukkal vittek, s fel-isszák a föld teremtő nedveit.

Talán a hideg északi szél a büszke nagyurak-nak lelke, akik bosszankodnak azért, hogy a jobbágy nem süvegel, midőn poraikat megta-podja, s zárt vetnek földekre, vizekre, amik nem nekik adóznak többé, és letépik a fák gyümölcséből a dézsmát, amit nem nekik hor-danak többé.

S tán az a szél, mely üdítő esővel áztatja a földet, nem más, mint azoknak a magas szelle-meknek szent szövetsége, akiknek csak egy gondolatjuk volt életükben: a népek boldogítá-sa, s e gondolat még most is híven kíséri őket, s visszaidézi hazájuk határaihoz.

És mikor a rettenetes vihar nekizendül, az er-dőirtó, s tengerkavaró fergeteg, a láthatatlan lé-nyek legérezhetőbbike, az *talán* egy egész szel-lemtábor, mely engesztelen maradt gyűlöletét a föld lakóival megéreztetni indul?! (Magnéta és más elbeszélések 118).

Összefoglaló elemzés

Jókai Mór: *A lőcsei fehér asszony*, I/7.

Azért festik a képét az ajtóra, a falakra, ab-ban a helyzetben, aminőben az árulást elkövet-te; azért nem engedik elmúlni, csendesesen meg-halni, mint más kiszenvedett, akinek a rádo-bott hanttal bocsánatot is ad a világ; azért kény-szerítik fényes nappal kísértetképpen megje-lenni, példának odaállni; csábtekinetével szá-zadokon át rossz hírt hirdetni, ahol a gyerme-kek egymásnak mutogatják; „Nézd: ez volt a fehér asszony, aki a hazát elárulta.”

...A neve: „Korponayné Ghéczy Juliánna.”

És ugyanez a Ghéczy Juliánna később, mint önfeláldozó vértanúja a nemzeti szabadság ügyének, tűnik le a láthatáron.

Jön, mint egy üstökös, s leszáll, mint egy csillag.

Hol a megoldás az ég-pokol különbségű elentmondás között egy nő jellemében, két lelke volt-e ez asszonynak?

Minő indulatok, minő szenvedélyek vezethetik a kezdettől a végezetig?

Ha csupa gyöngédségből állt volna a jelleme, akkor könnyű volna a csomót megoldani: széles, csapodár vágy, könnyelműség elég magyarázat egy asszonyi kalandorülethez; de mi indokolja az átmenetet a gyöngédségből a törhetetlen erőbe, midőn nem egy hosszú élet, hanem csak rövid néhány év esik közbe.

Hogyan lehet az, hogy egy nő, aki egyszer egy csókért odadob egy országot, másszor megint azért az országért odadobja saját ifjú szép fejét?

Az eszmék átalakultak, a korszellem, az új ivadék fogalmai megváltoztak azóta. Ami valamikor bűn volt, az most erény; ami szégyen volt, az most dicsőség. Az a nagy láng, ami egykor hevített, most már hamu. Óriások, kik melleiket egymásnak vetve dulakodtak, országokat taposva, most békén gereblyézzetik egymás mellett a feldúlt földet, s répát ültetnek a diadalok vérmezejébe. Az újkor vezérszellemei nem kérnek mentséget a jelenkortól, nem bocsánatot a múlttól.

A múltnak árnyait csak a költőnek van joga felidézni: mit tettek, mért tették?

A lőcsei fehér asszony majd megfelel arra.

Egy oldalt idéztünk *A lőcsei fehér asszony* című regény elejéről. Ez a rövid részlet minden bizonnyal azt a célt szolgálja, hogy felkeltse az olvasó érdeklődését Ghéczy Juliánna jelleme és sorsa iránt. Előzménye egy élvezetes leírás a fehér asszony három képéről (*ekphraszisz*), erre utal az első mondat.

Ez a részlet azért is fontos, mert rávilágít Jókai művészetére: prózája tele van ugyanis alakzatokkal. Úgy is mondhatnánk, hogy Jókai a stílus-eszközök egész arzenálját mozgatja meg az érdeklődés felkeltése végett.

Az első bekezdést három előismétlés (*anaphora*) szervezi (*azért ... azért ... azért*). Az előismétléshez kapcsolódó tagmondatok hossza növekszik, így hozva létre a ritmust és a lendületet (ez a Cicero-féle növekvő tagok elve).

Ugyanakkor egy erőteljes ellentét kelti fel érdeklődésünket: áruló vagy vértanú? A hasonlatok (gondolatalakzatok) is ezt az ellentétet szemléltetik, de fordított sorrendben: „*Jön, mint egy üstökös, s leszáll, mint egy csillag.*” A két hasonlat szótagszáma egyenlő, ez is alakzat: tagmondat-egyenlőség (*iszokólon*).

Ezután három költői kérdés következik, melyekre a választ még nem tudhatjuk, hiszen nem ismerjük a történetet. A kérdésekbe bele vannak ismét szöve az ellentétek: *ég és pokol, kezdet és vég*.

A három kérdés utáni bekezdés ellentétre épül: gyöngédség és törhetetlen erő jellemezte a rejtélyes nőt, s nem hosszú élet, hanem néhány rövid év jutott sorsául. A gyöngédséget pedig egy fokozás jellemzi: *széles, csapodár vágy, könnyelműség*. Ez is tulajdonképpen költői kérdés (*mi indokolja*), csak nincs kitéve a kérdőjel.

Az ötödik költői kérdés később következik. Érdekességét az adja, hogy tükörszerkezet (kiazmusnak vagy keresztszerkezetnek is szokták nevezni az efféléket) van benne elbújtatva: „*egy csókért odadob egy országot, ... az országért odadobja saját ifjú fejét.*”

A kérdések utáni hosszabb bekezdés is alakzat, még pedig a hozzáillesztés (*subnexio*) alakzata; egy magyarázat: másképp ítélték régen az emberek, és másképp ítélnék most. Megváltozott a korszellem, nem élünk hősi korban. Megcsillan a Jókaira oly jellemző irónia: répát ültetnek a hajdani hősök a véráztatta földbe. Kicsinyesség? Igen. Ellentétek jellemzik ezt a részletet is: *bűn és erény, óriások és jelentéktelenek*. Az utolsó mondat zeugma, mégpedig prozeugma (elől van a híd-elem): *Az újkor vezérszellemei nem kérnek mentséget a jelenkortól, nem bocsánatot a múlttól.*

A részletet egy költői kérdés zárja le, mely az előző bekezdéshez kapcsolódik: a politikusok nem keresik az okokat. A költő dolga a magyarázat felidézése: *mit tettek, mért tették?* Feltűnhet, hogy az író a *mért* alakot írja (*szüinkopé*) a *miért* helyett. Ennek is oka van: így lesznek egyenlők, ritmikusak a tagmondatok (*iszokólon*).

A lezárás az *A lőcsei fehér asszony majd megfelel arra*, mármint a kérdésekre. Ez az előkészítés gondolatalakzata (*praeparatio*): egy lényeges tartalmi elem előre vétele, felkészíti az olvasót a későbbi kifejtésre.

Jókai prózája költői, úgy kell olvasni, mint a verset. Segít az ember természetes ösztöne, de tulajdonképpen stilisztikai műveltség is szükségeltetik. Igaza van Babitsnak: „aki stilisztikát sohasem tanult, az élet legszebb élvezeteinek egyikétől örökre meg van fosztva, mint a süket a zené-

től” (*Irodalmi nevelés*). Ha így olvassuk tájleírásait, történelmi kitérésseit, elmélkedéseit, nagy gyönyörűségünk lesz bennük.

* * *

A stilisztikai kutatások fellendültek az utóbbi évtizedekben hazánkban is. A kutatók általában 20. századi művészekkel foglalkoznak, különösképpen Krúdy prózája került előtérbe, és Krúdy stílusának fő jellemzője, a különleges, továbbcsúszott metafora; sokat foglalkoztak József Attila komplex képeivel is. Azt hiszem, igazam van, amikor azt állítom, hogy például Krúdyt a különleges metaforák jellemzik, Jókait inkább a különleges és bravúrosan kezelt alakzatok.

Sokan leírták már, hogy Jókai a nagy mesélő, a mese, sőt a mítoszteremtés jellemzi. Ha ezen a nyomon haladunk tovább, azt is megállapíthatjuk, hogy a mesét/mítoszt az elsődleges szóbeliség jellemzi (l. fentebb a Walter Ong elméletéről mondotakat), többek között a halmozó mellérendelés (l. fentebb Zolnai megállapítását), s ehhez a nyelvezethez illik a sok alakzat: kérdések, felkiáltások, elő- és utóismétlések, halmozások, fokozások, tagmondat-egyenlőségek stb. Mindenekfelett a ritmus szervező ereje is, ezt fejtegeti meggyőzően Walter Ong a homéroszi eposzok kapcsán könyve elején (Milman Parry elméletéből indul ki, miszerint a homéroszi eposzokat a ritmus, a forma hozta létre, vagyis a szavak megválasztása a hexameter ritmusától függött). Abban pedig egészen biztos vagyok, hogy retorikai műveltsége segítette Jókait az alakzatok bravúros használatában. Ong is kapcsolatot teremt az elsődleges szóbeliség és a retorika között: „A szóbeli formuláris gondolkodás és kifejezőmód mélyen gyökerezik tudatunkban és tudatalattinkban egyaránt, és nem vesztí érvényét egy pillanat alatt akkor sem, ha korábbi felhasználója tollat vesz kezébe. [...] A gondolkodás és önkifejezés szóbeliségre jellemző beidegződései, így a formulaszerű elemek bőséges használata, melyeket nagyrészt a hagyományos, klasszikus retorikai képzés tartott életben”, nem veszték ki később sem (Ong *Szóbeliség és írásbeliség*. Gondolat 2010, 30). Hasonló következtésre jut Szajbély Mihály is, de egy másik szerzőt idézve: az egyszerű formákat nem létrehozták, hanem létrejöttek, s így születtek meg Jókai „költészetében” (Szajbély i. m. 103, Jolles, André: *Einfache Formen, Legende . Sage . Mythe . Rätsel . Spruch. Kasus . Memorabile . Märchen . Witz*. Tübingen, Niemeyer, 1982). A retorikák alakzatállománya nem sablongyűjtemény, hanem az elsődleges szóbeliség megőrzése! (Alapos alakzatgyűjtemény olvasható *Klasszikus magyar*

retorika c. könyvben, Holnap Kiadó 2013, valamint a *Retorikai lexikonban*, Kalligram, 2010.)

* * *

Müller Péter új könyvében olvashatunk egy érdekes megállapítást a legszebb férfiszerepről: „És most jön a legszebb férfiszerep, legalábbis számomra, a *Mágus*. Vagyis a pap, a tanító, a művész, a költő, író, festő és bölcs. Az emberi lélek hiteles mestere. Nem jut szóhoz ma már. Főleg, ha igazi. A falanszterben Platón a sarokban térdel, büntetésből. Föl se tudnám sorolni a régi és mai magyar „mestereket”, akiket vagy semmibe vesznek, vagy nem ismerik őket egyáltalán.” (Egyébként Müller Péter, a hajdani dramaturg, ebben a fejezetben *Az ember tragédiája* falanszter jelenetéről elmélkedik, ajánlom magyarórákra. Müller Péter: *Férfiélet, női sors*, Rivaldafény Kiadó, Bp., 2013, 239–240.)

Ilyen mágus lett Jókai? Mert mágus, kétségkívül, akit irodalmáraink kritizáltak, magyarázgattak – Gyulai Páltól kezdve a mai tantervírókig és tanácsadóikig. Jókai maga az élet, nem lehet skatulyákba gyömöszölni, élvezni kell, úgy, ahogy van.

A jövő század regénye I. kötetében saját sorát is előre vetíti (104. old., 1952-ben járunk):

„...Az a tündéri kert azon a tájon lehet, ahol hajdan egy magyar költő háza állott, akinek munkáit akkor sokan olvasták. A kis ház köveivel rég árkot temettek már, s a költő munkáit csak az újkor Toldy Ferencé ismeri még; az egész, ami megmaradt belőle a jövő század számára, tán csak az a három ezüstlevelű hárs, miket saját kezével ültetett; azokat nem fogja kivágni senki, mert virágaik gyógyillata megvédi őket, s a hajdani gazda neve a kéregbe vésvé tovább él...” – Jókai egyben tévedett: a mai kornak nincsen Toldy Ferencé, nincsen irodalomtörténet-írás. Az új akadémiai irodalomtörténetben fragmentumok vannak: Jókairól szabadságharcos novellái és akadémiai székfoglalója kapcsán írnak, mintha regényei nem is léteznének. Az *Akadémiai kézikönyvek* sorozatban közzétett *Magyar irodalom* c. kötetben (főszerk. Gintli Tibor, Akadémiai, 2010) három Jókai-mű – igaz, nagyon szép – elemzése szerepel: *Egy magyar nábob*, *A jövő század regénye*, *Sárga rózsá*. Ennyi volna Jókai életműve? Erről tájékoztatják a mai olvasóközönséget? Ezt fogja követni a közoktatás? (Egyébként ebben az „átfogó” tájékoztatásban Móra neve nem szerepel, Gárdonyi csak mellékes említésként három helyen.) Meg mernének tenni ilyet az angolok Shakespeare-rel?

„Jókai egész pályáján nélkülözi a tárgyilagos bírálatot” – írja Mikszáth (*Jókai Mór élete és kora* II/146). Nagy igazságot ír le a következő sorokban: „Mikor végre kész a mű gerince, akkor leül írónk, és a bűbajos tolla alatt születik meg a voltaképpeni regény, szaporodnak az alakok, és támadnak gyönyörűbbnél gyönyörűbb epizódok. Úgy viszi őt a saját fantáziája, ahogy aztán az ő írása minket, olvasókat ragad ellenállhatatlanul ungon-berken keresztül az ő eszményített világába, nem is gondolkozunk már, csak követjük elkábulva, megmámorosodva költészetének illatától, nyelvének zengésétől és humorának édességétől, még az is, aki nem mulatni akart, hanem bírálni, még a kritikus is elfelejti célját, lecsapja hibákat kijegyző ceruzáját, s rohan-rohan a tündéries pompába öltözött betűerdőkön át mosolyogva, könnyezve, ahogy a nagy költő akarja, s felkiált a végén, mint Erdélyi János: Jókait nem kell bírálni, Jókait élvezni kell” (*Jókai Mór élete és kora* II/56).

És ami művészeténél is fontosabb: ő „tartotta írásaival millió és millió emberben a honszerelmet, midőn azt mindenfelől oltogatták, élénk tárta az ország múltját lángoló lelkesedéssel, főséges ihletével kirajzolta jövőjét, neki élt, neki dolgozott szíve vérével, minden porcikájával s kivíván a maga számára a világ csodálatát, annak a palást-

jával betakarta hazáját” (*Jókai Mór élete és kora* II/185). Mindez elől el kell zárni a mai ifjúságot? (Emlékeztetőül ide írom: Jókait ki lehet hagyni az érettségi tételsorból.)

* * *

Szerettem volna itt lezárni Jókairól szóló sorozatomat, de ekkor kezembe került a Mohácsy-féle (úgy tudom, a leginkább használt) tankönyv Jókairól szóló summázata:

„Jókai korabeli hatásának titka abban is keresendő, hogy teljes mértékben azonosulni tudott saját osztályával és olvasóközönségével. Nem annyira formálni, mint inkább csak kifejezni, szolgálni kívánta nemzetét és osztályát. Ábrándos illúziókba ringatta az embereket. Eltúlozta nemzeti erényeinket, hibáink fölött szemet hunyt. Kielégítette a nemzet hiúságát, takargatta önismeretének hiányát. Életművében mégis megfigyelhető bizonyos szemléletváltozás: a korai regények főnemesi hőseinek helyére köznemesi alakok lépnek, s a költő, a tudós, a vállalkozó, a mérnök válik ideállá” (Mohácsy Károly: *(színes) Irodalom a középiskolák 10. évfolyama számára*, Krónika Nova, 280).

Ez a summázat annyira felháborító, igazságtalan, hamis, hogy nem lehet szó nélkül hagyni, ezért – *folytatása következik*.

* * *

Lengyel János

cadaloraster@gmail.com

Hitelesen megjeleníteni a világot

Nagy Zoltán Mihály költészetéből

Nagy Zoltán Mihály író, költő, szerkesztő 1949. április 8-án született a Beregszász közelében fekvő Nagybakta kistelepülésen, a szomszédos Nagymuzsalyban anyakönyvezték. 1953-tól Csonkapapiban él, itt járt általános iskolába, a Dolgozók Esti Középsiskolájában érettségizett. Kezdetben Csonkapapi mezőgazdasági termelőszövetkezetében, azaz kolhozában dolgozott dohánytermesztőként, állatgondozóként, bérszámfejtőként, majd évekig építőmunkásként kereste kenyerét. 1989-ben a *Hatodik Síp* című folyóirat olvasószerkesztője lett, majd a *Kárpátalja* közéleti lap, a *Pánsíp* című kulturális magazin, valamint az ungvári *Galéria Kiadó* munkatársa volt. 1988-tól tagja a József Attila Alkotóközösségnek, 1989 márciusában kezdeményezte a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Csonkapapi Alapszervezetének megalakítását, amelynek évekig az elnöke volt, emellett a KMKSZ Járási és Megyei választmányának tagja. 1994-től a Magyar Írószövetség, 2005-től a Magyar Művészeti Akadémia tagja. 2002-től 2009-ig Kárpátalja egyetlen magyar nyelvű irodalmi,

művészeti, kulturális folyóiratának, az *Együttmek* volt a főszerkesztője és az ungvári Intermix Kiadó munkatársa. Azóta nyugdíjba vonult, de továbbra is rendszeresen publikál a folyóiratban, és szerkesztőként napjainkban is kiveszi részét a kárpátaljai magyar könyvkiadásból. Hitvallása szerint: „... az irodalom funkciója a négy égtáj bármely sarkában évszázadok óta változatlan: hitelesen megjeleníteni azt a világot, azt a kort, amelyben a művek születnek.”

Első versei 1963-ban jelentek meg. 1979-ben egy novellapályázaton első helyezést ért el, ami komoly lökést adott irodalmi pályafutásának, 1982-ben egy újabb novellájával aratott sikert. Rendszeresen jelennek meg elbeszélései és versei mind kárpátaljai, mind magyarországi kiadványokban. Verseiből válogatást közölt a *Kárpáti Kalendárium*, a *Sugaras utakon*, a *Vergődő szél*, az *Évgyűrűk*-sorozat, a *Töredék hazácska*, a *Lecke* és a *Verecke* című kiadvány, illetve antológia. A legnagyobb elismerést az 1991-ben megjelent *A sátán fattya* című kisregénye hozta meg számára, ami Magyarországon 2000-ben regény ka-

tegóriában az Év Könyve lett. A kisregényből Schober Ottó a Beregszászi Népszínház igazgató-rendezője színdarabot írt, később pedig hangjáték készült a Magyar Rádió számára Csaba Klári átiratában, de tervek születtek a megfilmesítéséről is. Ez lehetne a kárpátaljai magyarság sorsát és egyben életerejét bemutató kultuszfilm.

Számos elismerése közül kiemelkedik a 2005-ben elnyert József Attila-díj és a 2006-ben megkapott Teleki Pál-érdemérem, 2007-ben pedig a Magyar Kultúra Lovagja címet adományozták neki. Könyvei: *Dolgok ígézetében*. Versek. 1983; *Fehér Eper*. Elbeszélések. 1988; *Pírban perben* (íkerkötet Ferenczi Tihamérral közösen). Versek. 1990; *A sátán fátya*. Regény. 1991; második kiadás: 2000; harmadik kiadás: 2003; negyedik kiadás: 2013; *Tölgyek alkonya* (*A sátán fátya* című trilógia második része), 1996; *Az idő súlya alatt*. Novellák. 2001; *Páros befutó*. Regény. 2002; *Új csillagon*. Versek, 2003; *A teremtés legnehezebb napja*. Regény (*A sátán fátya* című trilógia harmadik része), 2004, 2006; *1944*. Elbeszélő költemény, 2007; *Messze még az alkonyat*. Versesregény-variáció. 2008; *Fogyó fényben*. Versesregény-variáció, a *Messze még az alkonyat* című trilógia második része, 2010; *Túl a fényeken*. Versesregény-variáció, a *Messze még az alkonyat* című trilógia harmadik része, 2012.

2002-ben egy kárpátaljai folyóirat megalapítását kezdeményezte, ami Dupka György és Vári Fábián László tevéleges hozzájárulásával sikerült. Ez lett az *Együtt* című folyóirat. Bizonyos tekintetben ez egy újraalapítás volt, hiszen korábban, az 1940-es években Beregszászon, az 1960-as években pedig Ungváron viselték ezt a nevet diákok által szerkesztett szamizdat kiadványok. A második évezred elején a kárpátaljai magyar irodalmi magazinok sorra megszűntek, az itt élő szerzők folyóirat nélkül maradtak, ezt az űrt töltötte ki, és tölti be napjainkig, az új *Együtt*. A negyedévente (2012-től kéthavonta) megjelenő kiadványnak Nagy Zoltán Mihály lett a főszerkesztője. Kifejezetten szerzőpárti szerkesztő, nagy hangsúlyt fektetett a tehetségkutatásra és -gondozásra. Az ő irányítása alatt az *Együtt*-ben olyan írók debütáltak, akik azóta már több kötettel is rendelkeznek, és a kárpátaljai magyar irodalom meghatározó szereplői, a teljesség igénye nélkül Becske József Lajost, Bakos Kiss Károlyt és Lőrincz P. Gabriellát említéném. Amikor 2009-ben egy interjúban a leköszönése okairól kérdeztem, a következőket válaszolta: „*Hiába igyekszem ugyanis maximálisan nyitott és rugalmas lenni ebben a tisztségben, koromnál fogva és akaratom ellenére kialakultak bennem olyan rigolyák, amelyek megnehezítik, vagy eleve lehetetlenné teszik a tökéletes azonosulást a tőlem esetenként évtizedekkel fiatalabb pályatársak világlátásával, irodalomértelmezésével. A folyóiratnak éppúgy szüksége van megújulásra, frissítésre, mint az amúgy kellemsen lakható szobának reggeli szellőztetésre.*”

A számos prózai és verses kötet ellenére Nagy Zoltán Mihály neve összeforrt máig leghíresebb regényével, ami egy igazi magyar sorstragédia, közösségi érintettségű tudatregény. Kétségtelen, hogy ez eddigi fő műve, egyes szakmai vélemények szerint azóta sem tudta elérni azt az esztétikai magasságot. Az új művek értékelése során a kritikusok mindig ezt a regényt veszik viszonyítási alappá, újra és újra kiemelve annak magas színvonalát. Az értékeléseket olvasva feltűnt számomra, hogy az ítések sok tekintetben eltérően értelmezik a regény mondanivalóját. Ő maga így vall erről egy 2003-ban, Penckőfer Jánossal folytatott beszélgetése során: „...*elsősorban nem az elhurcoltak tragédiájáról szól! Természetesen érinti, érintenie kell azt, de a hősnő személyes sorsában az itthon maradtok szenvedéseit, az egész népcsoportot sújtó történelmi katasztrófát próbáltam megírni, eleve trilógiában gondolkodva...*”

A cselekmény Kárpátalja 1944-es szovjet megszállása idején indul. Színhelye egy elképzelt kis falu, Szilas. Főhőse fiatal magyar lány, Tóth Eszter, aki egyben az elbeszélő is. Szívfacsaróan tragikus sors jutott neki osztályrészül, amit a regény során végig követhetünk. A Vörös Hadsereg bevonulása után az NKVD pribékjei kihirdették, hogy a 18 és 50 év közötti magyar férfiak kötelesek közmunkára jelentkezni, ez volt az úgynevezett „*málenkij rábot*”, a háromnapos jóvátételi munka. Több tízezer ártatlan embert tereltek a gyűjtőtáborokba, hogy aztán marhavagonokba tuszkolva elnyelje őket a végtelen Szovjetunió átkozott földje. Az elhurcoltaknak legalább a fele soha nem tért vissza családjához – az éhség, a fagy, az embertelen bánásmód áldozatai lettek.

A történetben Eszter családjának férfitagjait is elhurcolják. A legnagyobb és leghírhedtebb emberemésző Szolyván volt. Ez lett a kárpátaljai magyarok Golgotája, személyes holokausztjuk egyik színhelye. A láger helyén ma emlékpark található. Eszter apja, Tóth Mihály és Ferenc bátyja is táborba kerül. Ferencet a fogságban szíven lövi egy vörös katona. Ki tudja, talán neki volt szerencséje. Ő volt az első, akit a főhős elvesztett, de a kíméletlen bánásmódba öccse, Jóska is belepusztul. Elveszti a kedvesét, Székely Pistát is, akit anyja erőszakkal tilt az általa tisztátalannak tartott lánytól. A reményvesztett ifjú végül elkeseredésében önként jelentkezik közmunkára. Végül csak a lány édesapja tér vissza a földi pokolból.

Eszter a többi asszonnyal együtt élelmet visz fogságban lévő szeretteinek. Itt éri a borzalom: részeg szovjet „hősök” megerőszkolják. De ez csak a sorscsapások, a lélek önmarcangolásának kezdete. Penckőfer Jánost idézve: „*Azokban a végzetes percekben Tóth Eszter nő, emberi és nemzeti méltóságában alázzák meg egyszerre és mindörökre, és a kibékíthetetlen tébolya is ott kezdődik el.*” A meggyalázott lány nem talál megértésre a saját közegeben sem. Terhes lesz, és ezzel kivívja a falu ellenszenvét,

mintha a meggyötört, rettegő emberek a meggyalázott lányban látnák a sorscsapások kiváltóját. A falu mindenkor kétarcú volt, egyszerre nyújtott biztonságot és kirekesztést. Ez a történeti fordulat elcsépeltnek tűnik, ám ebben az esetben brutálisan reális. Az író Eszter alakjában a sok tízezer megbecstelenített lány és asszony tragédiáját jeleníti meg.

A sorozatos csapások hatására a szerencsétlen lány többször kísérel meg öngyilkosságot. E miatti büntudata tetézi lelki kínjait. Hiszen a szigorú vallásos neveltetése minduntalan a lélek gyöngé fájába vágja fejszéjét.

A szerző bemutatja a falu életét, lakosait. A szenvedő magyar lány és családja mellett megjelenik Varga Márton és Seres Bálint alakja. Ők személyesítik meg a bűnt, az aljasságot, az árulást. Utóbbi nyíltan gyilkol, mégis elmarad a felelősségre vonás, ez még inkább elláttasítja. Szabad kezét kap új gazdától, a hatalom megrészegíti. Sokszor a szó valódi értelmében. A falu lakossága fél tőlük. Minden korban, mindenhol vannak elvtelen emberek, akik készek kiszolgáltatni bármilyen hatalmat, rendszert, megszállót, legyen az akár népük gyilkosa. Hogy a szovjethatalom fokozatosan elnyelte Kárpátalját és szétzúzta a több évszázados társadalmi berendezkedést, egyre többen váltak Varga Mártonokká, Seres Bálintokká.

Nagy Zoltán Mihály műve sorsregény, egy fiatal nő életén keresztül mutatja be a sokat szenvedett Kárpátalja magyarságának háború utáni életét, s általa az egyetemes emberi-közösségi sors tragikumát. Maga a mű egyetlen hosszútávú mondat, egy szuszra elmondott panaszos monológ. Éppen ezért szokatlan is az olvasó számára. Az író művében formai kísérletezést hajtott végre, amikor meghonosította Kárpátalján az egymondatos prózát. A regényt olvasva néha az embernek olyan érzése támad, mintha a tüdejéből elfogyna a levegő, mint Eszternek, aki csak némán kiáltja világáig fájdalmát.

1991-ig nemigen jelent meg szépirodalmi mű, amely ezzel a korrallal, ezzel a témával foglalkozott volna. A szovjet érában erre esély sem volt. Annak idején a nagy példaképnek, a *Holnap is élünk* (1965) szerzőjének, Kovács Vilmosnak is kemény meghurcoltatásban volt része, amiért írásaiban tükröt állított az új urak elé. Nagy Zoltán Mihály írja, amikor a számára meghatározó szerzőkről és írókról kérdezik: „Kovács Vilmos *verskötetei és Holnap is élünk című regénye például – amelynek minden fellelhető példányát kiloptam falunk könyvtárából, mielőtt feketelis-*

Felhasznált irodalom:

- Ukrajnai magyar szervezetek, intézmények, közéleti személyek adattára. Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége.* Ungvár, 2007.
- Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya.* Intermix Kiadó. Ungvár, 1991.
- Nagy Zoltán Mihály: *Új csillagon.* Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest, 2003.

tára került...” De más is közös Kovácsban és Nagy Zoltán Mihályban: kezdetben elhitték, hogy a kommunizmust tákolgató, öt- és sokéves tervek szövőgető parancsuralmi rendszert meg lehet reformálni. Ki tudja, talán prófétai módon megjószták, hogy Lucifer terhes uralmát nem az áhított szép új világ, hanem Ahrimán álszent regnálása követi. A *sátán fattya* 1991-ben jelent meg, abban az évben, amikor a vörös csillagos unió darabjaira hullott. Talán nem véletlen ez az egybeesés.

Nagy Zoltán Mihály a konzervatív értékrendet vallja: hagyománytisztelő, családcentrikus, lokálpatrióta, ugyanakkor nyitott az általa hasznosnak vélt új törekvések iránt. Ahogy ő mondja: „*Kötődésem a szülőföldemhez olyan természetes, mint a levegővétele.*” Szerény, visszahúzódozó, ám szilárd véleménye van a világról, igazáért a végsőkig kiáll. Mind írónaként, mind irodalomszervezőként, mind szerkesztőként sokat tett a kárpátaljai magyarságért, ma már ritkábban szólal meg, de korábban aktív részt vett szűkebb hazánk közéletében, és az 1990-es években érdekképviselői feladatokat is elvállalt. Ám a kárpátaljai magyar értelmiség megosztottságán elkeseredve, már hosszú ideje visszavonult az aktív politikától. Ettől függetlenül továbbra is figyelemmel kíséri szűkebb hazánk történéseit, olykor véleményezi is azokat. Az egymással hadakozó magyar szervezetek kapcsán mondta nekem egy 2009-ben folytatott beszélgetésünk során: „*Semmi bajunk nem lenne, ha a személyiségeket, civil szervezeteket, állami intézményeket a nemtelen dicsvágygal párosuló önérdék és erőszak helyett tisztesség és törvénytisztelet jellemeznék.*”

„*Írói-költői magatartása a klasszikus értelemben vett művészi hitvallás: a morálra, igazságérzetre építhető világlátás és -teremtés a szerző felelősség-tudatának állandó hangsúlyozásával*” – írja róla Penckófer János. Műveiben jól körülhatárolható, sok esetben komoly és súlyos mondanivalóját mindenkor igyekszik közérthetően, világosan megfogalmazni, hogy a kevésbé tájékozott olvasóhoz is eljusson. Hiszen ez az író dolga. Meglátása szerint az írónak feladata, küldetése van, és ez különösen igaz, ha egy kis nép kisebbségben élő részéhez tartozik. Szerinte „*Az írónak egyébként az élet minden dolgával, így az elmúlással is kell hogy legyen feladata (...). Amit halandóként mondhatok: egy értelmesnek vélhető élet végén a tisztességes elmúlás nem tragédia, hanem önnön természetességétől fénylő jutalom.*”

Lengyel János: *Az utolsó szó jogán. Nagy Zoltán Mihály.* In.: Lengyel János: *Halott ember karcsonya.* Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest, 2009. 98–101.

Penckófer János: *Lakható házat építeni.* Beszélgetés Nagy Zoltán Mihállyal. In: *Magyar Napló.* XV: évf. 2003/8. 28 – 31. o.

Penckőfer János: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlat.* In: *Együtt.* 2011/1. 63 – 68. o.

Kovács András: *Két kötet egy szemszögből.* In: *Együtt.* 2004/3. 69. – 70. o.

Nagy Zoltán Mihály: **Magyar ének**

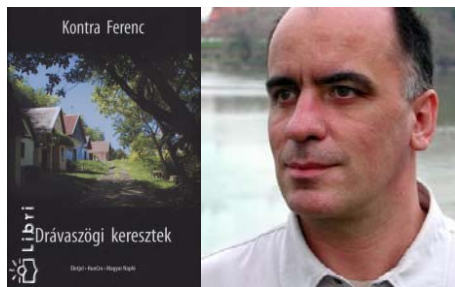
Mivé lett szívünknek mennydörgő ritmusa templomi zúgása
Megrepedt harangok hörgése csordulhat az tájra
Nincs azki hallaná nincs azki láthatná sóhajunknak röptét
Szabadítónk szemét óriás-kezek békötötték
Bizony békötötték selymes szép színekkel
Várhatunk itt immár telve rettenettel
Ritkulknak soraink kidúlt már ezernyi jó vitéz
Van azkit búbánat van azkit bűnös kéj megigéz
Lészen az mi sorsunk szemeknek csillagos hullása
Bitorolt réteken sírunkat pogány nép megássa

* * *

H. Tóth István

david228@freemail.hu

(...) létből a lét kiszakad / arcán a hó többé nem olvad el

... *Kontra Ferenc* írta ezt a filozofikus gondolatot a „Fehér tükrök” című versében, amiként ezt is ő jegyezte: (...) *messze száll a szél, nem áll semmi útjába...* – a „Farkasok órája” regényében. De mit írt előtte? Miről ír azóta? Egyáltalán: Ki is ez a Délvidéken élő magyar költő és író?

1958-ban született Kontra Ferenc a horvátországi Darázson. Középiskolába Pécsre, a Nagy Lajos Gimnáziumba járt, itt érettségizett 1977-ben. Diplomáját 1982-ben a szegedi József Attila Tudományegyetemen szerezte meg.

Brisbane-ben fordítóként dolgozott a University of Queenslanden. 1987–91 között az „Új Symposium” irodalmi szerkesztője, ezután egy évtizedig a „Magyar Szó” kultúra rovatát, majd ugyanennek a napilapnak a „Kilátó” című irodalmi mellékletét szerkesztette.

Kontra Ferenc munkái német, angol, francia, lengyel, román, horvát és szerb nyelven is olvashatók.

Prózáit a „Nappali ház”, a „Holmi”, a „2000”, a „Beszélő”, az „Alföld”, a „Kortárs”, a „Törökfürdő”, az „Élet és Irodalom” mellett a párizsi „Magyar Műhely”, a „Leopold Bloom”, a „Mitteleuropa”, a „Borussia” közölte.

Válogatás magyar nyelvű önálló köteteiből

Jelenések (versek) 1984, *Fehér tükrök* (versek) 1986, *Drávaszögi kereszték* (regény) 1988, *Nagy a sátán birodalma* (novellák) 1991, *Ősök jussán* (novellák) 1993, *Holtak országa* (próza írások) 1993, *Kalendárium* (gyermekkor történetek) 1993, *Úgy törnek el* (kisprózák) 1995, *A halász fiai* (regény) 1996, *Gyilkosság a joghurt miatt* (próza) 1998, *A kastély kutyái* (regény) 2001, *Gimnazisták* (regény) 2002,

Farkasok órája (regény) 2003, *Wien – A sínen túl* (regény) 2006, *Szélördög és más mesék*. (Társszerző: Csorba Béla) *Zavod zaudbenike*, Belgrád, 2007, *Drávaszögi kereszték*. *Életjel – Szabadka*, HunCro – Eszék, *Magyar Napló – Budapest*, 2008, *Horvátország magyar irodalma – a kezdetektől napjainkig*. HunCro, Eszék, 2011.

Szemezgetés elismeréseiből

Sinkó Ervin-díj (1987), a Forum Könyvkiadó regénypályázatának első díja (1987), Szirmai Károly-díj (1992), Móricz Zsigmond-ösztöndíj (1994), Artisjus-díj (1995), a Holmi novellapályázatának díjnyertese (1997), Híd-díj (1998), Herrenhaus-Edenkoben német irodalmi ösztöndíj (2000), az I. Vajdasági Magyar Drámaíró Verseny első díja (2001).

2013. január 22-én, a magyar kultúra napján, Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartott ünnepi rendezvényen vehette át a Márai Sándor-díjat a folyamatosan születő, jelentős prózaírói életművéért, szerkesztői munkájáért, irodalomtörténeti kutatásaiért, valamint művei számottevő külföldi visszhangja jogán – ilyen és hasonlóan magaslatos gondolatokkal méltatták Kontra Ferencet a díj átadásakor.

Gondolatébresztésül műveiből

Már több mint negyedszázada, hogy két verskötettel (*Jelenések*, *Fehér tükrök*) érkezett Kontra Ferenc a magyar irodalomba. Ezekben a kötetekben sikerült elkerülnie azt, hogy az olvasó úgy érezzen, mintha már ismert költők jobb vagy rosszabb versutánczataival találkozott volna a fiatal Kontra Ferenc különös tipográfiájú kötetekben. Mielőtt köteté formálta volna a *Jelenések* és a *Fehér tükrök* verseit, számos folyóiratban sikeresen, figyelmet keltően mutatkozott be a fiatal szerző. Ezek után természetes volt, hogy higgadt önszelektívával formás küllemű, feszes tematikájú verskönyvekkel lép az olvasóközönség elé.

<p><i>bolygók közelítenek ütköznek a lét-üres térben kétértelmű tömegvonzásban elsüllyednek a hidak radioaktív vizeken összefüggő partok messze csúsznak utat tévesztenek az érintések új értékrend alakítja a harcokat a csendet atomcsepp ül a fény sebén (Bolygók közelítenek)</i></p>	<p><i>nem létező kisfiam sose voltál neveddel óvom parányi nincsedet maradj meg gyenge vagy és védtelen légy szerencsés nevet adok hogy lelked legyen tested ne lopják meg a rossz szellemek (keresztelés) megáldalak mielőtt elárulnál én most hogyan meneküljek becézlek mint méh a virágot mint föld a holtat létből a lét kiszakad arcán a hó többé nem olvad el (Fehér tükrök)</i></p>
---	---

Kontra Ferenc világának az értő olvasói és elemző kritikusi úgy jellemzik a költőt és az írórt is, hogy elsősorban *borúlátó*, aki gyakrabban üti meg a pesszimizmus hangját, mint a derűjét, vagy a könynyedséget. Az biztos, hogy Kontra Ferenc kerülte eddigi írásaiban a vidámkodó lobogást, a lelkesedést. Inkább *a fanyar, a kissé ironikus tónus jellemzi kifejezésmódját.*

(elejétől fogva)

Biztosnak látszott, hogy minden így marad örökre, ahol az emlékezés csak akkor szakad félbe, amikor a viharban a szélrohamok miatt kialszik a villany. Vörösmarton, ahol valamikor a tízes években megállt az óra a peron fölött, és utána sohasem javították meg, csak régi családi legendák keringtek arról a mesés gazdagságról, amely igazi polgári házakat teremtett, szecessziós gipszrózsákkal a homlokzatukon, vaskos és magas falakkal, közöttük kóválygó Krúdy-figurákkal és nemzedékeken át hagyományozódó részegséggel. A Ronczky nagypapa meg a Hajós különvonattal jöttek haza Pécsről, mert lekésték a

rendes járatot. Minden születésnapon, keresztelőn elmesélték a család messze földön híres anekdotáját. Távíróval jelezték, hogy különvonalat érkezik Vörösmartra, ezért sebtében összetrombitálták a tűzoltózenekart, mint mindig, amikor hasonló szerelvény közeledett. Még ha nem is tudták pontosan, ki miért jön, azért a rezesbanda és a kíváncsiskodók tömege nem ártott. A gyerekek a levegőbe dobálták a sapkájukat. Az induló közepén letette a harsonát a tűzoltóparancsnok, és döbenten hápogta, hogy ez csak az öreg Ronczky, aki reumás lábával szokás szerint négykézláb ereszkedett lefelé a vonat magas lépcsőjéről a földre.

„Nézzétek ezeket a felhőket, hogy kotródnak innen! Megmondtam, hogy mire hazaérünk, az eső is eláll”, tárta szét a karját a peronon, bámulta az eget, mint egy kisgyerek, aki először látott szivárványt. Ekkor ért véget a legenda.

Kontra Ferenc számos novelláskötete, regénye és a jugoszláviai háborúról pengeélesen tudósító vallomások művei közül a legemlékezetesebb kétségtelenül a „Drávaszögi kereszték”.

Szülőföldje múltját és jelenét az író az elbeszélő életén tükrözteti át lirizált hitvallásban. „Későn érkezem” – ezzel a mondattal kezdődik a regény szövege, és egyben ez a zárómondata is, de múlt időbe helyezve: „Későn érkeztem.” A kisregény világában egyértelmű határkövek ezek a nyitó és záró mondatok szerkezeti és tartalmi szempontból: hová, mihez, miért érkezett későn az elbeszélő? Ahhoz érkezett későn, hogy krónikása lehessen a Drávaszögben drámaian fogyatkozó számú magyarság közös szellemi birtokának? A regény szövegszövetének száalai erről tanúskodnak. Ezt a megkésettiséget igyekezett helyreigazítani Kontra Ferenc ebben, az emlékezetére és az olvasó képzeletére hagyatkozó regényében.

Az elbeszélő a Drávaszögben létező *titkok, mítoszok, babonák, balladák, imák, élet- és sorstörténetek, közszájon forgó históriák romjait* belülről ismerte. Ezeket, a mindig titkon emlegetett történetek emlékeit leltározta ebben a rendhagyó krónikájában, a „Drávaszögi kereszték”-ben. Kihagyásokkal, elhallgatásokkal, az olvasóra testált gondolatok továbbfűzési esélyével, miként a hajdani mesélők tették a darázsli balladák és a bennük foglalt események továbbadásakor.

Az *elbeszélések az eseményeket rekonstruáló emlékezés ritmusát idézik.* A kibontakozó történet nyomvonala egyenesen halad előre az időben. Az egyes epizódok egy-egy emlékezetesebb esemény mentén bontakoznak ki. Az önéletrajzi emlékezés tárgyilagos beszédmódja egyszerre feloldódik, és érzelemdús lírával telítődik. Ez a prózavilág a tájhoz és a benne élő emberekhez kapcsolódik anélkül, hogy az elbeszélő konkrét földrajzi megnevezésekkel pontosítaná az események színhelyeit. *Nemzedékek történetét fogják át* ezek, a népelethez kötődő ismeretanyagot feldolgozó elbeszélések, amelyek törtetlen ívű elbeszéléslánccá fejlődnek. Ebben a művében Kontra Ferenc igyekezett megörökíteni mindazt, amit még a népszokásban, a történetekben, a babonákban és a rítusokban sikerült tetten érnie, megragadva szülőföldjének partszakadásait, mielőtt még végleg eltűntek volna a vízbe vesző löszhát emlékei.

A „Drávaszögi kereszték” megjelenésétől kitapintható Kontra Ferenc azon szándéka, hogy a *mesélő az elbeszélőkedvét úgy összpontosítja, hogy az emberi sorsok sokféleségét kívánja a műveiben megjeleníteni.* Az emberi sors pedig eleve tragikus, hiszen mindenképpen halállal végződik. A személyes élet kezdő- és végpontja közötti létünket hajlamosak vagyunk egyénileg vagy együtt megkészeríteni: érdekből, félelemből, irigységből, ideológiai meggyőződésből, vagy egyszerűen az elemi ösztöneink miatt. És ez bűn. A *bűn* Kontra Ferenc írásainak központi mozgatója, és ezeknek a műveknek a magva úgy is megfogalmazható, hogy az ember bűnre ítéltetett, és csak a pusztulás meg a halál bizonyos.

A Délvidéken élő Kontra Ferenc költő, író, irodalmi szerkesztő, a szülőföldjét, a Drávaszög világát mutatja be a „Drávaszögi kereszték” című regényében. *Valóság és túldérmese szövődik itt egybe, hogy balladai láncot alkotva egy kis népcsoport életét láthassa az olvasó.*

Drávaszögi kereszték

Későn érkezem.

Az ismerős völgy felé menet repedt harangok jönnek élém. A parti bokrok ágai egymásba kapaszkodnak. Akár a sorsok. Errefelé mindenki ugyanarra emlékezik. A partoldalba fűrt gádorok szutykosai tudják csak, hogyan lehet észrevétlenül elfogyini. Lecsúsznak a házak a gyertyalétben. Akik egykor fehér ruhába öltözve álltak a feldíszített asztal előtt a mennyország reményével, azok most másként néznek az

elnéptelenedett völgy felé. A sodrás kígyózva viszi a korhadt deszkadarabot a szomszéd faluig. Nem lát-ni már, olyan messze van, olyan távol, mint az újraálmódott gyermekkor. Mint a hajdani falu, amely el-tűnt a víz alatt. Szavakkal hiába mondom, mennyi az a messze, mert az élet és a halál között feszül a legnagyobb távolság. (...)

A Kárpát-medencében és szerte a világban élő magyarok, mi mindannyian érzékenyen értjük, mert a létünk megtanított erre, a Délvidék költőjének, írójának, Kontra Ferencnek ezeket a vallomások, az együvé tartozás iránti vágyódásának a sóhajait.

A magyarságát megváltó, de ezzel nem tolakodó alkotó személy érkezik-érkezett mostani olva-sói, a magyarországi magyartanárok körébe a „Magyartanítás” jóvoltából. Éppen a közös sors, a múlha-tatlan történelmi élmény ébreszti/ébresztheti fel bennünk a szolidaritás érzetét, a kéznújtás gesztusát. És talán azt az alkotásvágyat is, hogy irodalomóráink vendégéül hívjuk Kontra Ferencet művein keresz-tül tanítványaink körébe.

(mindenki csak az övéi között lehet otthon)

Másmilyen ünnepet nem ismerek, csak személyeset, mert ha nem az, akkor valami más a neve. Mindegyik másfajta értelmet ad idegenségnek, otthonosságnak.

Ma arról kellene beszélnem, hogy magyar vagyok. Jó, de ezen belül hova tartozol, kérdezte a minap egyik ismerősöm. Pilinszkyvel szólva: magam talán középre állok. De akkor löknek és taszítanak – mondja ő –, majd mások megmondják, ha te nem is akarod.

Közben végiggondolom, mik voltak a személyes tapasztalataim azzal kapcsolatban, hogy milyen is az identitásom. Ha középre állnék, akkor a senkiföldjén lennék. Ott a legjobb, elszaporodnak a madarak, ott tanyáznak a vadak, mert ott nem szabad lőni.

Akkor a határral kell kezdenem, mert nekem éppen ez az első, ami most eszembe jut. Múlt szerdán nem engedtek be Gyálánál érvényes, horvát útlevelemmel Magyarországra, ott rostokoltam a senkiföldjén, és még ha érteni is próbáltam, hogy az egyik oldalon miért engedtek engem ki, a másikon meg miért nem engednek be, akkor sem tudom elfelejteni az eljáró közeg nevét. Nem írom ide mégsem, mert bosszúnak olvashatnák. Aki pedig bosszút forral, az rögtön két gödröt ásson.

Azóta is mindenhol azt hallom, hogy a torlódásokat elkerülendő erre menjenek az utazók. Csak valahogy mindig azt felejtik el hozzátenni: de csak ha az Európai Unió vagy Szerbia állampolgárai. Ravaszok a világ népei, biztosan tudják ezt. Én meg újfent átéltem, hogy leengedték előttem a sorompót, valaki megint jogot és okot talált arra, hogy visszazavarjon a határról egy határon túlit. Jó dolog a közös anyanyelv, mert te nem szólhatsz semmit, amint közeledni látod őket a csavarhúzóval. A kocsim motorházfedele tönkrement, csak a szervizben tudják kinyitni. Ha távolabbi országba megyek, mindig a szlovén, az olasz határt választom, ez nem szeretet kérdése, hanem emberi jogi ügy.

A „másik senkiföldjén” is most jártam, ez út az ellenkező irányba, a szülőföldem, a Drávaszög felé visz. Onnan kaptam meghívót az augusztus 20-ai ünnepségre. Jó is azzal tisztában lenni, ki hova tartozik.

Kopácson a vízhez közel, egy szabadtéri színpadon tartottak meghitt műsort, közben bearanyozta a nap az egész délutánt, ott volt az egész családom, a kisöcsém csatagosra rohángálta magát, mert mindig mindegyikünket meg akart találni. Ünnepe az, ahova ünneplőbe megyünk, ahol a barátok várnak, nem a ruhánk teszi, hanem hogy mennyire vártuk, hogy újra együtt legyünk. Ami igazi ünnep volt, elszaladt egy perc alatt.

Talán este van. Talán alkonyat. Nézem a Dunát visszafelé jövet, miközben kiveszik az útlevelet a kezemből. A tilsó parton egy nyárfa áll, a szél megint sűrűre fogta a víz fodrait, olyan a sodrástól, mintha menne, elindult a furcsa fa, hogy megkeresse kanadai társait. Mert mindenki csak az övéi között lehet otthon. (Magyar Szó)

Lipinka madár

Csíki útjaim alkalmával mindig feljegyzek egy-egy tájszót. Némelyik szó évekig a jegyzeteim között hever, érlelődik, mint a jó bor, míg végül előveszem, és elkezdem alaposabban tanulmányozni. Vizsgálatom a hangalakját, és megpróbálom megkeresni a jelentés eredetét is. Érdeklődésemet erdélyi barátaim is támogatják, tőlük hallom a szebbnél szebb tájszókat.

Néhány évvel ezelőtt Csíkszerdában egy tanár kollégától hallottam a *lipinka madár* kifejezést, amelyet a köznyelvben 'barázdabillegető' jelentésben ismerünk. Mivel az *Új magyar tájszótárban* nem sikerült a nyomára bukkannom, már-már lemondtam arról, hogy a kifejezés első tagjának jelentését megfejtsem. Beírtam az internet keresőjébe, ahonnan azt is megtudtam, hogy a barázdabillegető (hivatalos latin neve *motacilla alba*) az úgynevezett billegetők családjába tartozó faj. Népi nevei pedig: *leányka madár, lipinka madár* (Erdély), *borozda billegető, közönséges billegény*.

A *lipinka* jelentésére is az internetről kaptam meg a választ „A székelyek szavai és kifejezései” szöveget alapján, ahol a *lipinka, lopinka, lapinka* alakok találhatók meg 'libikóka, mérleghinta' jelentésben. A barázdabillegetőről Herman Ottótól egyébként még a következő leírás olvasható: „Nagyon eleven, ügyes és mindig mozgó madárka, mely igen szépen lépeget, szaladgál, és hogy gyors mozgásában biztos legyen, erre való a hosszú farka, melylyel úgy billeget, mint a kötél táncos a hosszú rúdjaival.”

Ebből az ismertetésből arra következtek, hogy a madár elnevezésének éppen az a „billegetés” lehet az alapja, amely a libikóka le-fel irányú mozgásához hasonló. A *lipinka* tehát metafora, azaz hasonlóságon alapuló névátvitel.

Dóra Zoltán

doravac@citromail.hu

* * *

H. Tóth Tibor

hatot@freemail.hu

A diákok és a fiatalok stílusáról és nyelvhasználatáról*

A fiatalok szóbeli és írásbeli fogalmazásának szintje, a felvételi írásbelik és elbeszélgetések **színvonal**a évről évre esik, inkább zuhan. A nyelvi kifejezésmód, a stílus, a kommunikatív viselkedés sokszor katasztrófálisan gyenge vagy elégtelen; **disztíngvátlan**, éretlen, elemi hiányokat mutat. Az ismeretek ugyanígy. A botlások, hibák, hiányok nagy része közel sem tudható be az izgalomnak, és nem magyarázható elfogadhatóan vagy megnyugtatóan azzal, hogy – például – 18 éves emberekről van szó. Sajnos nem lehet úgy felfognunk ezeket a jelenségeket, mint „diákzagyvaságokat, aranyköpéseket”, mert többről és már másról van szó. (Példáim elsősorban saját felvételi beszélgetéseim feljegyzéseiből származnak, olyan érettségizett fiatalok felvételi vizsgáiról, akik egyetemi tanulmányokra készülnek, bölcsészek, kommunikáló értelmiségiek kívánnak lenni.)

Nemcsak a történelmi, irodalmi, időbeli tájékozódás, az alapvető események elhelyezése térben és időben, a nemzetileg kiemelkedően fontos dátumok, aktuális politikai ismeretek, hanem a földrajzi tájékozottság, kultúrtörténet, és egyáltalában: amit általános és érettséggel megszerzendő **alapműveltség**nek nevezhetünk – az mind tragikusan **gyenge, hiányos**. A hagyományos értékek és műveltségi elemek, a kommunikatív viselkedés hagyományos szerkezete összeomlott. Helyette téves, felületes ítéletek, **közhelyek**, nagyzolás és divatmajmolás, idegenszerűség, hóbortok, góg és lekezelés, **lazaság** és jópofáskodás, stílusoskodás, **bizalmaskodás**, kedvetlenség és **cinizmus** mutatkozik. – A helyesírásról nem is érdemes beszélni (a jó kérdés már nem is az, milyen a helyesírás, hanem az: van-e egyáltalán, ti. általában nincsen).

A testviselkedés, a mimika sok esetben **szabályozatlan, fegyelmezetlen**, gyakori a fintor, a vállrándítás, az *Ühm!*-mel és hasonlókkal történő reagálás, a *Ja!*-val való helyesbítés vagy visszakerdezés. – Verbálisan is ijeszítő méretű a kommunikatív **illetlenség** és **tudatlanság** (az *oké* szinte kizárólagos használata, a durva magázás a megszólító rész elmaradása miatt stb.), az **inadekvátság**, a stílus- és **regiszterkeverés**. Például: *mit tudom én + meg kell vallanom*; önfelmentésként a következő

* Ez az írás a szerző *Nyelvi változások néhány kérdése az ezredfordulón* című könyvének egyik fejezete. A kötet a Gondolat Kiadó Universitas Pannonica könyvsorozatának következő darabja, hamarosan megjelenik.

hangzik el a bizottság kritikai észrevételére: – *Előfordul...*; – *Fiú?* – kérdezik a jelölttől. Válasz: – *Olyasmi*; – *Hogy sikerült a felvételi (ti. a másik intézményben)?* – *Nem alakítottam túl jól a felvételin.* Továbbá felelet közben: *...anyukája is végigsíratja (ti. Jézust a keresztnél); aranyos kis történet (Kafka Átváltozása); reneszánsz, méghozzá nem is túl érett...; az egy dolog; nem tom.*

Halmazódnak a **divatos és szlengkifejezések**, nem megfelelő a használatuk: *abszolút fogja 'érti', bejön (nekem ez nagyon bejön) 'szeretem, bevált stb.', lejön 'megértem, kihámozom, kiveszem belőle', valahol, nem igazán, valamilyen szinten (olyan nagy műveket alkotott regény szinten is, mint...); pozitív – negatív: nagyon pozitívan tekintek Mátyás királyra, amit nem feltétlen pozitívan lát, negatív dologgal bántják (ti. Krisztust); valahol (ez valahol a lelki átváltozásra is utal – az Átváltozás c. novelláról szólva), valamiféle újfajta megközelítés; működik: egy olyan irányzat, ami csak elméletben működik; ez működött is ideig-óráig; megfog: Atyban a szimbolizmusa fogott meg igazán. És még sok egyéb kifejezés, mint az *én azt gondolom, nem igazán, igazándiból, egyfajta, végül is stb.**

Angol, idegen hatások is szép számmal mutatkoznak, például az *aaam, eeem* -féle nyökögés egyre inkább terjed az *ööö* helyett. Hasonlóan bántó a – *Nem igaz?* mint nyomatékosító utókérdés, mivel egyszer sem hallunk helyette – *Ugye?, Nem?, Vagy nem?* formájú tipikus, megszokott magyar változatot.

Küszködnek a fiatalok a verbális kifejezőkészségük és **kompetenciájuk** számukra is nyilvánvaló (őket is megmosolyogtató vagy zavarba ejtő) **gyengeségeivel**, például a szóválasztással, a **szókincs-szegénységgel**. A **keverék szerkezetek** és **hibás nyelvi formák** mindennaposak: *nehéz dió, nem enged a huszonegyből, kudarcra járul, nehéz elkülöníteni a határt, öcsém 15 éves gimnazista fiú, humánus rovatok* (ti. az újságban), *számon követni sem tudom; dédapjának szigetvári ostromát írja le (Zrínyi); tudjunk kompromisszumkésségek lenni, pozitív jövőkép elé tudunk nézni, negatív dologgal bántják; Isten emelkedettségét jelzi a mű, a hős élete balul sikerült, Móricz Mikszáth novelláit fejlesztette tovább, Ádám a mű végén öngyilkos szeretne lenni, a költő arra vágy, hogy...; új dolgok bevezetésére igyekszik; hát ő is egy falun született; a költő háromféle balladákat írt; stb.*

Szintén felelet közben hangzott el: *volt is vitája egy hölgygel* (ti. József Attilának); *a képen egy férfi áll, és arrább hölgyek láthatóak* (képleírásban, ráadásul az *arrább*-bal és a *-hatóak* presztíziformával); *a síron túli szerelmet is garantálja a költő (Szeptember végén); nem elég cirádás, tehát ez nem lehet barokk* (egy festményről szólva). – Általános jelenség a **korlátozott kódhasználatra** utaló **pótlószók** oda nem illő használata, a konkrét és definitív pontosság helyett a **pongyola névmásosság**: *pontosan az, hogy* (sőt, éppen arról van szó, hogy...); *az így, ilyen, úgy, olyan* metanyelvi jellegű használata: *Jézus kap a fejére... egy ilyen koszorút* (a *kap a fejére* már önmagában is rossz); *hát egy ilyen előzménye ennek; egy ilyen létösszegző vers; hát olyan hangutánzó szó; ilyen kettős életem él; hát ilyen ellenállásra buzdította; voltak ugye ilyen, hát ugyebár így a novellában; stb.* – Elégtelen a közlési kompetencia, a helyzetfelmérés és az attitűdmegválasztás is, gyengék a **gondolkodási képességek**. Két műfordítás összehasonlításakor, mintegy hangos gondolkodásként hangzott el például a következő okoskodás az egyik felvételizőtől: *itt van ez a szó, hogy „áldva”... ezt a szót kihagyták ebből [ti. a másik fordításból], és idetették ezt, hogy „rónán”.*

* * *

Laczkó Mária

mlaczk@freemail.hu

Az idézés, a forrásmegjelölés, a hivatkozás szabályainak tanítása

Óravázlat-javaslatok

Közismert tény, hogy az alkotó ember által létrehozott szellemi tulajdont, ma, az internet világában gyakran kell féltelnünk. Miért is? Mindenki ismeri azt az egyszerű példát, hogy a különböző zeneszámokat könnyebb, no és persze olcsóbb az internetről megszerezni/letölteni, mint a lemezboltban vagy a könyvesboltban megvásárolni. Tanárként is tapasztalhatjuk azt, hogy egy-egy olvasmányt a diákok nem a könyvtárban keresnek, hanem az interneten próbálják

meg megszerezni. Hasonlóképpen a házi dolgozathoz is onnan szereznek információkat, hiszen néhány kattintással kész mondatokat is tudnak „varázsolni”, s így gyorsan elkészülhet a határidőre beadandó dolgozat. Eközben azonban gyakran elfeledkeznek arról, hogy más vagy mások munkáját (is) használták, hiszen azt, hogy mit használtak fel, nem helyesen jelölik, de az is előfordul, hogy egyáltalán nem jelölik. A szemfüles tanár, oktató pedig esetleg a saját vagy

kollégája munkáját véli felfedezni a beadott anyagban. Ezt hívjuk plagizálásnak, illetve a forrás megjelölése nélkül sajátunknak feltüntetett munkát plágiumnak.

A jelenség – az internet világában – talán még gyakoribb, mint korábban volt. Éppen ezért úgy véljük, hogy már az iskolában fontos például a tanulókat tájékoztatni és megtanítani arra, hogy mások szellemi tulajdonát, szellemi alkotását – amelyeket az alkotók a köz javára hoztak létre – hogyan, milyen formában szabad felhasználni.

A jelen munkában olyan óraterveket mutatunk be, amelyeknek javasolt feladatai az idézés tanításához, a forrásmegjelölés és a hivatkozás szabályainak

elsajátíttatásához kapcsolódnak. E témakör meglátásunk szerint a magyar nyelvtan egy területének, a stilisztikának a tanítandó témakörei között, a tudományos stílusréteg tanításához kapcsolódóan kerülhet például elő, valamint a retorikában a külső érveknél, hiszen az idézet külső érv, tekintélyérv. Az óravázlatban alkalmazott feladatokat összekötöttük e stílusréteg, jellemző vonásainak elsajátíttatásával, gyakoroltatásával. Természetesen az itt leírt feladatok csak javaslatok, ötletek, amelyek újabbakkal egészíthetők ki. A javasolt feladatok nem feltétlen töltenek ki teljes órát, órarészletként is alkalmazhatók, de egyéb feladattal kiegészítve teljes órán is megoldhatók. Az itt közölt időtartamok ezért tájékoztató jellegűek.

1. Az idézés

Tevékenység- Az óra menete	Munkaformák, eszközök	idő
<p>I. Bevezető kérdések: cél a témára való ráhangolódás</p> <p>Mi az idézés? (egy szerzőtől szó szerint átvett vagy szabadon megfogalmazott gondolat; fajtái tehát: szó szerinti idézet, tartalmilag átvett gondolat)</p> <p>Miért használjuk, mi a célja? (megkülönböztetés, elkülönítés, érvelésünk megtámogatása)</p> <p>Hogyan jelenítjük meg az idézést szóban? (az egyik kéz mutató és középső összeszorított ujjának integetésével jelezhetjük, hogy most idézetről van szó. Ha nem, akkor mondani kell, pl. „Idézet következik....”, „Idézet vége”)</p> <p>II. feladat: az idézet megjelenítése a szövegekben, szövegalkotás,</p> <p>1. csoport: Fogalmazzatok meg egy rövid gondolatot arról, hogy miért fontos tanulni! Idézzétek föl születek gondolatát! Játsszátok el a situációt az idézés valamelyik szóbeli módjával!</p> <p>2. csoport: Fogalmazzatok meg egy rövid gondolatot arról, hogy miért fontos az egészséges életmód! Utaljatok egy szólásra, miközben eljátsszátok/bemutatjátok a situációt!</p> <p>3. csoport: Fogalmazzatok meg egy rövid gondolatot arról, hogy az embereknek/diákoknak fontos, hogy célokat tűzzenek ki maguk elé, amelyekért küzdeniük kell. Az indoklásban idézzétek Madách Imre szállóigévé vált sorait, és mutassátok be a szóbeli idézés valamelyik formájával!</p>	<p>kérdés-válasz forma frontális osztálymunka</p> <p>csoporthalmaz – három csoportban, kreatív szövegalkotás (Megjegyzés: a csoport életkorától/osztályfokától függően lehet választani is a feladatokból.) Szóolást adhatunk, ha esetleg nem jut a gyerekek eszébe. Például: <i>Ép testben ép lélek.</i> A 3. csoportnak szánt feladatot idősebb korosztálynak ajánljuk. Itt is megadhatjuk az idézeteiket: <i>„Mondottam ember, küzd és bízva bízzál!”</i> vagy: <i>„A cél voltaképp mi is? A cél megszűnt a dicső csatának, A cél halál, az élet küzdelem S az ember célja a küzdelem maga.”</i></p>	<p>3-4 perc</p> <p>5-6 perc csoportonként</p>
<p>Hogyan jelenítjük meg az idézést írásban? (írásjelekkel és/vagy tipográfiai jelekkel: idézőjel alkalmazásával)</p>	<p>kérdés-válasz</p>	<p>2 perc</p>

<p>III. feladat: Az alábbi írásbeli szövegek mindegyikében található idézés. Milyen szövegtípusokban használhatjuk? Nevezd meg műfajokat! <i>(irodalmi: regény, novella, dráma, tudományos: értekezés, szakdolgozat, esszé, iskolai fogalmazás stb., szónoki beszéd: ünnepi beszéd, politikai beszéd stb.)</i></p>		
<p>Nevezd meg, hogy milyen szövegtípusokban jelent meg az idézés az alábbi példákban! Nevezd meg a stílusréteget is! <i>(A stílusréteg fogalmát szükséges tisztázni: nyelvváltozatra épülő kifejezőmód; ismételni: a nyelvváltozat fogalmát, a stílusrétegek csoportosítása: írott és beszélt)</i> Jellemezd az adott stílusréteget szótani, mondattani, szöveg-tani szempontból! 1. szöveg Uraim, ha pokolban egyszer az a gondolatjuk támadna az ördögöknek, hogy várost építsenek, az bizonyosan olyan lenne, mint Selmezbánya... Nyájas olvasó, ki még nem jártál e görbe országban, képzelj magadnak háromezer hegycsúcsot, ugyanennyi völgykatlant, egy tucat sziklát, mely sűrűn be van építve mindenféle alakú házakkal, melyeknek előrsze sokszor háromemeletes, míg ellenben a háta szerényen odalapul a hegyhez. Ha végigjárod e maga a természet által kikövezett várost, szíved csordultig megtelik humanisztikus érzelmekkel, s elérzékenyülten sóhajtasz föl: „<i>Hát még itt is emberek laknak?</i>” <i>(Mikszáth: Az arany- kisasszony)</i> <i>(irodalmi/művészi szöveg, szépirodalmi stílusréteg)</i> 2. szöveg Szólásunk régi változatát Vörösmartynak A bujdosók című színművében olvassuk először: „<i>gonosz az a nagy álom, elnyomott ... s aludtam, Mint décbunda, mert fáradt vagyok</i>”. (A már elavult décbunda régi nyelvünkben posztóval borított prémes bundát jelentett.) E mellett a változat mellett régen mondták azt is, hogy <i>úgy alszik, mint a juhászbunda</i>. A szóláshasonlat valamennyi változata egyaránt azt jelenti, hogy 'nagyon mélyen alszik'. <i>(tudományos szöveg, egy szólás magyarázata, tudományos stílusréteg)</i> 3. szöveg Hölgyeim és Uraim! Azért gyűltünk össze, hogy olyan problémáról beszéljünk, ami mindannyiunk életében jelen van. Nem új keletű probléma ez, hiszen már a világ kezdetén végérvényesen felbukkant, pontosabban szólva a bűnbeesés története ismertet meg bennünket vele először. Az <i>ellenségeskedés</i> szó ugyanis itt jelenik meg legelőször a történelemben, mégpedig a következőképpen: „<i>és monda az Úr Isten a kígyónak: »ellenségeskedést szerzek közted és az asszony között, a te magod között, és az ő magva között«</i>” Majd így folytatódik: „<i>az neked fejedre tapos, te pedig annak sarkát mardosod.</i>” Tisztelt egybegyűlték! Vessünk egy pillantást a jelen világunkra! Rá kell döbennünk arra, hogy az mit sem változott, egyre</p>	<p>kérdés-válasz frontális osztálymunka</p> <p>csoporthatás/verseny (a feladat a stílusrétegek ismétlésével együtt (is) megoldható) a szövegek kártyákon vannak egy-egy csoport egy-egy kártyát húz (vagy egy-egy szám van a kártyákon, azt húzzák ki a csoportok, és a kivétlen található a szövegek, s a csoportok a számuknak megfelelő szöveggel dolgoznak) a feltett kérdésekre válaszaikat írásban rögzítik, ellenőrzéskor a másik csoport kiegészítheti a válaszokat – értékelés pontokkal</p>	<p>8-10 perc</p>

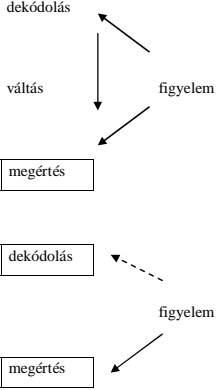
<p>csak tapodjuk a fejét annak a kígyónak, az pedig újra és újra megmar. Így hadakozunk hát az ellenféllel meg-megújuló erővel, reménytelennek tűnő reményteljes küzdelemmel. (<i>érvelő szöveg/szónoki beszéd, fennkölt vagy emelkedett stílus</i>) Milyen a szabályos idézőjel? (<i>az első idézőjel alul kezdődik, a második felül ér véget, kettős aposztróf</i>) Milyen formái vannak az idézésnek? Hogyan valósítjuk meg a helyesírásban? <i>a) idéző mondat vezet be, az idéző mondat után kettőspont van, azután következnek maga az idézet</i> A 3. szövegben miért használtuk a lúdláb jelet? (<i>idézeten belül fordult elő az idézet</i>)</p>	<p>cél: az idézés szabályainak felismerése/felismertetése (szabályalkotás) önálló vagy csoportmunka (lehet versenyszerűen, jutalmazással egybekötve)</p>	<p>4-5 perc</p>
--	--	-----------------

2. Idézés és forrásmegjelölés, hivatkozás

<p>I. Az alábbi szövegek az idézés további formáit mutatják: Állapítsd meg a szabályt! a) „Csak az emberi csecsemőben szunnyad a gagyogás ösztöne; ez készíti fel a beszédre, de sokévi tanulásra és gyakorlatra van szükség ahhoz, míg az egyén az anyanyelv használatában eléri a felnőtt művész szintjét” – írja Lotz János az anyanyelv fejlődéséről (Lotz 1976: 11). (<i>az idéző mondat az idézet mögött áll – gondolatjel vezet be az idéző mondatot az idézet után</i>) b) „Az aktivizálható szókinccs – írja Gósy Mária – azoknak a szavaknak az összessége, amelyek a beszédpercepció folyamatban a kiváltó (akusztikai) inger hatására „aktiválódnak”, így az asszociációs folyamatok miatt a szükséges egységek előhívhatók mind a lexikon aktív, mind annak passzív részéből” (Gósy 1993: 14). (<i>az idézés közben közbevetés/az idézés megszakítása közbevetéssel, a közbevetést gondolatjelek közé tesszük, idézőjel az idézet elején és végén van</i>) c) A nyelv Deme meghatározásában a „társadalomban élő emberek beszédtevékenységét szolgáló eszközök” rendszere és „konvencionális jelekből áll” (Deme 1984: 29). (<i>szó szerint vettük át az idézetet, de beleszórtuk a mondanivalónkba, idézőjellel</i>) d) A mentális lexikonnak továbbá számot kell adnia az adott egység predikátum és argumentum viszonyairól, használati feltételeiről, valamint más egységekhez fűződő morfológiai és szemantikai viszonyairól (Filmore 1971). (<i>tartalmi idézés van, nem kell az idézőjel</i>) e) A mentális lexikon Filmore szerint nem csupán az egységek fonológiai jellemzőit és szemantikai jegyit tartalmazza, de információt kell tartalmaznia arról a szintaktikai környezetről, amelybe az adott egység beépíthető, továbbá arról is, hogy milyen grammatikai szabályok alkalmazhatók (1971). (<i>tartalmi idézés van, nem kell az idézőjel</i>)</p>	<p>a szövegek kivételén, esetleg táblán vagy kártyákon, amiket a táblára lehet helyezni cél: az idézés szabályainak felismerése /felismertetése (szabályalkotás) önálló vagy csoportmunka</p>	<p>10 perc</p>
--	---	----------------

<p>Milyen stílusrétegbe tartoztak a szövegek? <i>(tudományos)</i> Milyen műfajba sorolhatók? <i>(értékezés/tanulmány)</i> Milyen további jellegzetességet veszel észre az idézésen kívül a fenti tudományos szövegekben? <i>(forrás jelölése)</i> Miért fontos a forrás jelölése? <i>(mert a tudományos stílusrétegbe tartozó szövegek egy-egy szerző által létrehozott szellemi alkotások – a szellemi tulajdont képeznek, a szerzőknek szerzői jogaik vannak; (Ezenkívül fontos, hogy az adatot ellenőrizni tudjuk, vissza tudjuk keresni. Szükségünk lehet az adat szövegkörnyezetére például azért, mert az adat hibás is lehet. – A szerk.)</i> Mi lehet még szellemi tulajdon? <i>(vers, novella, dráma, zenemű, film, honlap, grafika, szoftver, honlap stb.)</i> Mit jelent a szerzői jog? <i>(személyi és vagyoni jogot)</i> Vizsgáljuk meg a tudományos szövegek alapján, hogy mit jelenthet a személyi jog! Mi lehet a kapcsolata az idézéssel? <i>(a szerző dönthet a művéről, hogy mikor, milyen körülmények között – kiállításon, interneten, kiadványban stb. – mutatja be, vagy visszavonja a nyilvánosságtól a szerzőnek joga van ahhoz, hogy a művén a nevét feltüntessék – ha a művére hivatkoznak, vagy művét, művének részét valamilyen formában felhasználják, akkor a nevének feltüntetésére való jog is megilleti – idézés)</i> Mit jelenthet a vagyoni jog? <i>(a szerző műve csak engedéllyel használható fel, az engedély fejében jogdíj jár)</i> Vizsgáljuk meg a forrás jelölésének módját a fenti szövegekben! Mit veszel észre, hogyan történik ez? <i>(akitől származik a szó szerinti vagy tartalmi idézet, annak a nevét feltüntetjük, a szerző vezetékneve szerepel, utána a mű évszáma)</i> Mi lehet a közös az a, b, c és a d, e betűkkel jelölt szövegek forrásmegjelölésében? Mire utalhat a kettőspont? <i>(az a, b, c szövegekben szó szerinti idézés van, a kettőspont az oldalszámot jelöli, ekkor fel kell tüntetni az oldalszámot is; a d) és e) betűkkel jelölt szövegekben tartalmi idézés van, itt csak a szerző nevét és évszámát kell feltüntetni)</i> Mi a különbség a d) és e) betűkkel jelölt szövegek forrásmegjelölésében? <i>(az e) betűvel jelölt szövegben a saját szövegünkbe belefoglaltuk a szerző nevét, ezért csak a mű évszáma kell a d) betűvel jelölt szövegben a felhasznált információ után azonnal közöljük a szerző nevét és az évszámot)</i></p>	<p>kérdés-válasz, a tanultak felismertetése, gyakorlása</p> <p>új fogalmak: forrás, forrás jelölése, szerzői jog</p> <p>kérdés-válasz</p> <p>gyűjtőmunka egyéni vagy páros munka</p> <p>csoportmunka a szöveg alapján a fogalom definiálása</p> <p>kérdés-felelet</p> <p>megfigyeltetés szabályfelismertetés önálló vagy csoport- vagy páros munka</p>	<p>5-6 perc</p> <p>5-6 perc</p>
<p>Az alábbi feladatok a forrás megjelölésének módjaira vonatkoznak. Mit jelenthet az évszám után az a) és a b) betű? A vizsgálatok szerint a hangok azonosításához képest a szótagok felismerése hamarabb jelentkezik, ám mindkét nyelvi egység azonosításában jelentős mértékű javulás következik be az olvasás és írás tanulásának kezdési idejére, 6-7 éves korra (1990a).</p>		<p>3-4 perc</p>

 <p>Az olvasás elsajátításának a folyamata (In: Gósy 1990b: 239) Mit jelenthet az évszám után az a) és a b) betű? <i>(azt, hogy egy szerzőnek két, ugyanabban az évben (1990-ben) megjelent művére hivatkoztak, a betűk az ugyanabban az évben megjelenő műveket választják el)</i> Mit jelent a szerző neve előtt az In az ábraalírásban? <i>(Az ábra a Gósy névvel jelölt szerző 1990-ben megjelent művéből való, annak a 239. oldalán található.)</i></p>		
<p>Az alábbiakban egy Bibliográfiát találsz egy tanulmány végéről, amely tartalmazza azokat a forrásokat, amelyeket a tanulmány írója felhasznált. Milyen szabályokat tudsz megfigyelni?</p> <p>Bombolya Mónika 2007. Hallássérült gyermekek beszédfeldolgozási folyamatai. In: Gósy M. (szerk.). <i>Beszédészlelési, beszédmegértési zavarok az anyanyelv-elsajátításban</i>. 72–83. Budapest. Nikol.</p> <p>Csányi Yvonne 1990. <i>Hallás-beszéd nevelés</i>. Budapest. Tankönyvkiadó.</p> <p>Gósy Mária 2004. <i>Fonetika, a beszéd tudománya</i>. Budapest. Osiris Kiadó.</p> <p>Laczkó Mária 2009c Tizenévesek beszédének fonetikai-stilisztikai elemzése. <i>Anyanyelv-pedagógia</i>. 2009/1–2. Internetes folyóirat http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=151</p> <p>Laczkó, Mária 1991. The articulation rate and pauses in children's speech. In: Gósy, M. (ed.): <i>Temporal Factors in Speech. A collection of papers</i>. HAS Research Institute for Linguistics. Budapest. 139–151.</p> <p>Subosits István 1990. Az életkor hatása a beszédtempó alakulására. In: <i>Magyar Fonetikai Füzetek 22</i>. Szerk.: Szende Tamás. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest. 131–132. <i>(ábcérendben vannak a szerzők, a név után a szerzők művének megjelenési éve szerepel)</i></p> <p>Mikor van In és mikor nincs? Milyen helyesírási szabály kapcsolódik hozzá? <i>(ha könyvre történik a hivatkozás, akkor nincs, pl.: Csányi Yvonne könyvére hivatkozás; ha folyóíratra, vagy könyvrészletre, akkor van, pl.: Bombolya</i></p>	páros vagy csoportmunka	10 perc

<p><i>Mónika vagy Subosits István műveire hivatkozás</i> <i>Az In után kettőspont, és nagy kezdőbetűvel írandó, jelentése: -ban/-ben; latin elöljárószó)</i></p> <p>Miből tudhatjuk, hogy melyik a könyvrészlet, és melyik a folyóirat? Igazold példákkal! <i>(a könyvrészlet esetében a könyv szerkesztője is szerepel. Pl. Laczkó Mária 1991-es művére hivatkozás)</i></p> <p>Milyen egyéb forrásmegjelölés található a Bibliográfiában? <i>Internetes forrás, ekkor a pontos leőhelyet kell feltüntetni)</i></p>		
--	--	--

3.A tanultak komplex alkalmazása

<p>A fiatalok szeretnek internetezni A fiatalok szeretnek olvasni A fenti címek közül valamelyikhez készítsetek egy rövid érvelő fogalmazást! <i>(előtte meg lehet beszélni, hogy az érvelés a tudományos stílusrétegbe tartozik, az érvelő szöveg felépítését, az érvelés típusait (deduktív, induktív) szükséges áttekinteni)</i></p> <p>Kezdjétek idézettel! A befejezésben is használjatok idézetet! Alkalmazzátok az idézés tanult módozatait! Gyűjtsetek össze a forrásokat! Használjátok a forrásmegjelölés változatos módjait!</p> <p>Ellenőrzés</p>	<p>a tanultak komplex alkalmazása csoportmunka – lehet csoportonként egy-egy érvelést, ekkor több időt adunk, és ez versenyfeladat is lehet, amit értékelünk; lehet oly módon is, hogy az egyik csoport a bevezetést, a másik a befejezést alkotja meg, a szöveg fő részét közösen beszél meg az osztály (elképzeltető egy önálló gyakorlóórán is, a tanultak ismétlésével bevezetve)</p>	<p>30-35 perc</p> <p>5-10 perc</p>
--	---	------------------------------------

Az óravázlatokban felhasznált forrásmunkák:

- Jobbágné Urbán Ildikó – Szabóné Tóvári Éva: Magyar nyelv a 9-10. osztályosok számára. Konsept-H Könyvkiadó, 2008. Piliscsaba, 242. oldal – idézés óravázlat III. feladat 1. szöveg leőhelye.
- Antalné Szabó Ágnes – Raázt Judit: Magyar nyelv és kommunikáció. Munkafüzet a 11. évfolyam számára. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 2003. 96. oldal – idézés óravázlat III. feladat 2. szöveg leőhelye.
- Korrmos Boglárka egyetemi hallgató beszédének részlete a tizenegyedik Kossuth-szónokversenyen és retorikai konferencián elmondott Van igazság c. beszédéből Budapest, 2012. – idézés óravázlat III. feladat 3. szöveg leőhelye.
- Laczkó Mária: A beszéd és az olvasás az anyanyelvben és az idegen nyelvben. Genianet Kiadó. Pécs, 2011. 1. oldal – idézés és forrásmegjelölés, hivatkozás óravázlat, I. feladat, c) szöveg leőhelye.
- Laczkó Mária: A beszéd és az olvasás az anyanyelvben és az idegen nyelvben. Genianet Kiadó. Pécs, 2011. 22. oldal – idézés és forrásmegjelölés, hivatkozás óravázlat, I. feladat, a) szöveg leőhelye.
- Laczkó Mária: A beszéd és az olvasás az anyanyelvben és az idegen nyelvben. Genianet Kiadó. Pécs, 2011. 34. – idézés és forrásmegjelölés, hivatkozás óravázlat, I. feladat, b) szöveg leőhelye.
- Laczkó Mária: A beszéd és az olvasás az anyanyelvben és az idegen nyelvben. Genianet Kiadó. Pécs, 2011. 34. oldal – idézés és forrásmegjelölés, hivatkozás óravázlat, I. feladatd) szöveg leőhelye.
- Laczkó Mária: A beszéd és az olvasás az anyanyelvben és az idegen nyelvben. Genianet Kiadó. Pécs, 2011. 34. oldal – idézés és forrásmegjelölés, hivatkozás óravázlat, I. feladat, e) szöveg leőhelye.

Figyelmükbe ajánljuk!

Adamikné Jászó Anna:

AZ OLVASÁS MÚLTJA ÉS JELENE

24 cm, 609 oldal, ára 3990 Ft

K Ö N Y V S Z E M L E

Bevezetés a hozzáadó (additív) szemléletű anyanyelvoktatás világába

Beregszászi Anikó: *A lehetetlent lehetni.* Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2012., 111 p

Mindenkinek, aki alkalmazott nyelvészettel, közelebbről anyanyelv-pedagógiával foglalkozik, ajánlom a szíves figyelmébe **Beregszászi Anikó *A lehetetlent lehetni*** című *tantárgy-pedagógiai útmutatóját és feladatgyűjteményét*, amelyet eredendően a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. évfolyamain végzendő anyanyelvoktatást segítő szándékkal írt a szerző.

Beregszászi Anikó, Kárpátalja gyermeke, majd egyetemistaként Balogh Lajos vendégprofesszor korszerű dialektológiai szemléletén nevelődött az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén, azután Kiss Jenő akadémikus doktoranduszaként a társasnyelvészet (szociolingvisztika) kutatójaként jutott el a PhD fokozatig, ezzel a tudományos minősítéssel is megerősítve a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Intézetét és Magyar Tanszéki Csoportját, hogy annak főiskolai tanáraként az anyanyelvi nevelés izgalmasan újszerű nézőpontú szakemberévé váljon.

Az anyaországbeli gyakorló pedagógusoknak: tanítóknak és magyartanároknak egyaránt értékes lehet ez a szakkönyv, tudniillik ennyire a társasnyelvészet szemléletére és ismeretanyagára építő, elméleti háttértudnivalókat vázoló, majd ezeket a gyakorlat, azaz az oktatástervezés mindennapjaiban is érvényesíthető feladatokat, továbbépíthető, továbbgondolható gyakorlatokat tartalmazó korszerű kézikönyvre várukozunk kellett ez ideig. A hazai pedagógusképző műhelyek: a tanító- és/vagy tanárképző intézmények számára azért korszakos jelentőségű Beregszászi Anikó kézikönyve, mert kitágíthatja az összehasonlító nyelvpedagógiával, anyanyelvi módszertannal, anyanyelv-pedagógiával, tantárgy-pedagógiával is bátran foglalkozó szakemberek: tanárok, kutatók és hallgatóik ismerettárát.

Az anyanyelv-oktatás terén is *a nyelvi tervezés újragondolását* vallja elengedhetetlennek szerzőnk mind az elmélet, mind a gyakorlat vonatkozásában. Ezt már a részletes tartalomjegyzék is bizonyítja (5.). A kötet címét értelmező és rendeltetésének a célját bemutató előszó (7.) után az első fejezet (9–20.) jóvoltából lényeges kérdések és számos kutatási eredményre hivatkozó utalás mentén szerezhetünk ismereteket a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformjáról; ezek az ismeretek a hazai *anyanyelvoktatás-tervezéssel* foglalkozók horizontját is

erőteljesen befolyásolhatják, ha maguk is érzékenyek a Beregszászi Anikó által kifejtett gondolatokra. Az oktatás szemléletében elengedhetetlen változások sarokpontjait, nevezetesen „a *nem azt* tanítunk, amit kell, ahelyett, hogy belátnánk: *nem úgy* tanítunk, ahogyan kell” (21.) elvet taglaló második, a reform kivitelezhetőségéről szóló fejezet (21–25.) egyértelműen tárja elénk *a szerző nyelvészeti-nyelvpedagógiai alapállását*. Olyan oktatástervezési problémát fog egybe Beregszászi Anikó, amelynek az anyaországbeli anyanyelv-pedagógia szemléletét is át kell hatnia, erről van szó: „A magyar nyelv szakterminusaiban igen lényeges, hogy elvonatkoztatás eredményeként jött létre, és mindazon nyelvváltozatok, stílusváltozatok és regiszterek összességét jelenti, amit a magyar nyelvterület anyanyelvi beszélői mindennapos interakcióik során használnak. Tehát a magyar nyelv nem egyenlő sem a nyelv standard változatával, sem annak kodifikált grammatikájával. A magyar nyelv a magyar nyelvhasználók anyanyelve, amit az életben számos társadalmi szinten és beszédhelyzetben változatokban és igencsak változatosan használnak.” (24.) A *kommunikatív kompetencia* kulcsprobléma értelmezése köré épül *A lehetetlent lehetni* harmadik fejezete, amelyik nemcsak a címében tantárgy-pedagógiai útmutató, hanem alfejezetről alfejezetre, a maga egészében (26–50.). Mivel Kárpátalján is útmutató jelentősége van a szemléletformálásban ennek a fejezetnek, lássuk az egyes alfejezetek címét!

1. A verbális repertoár és a kommunikatív kompetencia
2. A nyelv változatossága, a nyelvváltozatok
3. Beszélhetünk-e egységesen „kárpátaljai magyar nyelvjárások”-ról
4. Nyelvi megbélyegzés az iskolában
  - 4.1. Nyelvtudományi ellenérvek
  - 4.2. Nyelvpedagógiai ellenérvek
  - 4.3. Nyelvi emberi jogi ellenérvek
5. Az ajánlható szemlélet: additív módszer, kontrasztív szemlélet
6. A dialektológiai alapfogalmak és a helyi nyelvváltozatok ismeretének szükségességéről
7. Összegzésül!

A kötet negyedik, a Hogyan tanítsunk az anyanyelvórákon a kárpátaljai magyar iskolákban? átfogó fejezete (51–59.) olyan problémászeletekkel foglalkozik, amelyekkel nekünk, a hazai magyar nyelv és irodalom tantárgycsoport pedagógusainak is szembe kell néznünk, és erre kiválóan int/hív a fejezet élén álló, Horatiustól vett mottó: „... akármibe fogsz, legyen egyszerű, váljon egészsé.” Ismét meggyőzően érvel Beregszászi Anikó a **hozzáadó módszer** fontossága, értelmessége mellett egyre több, a gyakorlat műhelyeiből való példákkal. Kétségtelen, hogy el kell jutnunk, mégpedig befogadói-elfogadói attitűddel ennek a résznek az értő-értelemező feldolgozásáig, hogy nyitott, de legalábbis érdeklődő szemlélettel lapozzuk fel a mintafeladatok gyűjteményét tartalmazó ötödik fejezetet (60–90.).

Egyértelműen **kommunikációközpontúnak** nevezhetjük azt a 19 itteni feladatot, amelyeket az 5. osztályosoknak tervezett, írt Beregszászi Anikó. Ugyanakkor nyilvánvalónak kell lennie a gyakorló pedagógusok előtt, hogy ezek a feladatok a **grammatikai ismeretek** erősítésére, a **helyesírás-képesség** javítására, a **nyelvi illem** intenzív fejlesztésére, a **szókincs** gazdagítására, a **szövegalkotás-tudás** kondicionálására egyaránt alkalmasak, vagyis érvényesül a jó feladatiról elvárható kitekintő képesség a konkrét feladaton túli **anyanyelv-használati tartományokra**, így serkentve a tanítókat és a magyartanárokat a további **feladatépítésre** (60–64.).

A 6. osztályosoknak 18 feladatot készített a szerző, ezekben is érvényesítve azt a **gondos nyelvtanítás-tervezői szemléletet**, amelyet az 5. évfolyamosok feladatait tanulmányozva ugyancsak megállapíthatunk. Üdvözlendő a **kommunikációs stratégiákat** erősítő gyakorlatok, amelyekben újra és újra jelenlévő a **nyelvi illem** problémája, hiszen erre ebben az életkorban kiváltképpen érzékenyen kell figyelnie valamennyi pedagógusnak. Megtapasztható ezen feladatok esetében is a **könyvelvi szókincs** gyarapításának az attitűdje, kapcsolódva az **életkorszakú szövegek alkottatásához**. Dicséretes az a törekvés is, amelynek célja a **választékos szó- és kifejezés-használatra ébresztés**. A **grammatikai** és a **dialektológiai problémák** sem hiányoznak, azok megoldatása is jelenlévő a feladatról szándékaiban, csak észre kell venniük ezeket a mindenkor tanítás- és tanulás-szerző pedagógusoknak (65–70.).

A 7. osztályosokat tanító pedagógusokat 17 változatos, sokrétű, példamutató feladattal készíti újabb hasonlóké megalkotására Beregszászi Anikó. Az **élethelyzetek elképzeltetése** itt éppúgy feladat-szerző, mint a **tájnnyelvi szóhasználat-változatok** elemzése, vagy a **kommunikációt kezdeményező fordulatok** szöveggé formálása-szerkesztése. Kitérített figyelmet kap a **nyelvi norma** elemzése úgy, hogy az elemzés szempontjainak a szélesítése már a feladattal munkáltató szaktanári kompetencia részé-ként érvényesülhet. Természetesen vannak jelen, de

teljesen más oktatástervezési dimenzióban realizálva a vonatkozó **mondattani ismeretek** tanítására-elmélyítésére írt feladatok is. Érzelmileg mindenképpen megindító a Vári Fábán Lászlótól vett idézet az Illyés Gyula fejfája előtt című versből (75.), amelyik kötetből való, vagy gumiizzással történő kikeresése után a szövegegész elemzésére is serkentheti a pedagógusokat (71–75.).

Jelentős számmal vannak jelen a 8. osztályosoknak írt 20 feladat körében a különböző élethelyzeteket felidéző, a **kommunikációs képességeket** erősítő feladatok (76–81.). Nemcsak a **nyelvi elemzésben** való jártasságot segítik a **nyelv rétegződésével** foglalkozó teendők, hanem egyúttal a **nyelvhasználati kompetenciákat** is fejlesztik, kiváltképpen, ha okos feladatépítéssel gondoljuk tovább azokat a lehetőségeket, amelyeket élénk tár ebben a könyvében Beregszászi Anikó, aki továbbra is határozott figyelemmel volt a feladatok előír részének a megszerkesztésekor az **életkori**, ezzel együtt a **gondolkodásbeli sajátosságokra**, azok fejlesztésére még határozottabban a **szöveg szintjén**. A gyakorló pedagógusokkal együtt tudja a szerző, hogy a 14–15 évesek feltűnő érzékenységgel érdeklődnek a nyelv legkülönbözőbb rétegei, mindenekelőtt a **szleng** tartományai iránt, éppen ezért a legváltozatosabb és nem egyszer igazán szellemes példákat javall a feladatépítéstől nem idegenkedő magyartanároknak ez a kínálat. A **grammatikai tudnivalókat** is módjukban áll gyakoroltatniuk mindazoknak, akik kárpátaljai nyelvész, nyelvpedagógus jelen, az oktatástervezést új dimenzióban felmutató szakkönyvét.

Akik saját további feladattervezői, feladatépítő szaktanári érdeklődéssel szemlélik a 9. osztályosoknak készített kínálatot, azok 36 feladat között válogathatnak a munkájukhoz ötletes mintákat (82–90.). Erőteljesen vannak itt jelen a **stilisztikai ismereteket** erősítő-fejlesztő gyakorlatok. Ezen az évfolyamon is központi jelentőségű a **beszéd- és kapcsolatminőség** jobbítása, amelyre az **életkori adottságok** miatt még behatóbban kell figyelnie valamennyi pedagógusnak, vagyis nemcsak a tanítóknak és a magyartanároknak. **Szemlélet- és fantáziaformáló feladatok** is szép számmal sorakoznak, tekintettel a **szövegegész** értékes kimunkálása készségének az erősítésére. Öröndetes az, hogy Beregszászi Anikó határozottan állította előtérbe a **digitális kultúrában való jártasságot**, a **digitális írásbeliséget** fejlesztő oktatásszerzői attitűdöt, és ezt széles körben izmosító feladatokkal tette teljessé. A **nyelv szintjeinek** és a **szókincs** gazdagságának az elemzése ugyanúgy előtérben álló feladat most is, amiként az elemzéssel kinyert információk szembesítése a tanult ismeretekkel, így a **grammatikai** és a **helyesírási tudnivalókkal** is.

Figyelemre méltó az **olvasáskultúra** fejlesztésének érvényesítése ennek a kézikönyvnek az 5–9. évfolyamokra szerkesztett feladatsoraiban: megvalósul

a *köznyelvhasználat* dinamikus fejlesztése mellett az igényes *szépirodalmi szemelvények* gondos szerepeltetése, olvastatásuk, *nyelvi-stilisztikai aspektusú elemzések*. Ez a feladatírói eljárás kétségtelenül hasonló megoldásokra készítheti a gyakorló pedagógusokat.

Beregszászi Anikó jelen kézikönyvének hatodik fejezete *irodalmi alapú szerepjátékokat* mutat be 35 mintafeladat keretében, ezek a János vitéz és a Toldi című elbeszélő alkotásokra alapozottak. Igazolhatjuk a szerző reményeit, miszerint érdekesek és szórakoztatóak ezek a tennivalók, és minden bizonnyal más magyar nyelvű régióban, így az anyaországi iskolákban is felkeltik a vonatkozó korosztályok tanulóinak a *játékos alkotó kedvét* az efféle feladatok szívvel-lellekkel történő megoldásakor.

Ezt a magyar nyelv oktatásához készített tantárgy-pedagógiai útmutatót és feladatgyűjteményt *254 tételből álló irodalomjegyzék* zárja. Nemcsak a körültekintő fegyelemmel közölt *felhasznált források* szemlézhetjük, hanem azzal a bőséges *ajánlott szakirodalommal* is szembesülhetünk, amelyet a szerző jelentősnek tartott a *társasnyelvészet szempontjából* az oktatástervezés vonatkozásában.

Ezt a *forrásértékű, anyanyelvoktatói szemléletünket befolyásoló* 111 oldalas könyvet 2012-ben a Tinta Könyvkiadó jelentette meg Budapesten a Se-

gedkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához sorozata 141. köteteként, sajnos gerincen ragasztott, puhatáblás, a sűrű használat után azonnal széteső változatban. Jó lenne ezt a könyvet vagy ennek a gazdagabb feladatgyűjteménnyel bővített, időt és használatot állóbb változatát újra kiadni.

Végül egy személyes megjegyzés következze: *az 1993–94. tanév tavaszi szemeszerében* kutatói ösztöndíjas vendégtanárként tanítottam kommunikációelméletet, szöveg- és stilszintikát az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén. Feladataim keretében a negyed- és ötödéves hallgatók tanítási gyakorlatát kellett látogatnom, értékelnem *az Ungvári Dayka Gábor Középsiskolában*. Itt *láttam-hallottam tanítani Beregszászi Anikót, aki már akkor szenvedélyes elkötelezettje volt egy megújuló anyanyelv- és irodalomoktatásnak*. Tanóráit a minőségi színvonalú köznyelvhasználat következetes fejlesztése mellett a nyelvi kreatív-produktív szemlélet és gyakorlat jellemezte. Ahogyan ma is, amiként igazolja ezt a *lehetetlent lehetni* című tantárgy-pedagógiai útmutatója és feladatgyűjteménye. *Jellemezze szerzőnket* a továbbiakban is az a *töretlen cselekvésvágy*, amelyről a Tinta Kiadónál megjelent könyvében és könyvével is hitet tett.

H. Tóth István
david228@freemail.hu

„A partok elmúlnak, de a hullám örök, ...” Vasvári Zoltán: *Mint kútmélybe kő* – Rónay György-tanulmányok (Underground Kiadó és Terjesztő Kft. támogatásával, magánkiadásban. 131 p.)

Előljáróban

Aki olajat, kenyeret, korsajában tiszta vizet hoz, az jó ember lehet, annak lelke emberséges. És az, aki elolvassa a Nemes Nagy Ágnes-től vett idézetet, nemcsak megsejtheti, hanem be is vallhatja – legalább önmagának –, hogy ez idő tájt még keveset tud a vigasztaló *Rónay Györgyről* (1913–1978), holott a *Nyugat* harmadik nemzedékének legtehetségesebb alkotója: költője, írója, műfordítója volt ő.

Vasvári Zoltán művelődéstörténész a *Mint kútmélybe kő* címmel az Underground Kiadó és Terjesztő Kft. támogatásával, magánkiadásban jelentette meg legújabb, *Rónay György-tanulmányok* alcímmel ellátott *kötetét*. Ezt a küllemében karcsú, szellemi tartalmaiban annál bővelkedőbb könyvet *hiánypótlónak, lelkismeretünk ébresztőjének*, irodalomóráink, művelődéstörténeti beszélgetéseink *gondolatgazdagságát növelőjének*, az erkölcs értelméről-érvényességéről valló *vitáink kiteljesítőjének* is nevezhetjük, mégpedig joggal. Éppen ezért se röstelljük kézbe venni ezt, a Levy (Bihari Puhl Levente) alkotásaival illusztrált, *kismonográfiának is beillő tanulmánykötet*et.

Vigasztaló volt Rónay György. Mint a kenyér, mint a jó szó, mint a friss víz. Igen, igen. Az a verse motoszkál most is a fejemben, amit úgy szeretek idézni: „Nem tört hoztam. Olajat, kenyeret, korsómban tiszta víz...” (Nemes Nagy Ágnes)

A kötet szerkezetéről és tartalmairól

A tudatosan kialakított *borító sokszínű színvilágának* többletjelentése van. Ez a konnotáció a kötetbe válogatott Rónay György-versek, valamint a Rónay György-től való versrészletek, prózaszemelvények poétikai világának köszönhetően formálódik az olvasóban. Ennek a formálódó érzésnek, irodalmi élménynek a kiteljesedését Vasvári Zoltán mértéktartó, túlzásoktól mentes elemzései, problémafelvetései eredményesen erősítik fel.

A pályakezdő Rónay Györgynek a *Nyugat*ban megjelent tíz verséről szól ennek, az ismertetőndő kötetnek a *Babits pecsétje* című első fejezete (9. oldal). Markáns körképet rajzol elénk Vasvári Zoltán, amikor körültekintően, érzékletesen mutatja be nekünk, kései olvasóknak a *Nyugat* 1930-as években indult harmadik nemzedékének legsokoldalúbb tehetségét, a költőként, íróként, műfordítóként, kritikusként és irodalomtörténészként szintén kiváló teljesítményt teremtő Rónay Györgyöt.

Azért is fontos a „*Már rőt levelet ejt öreg almafánk...*” című második fejezet (31. oldal), mert a nyolc évszázados magyar költészetnek ritka pillana-

tát rögzíti Vasvári Zoltán, amikor lírai érzékenységgel hozza közel, miként is pihent és alkotott közel negyven esztendőn keresztül Balatonszárszón Rónay György. Annál is inkább plasztikus nekünk, az irodalom mindennapjai iránt érdeklődőknek az eme életformának az ilyenfajta feltárása, mert Rónay György nemcsak a nyári lüktető főszezonban volt jelen Szárszón, hanem más évszakokban is gyakori vendége volt csendes, elmélkedésre, nyugodt munkavégzésre alkalmas házikójának, a balatonszárszói Ady Endre utca 30. szám alatti nyaralónak. És még azért is öröm megismernünk ezt a létformát, mert költőink, íróink inkább zivatáros idők szemtanúi voltak rövidebb-hosszabb életükben, semmint a tartós békék időszakának forma- és motívumújtó alkotói.

Rónay Györgynek az úgynevezett Szárszó-verseit, jellegzetes Szárszó-líráját a harmadik, a „**Lélekfürdő víz csönd...**” cím alatt (45. oldal) helyezi élénk Vasvári Zoltán. A tanulmánykötet író szerzőnk itt mutatja meg igazi, vérbeli művelődéstörténeti alkatát, amiként rétegről rétegre, évről évre haladva, tiszteletre méltó filológiai hűséggel adatozza Rónay György vonatkozó életrajzát, majd ezeket az adatokat következetesen elemzi is, mindig a tényekre tekintettel, az olvasó érdeklődését vonzóan.

A *Mint kútmélybe kő* című tanulmánykötet előző fejezetéből is, nem utolsósorban a Rónay György-életmű önszorgalmú felfedezésével is nyilvánvalóvá lesz/lehet előttünk, hogy költőnk lírai életművének sarkköve éppen Szárszó-költészete. Erről tanulmánykötetének a negyedik, a *Miért szép?* címet viselő fejezete (71. oldal) élén Vasvári Zoltán így ír: „A Szárszón született, a Balaton és a falu / üdülőhely ihlette művek maguk is több regiszteren szólnak meg. Vannak közöttük realista ecsettel festett költői tájversek, miniatúraszerű portrék, élet- és tájképek, létösszegző alkotások a Balaton és Szárszó kapcsán, a tavat és a természetet szemlélve az élet és az elmúlás örök kérdéseit megkísérelő nagy gondolati költemények.” A fejezetcímbe feltett kérdésre a *Nyárutó Szárszón*, majd a *Szeptember Szárszón* és az *Októberi jegyzet Szárszón* című Rónay György-versek mélyebben értető elemzésével felel Vasvári Zoltán.

Jelen tanulmánykötetet 79. oldalán kezdődő ötödik fejezetének, a *Rónay György összes balatoni verseinek bibliográfiája* címűnek számos hozadéka lehet a példás filológiai alaposágának köszönhetően.

A *Mint kútmélybe kő* című könyv 85. oldalán olyan vizuális élményt keltő fejezetcímet lehetünk, nevezetesen „*A leáldozó nap utolsó sugarai...*”-t, amelyik a hatodik ebben a tanulmánykötetben, és az *alkony éve* Rónay György-regénynek a megismerésére készíti az olvasót, mégpedig Vasvári Zoltán gondos, lelkiismeretes elemzésének köszönhetően. Ahogy végigjárja művelődéstörténetünk ennek a Rónay György-alkotásnak, az *alkony éve* címűnek a rétegeit, jelentéssíkjaikat, és megvizsgálja cselekmé-

nyének az útelágazásait, nyilvánvalóvá lesz a befogadókban az, amit a tanulmány szerző így összegezte: az író „... a romlandó világot, a tünekeny jelent szemlélve a természetben az egyedüli marandót találta meg” (98. oldal). Ez az 1947-ben megjelent Rónay György-mű, az *alkony éve* azért is hatalmas jelentőségű, mert csak Déry Tibor *A befejezetlen mondata*hoz mérhető, tekintettel arra, hogy egy nagyszabású társadalmi tabló a Horthy-korszak Magyarországáról, ugyanakkor fájdalmas, könyörtelen és tüéles pontossággal fogalmazott illúziómentes búcsú is attól a rettenetes (akkor végleg letűntnek látszó és gondolt) korszaktól.

Azért is jelentős ennek a Vasvári Zoltán-kötetnek a *Fiktív csodák* címet viselő hetedik fejezete (99. oldal), mert Rónay György *Lázadó angyala* mítikus elemeinek a feltárásakor egyértelművé teszi azt, hogy 1940-ben a téma megközelítése, az író látásmódja és a forma vonatkozásában egyaránt új volt ez a regény. Tanulmányírónk regényelemzése közben nem hagy kétséget arra nézve, hogy ez a Rónay György-regény joggal tarthat számot a mai olvasó élénk érdeklődésére is. Mindenképpen tanulságos az a regényelemzési megközelítés, miszerint Vasvári Zoltán alapvető kérdésnek tekintette annak az érzékeny bemutatását, hogyan képes egy folklórijelenség a *Lázadó angyal* központi szervező erejévé válni.

Ha máshonnan még nem, hát akkor a *Mint kútmélybe kő* című tanulmánykötetből értesülhetünk arról, hogy Rónay György tizenegy verskötet mellett kilenc regényt, két kisregényt, három elbeszélés-gyűjteményt alkotott, és ekkor még nem is említődtek műfordításai, kritikái, tanulmányai. Vasvári Zoltán többretegű kutatásaiból megtudhatjuk, hogy Rónay György hősei sokoldalúan jellemzett „... élő emberek, akiknek egységében az író föl képes mutatni az általános emberit” (113. oldal). Jelen kötet nyolcadik fejezete, a *Megkíséreni a lehetetlen* című arról ad körképet, hogyan alkotta meg Fábri Zoltán a filmművészet nyelvén a Rónay világot az *Esti gyors* című Rónay György-regényből.

Kiváló szerkesztő is Vasvári Zoltán, tudniillik tanulmánykötetének a „*Hullában egyre nő...*” című kilencedik fejezetében (123. oldal) olyan tényekkel, adatokkal, következtetésekkel szembesít olvasóit, amely értékek éppen Rónay György életművének a rendkívüli sokoldalúságát bizonyítják egyértelműen, minden kétséget kizáróan. Talán nem túlzás azt állítanunk, hogy Saint-Exupéry is vállalná a magyar nyelvű *A kis herceg* című regényét Rónay György lélekmesésítő, ma is élvezhető szókincsű fordításában.¹ Emellett a kiváló műfordítói teljesítménye mel-

¹ Amikor a moszkvai Lomonoszov Egyetem Filológiai Fakultásának voltam az egyetemi docense (1996–2005), akkor a műfordítás iránt élénken érdeklődő hallgatóim rendszeresen elmondták, hogy szeretik olvasni a magyar nyelvű *A kis herceg* című Exupéry-regényt a szókincsé, a stílus, a műfordítói megoldásai miatt. Hiteles volt számomra az állításuk, mert a Lomonoszov

lett még ott sorakoznak a La Fontaine-től, Stendhal-tól, Ronsard-tól, Apollinaire-től és másoktól magyar nyelvre ültetett alkotások, amiként az angolból, lengyelből, németből, olaszból, oroszból tolmácsolott költői művek is. Kemény igazságot fogalmazott meg Vasvári Zoltán, amikor Rónay György műfordítói munkásságáról ezt állította: „Vers- és prózafordításai nélkül végtelenül szegényebb lenne a világirodalom magyar nyelven” (124. oldal).

Most, amikor a recenzio klasszikus műfaji jegeit hordozó gondolatsor végére értünk, akkor tekintünk vissza a bevezetőben már említett illusztrációkhoz és alkotójukhoz. A Vasvári Zoltán-kötet egészének ismeretében rögzíthetjük, hogy Levy (Bihari Puhl Levente) itt látható három képe kétségtelenül többletjelentést hordoz. Ezek a festmények az alkalmazott, a vizuális élményt megteremtő eszközök (színek, fények, árnyak, tónusok) által képesek közvetíteni Rónay György szellemiségét, egyes művei mondandóvalóját. Tekintünk a *Magányos fűzre* (29. oldal), amelyik Rónay György Szárszó-költészete mellett minden bizonnyal sokat elárul a költő egyedül való fenséges nagyságáról. A *Reggeli vihar készenléte az Alföldön* (111. oldal) pontosan idézi meg a *Lázadó angyal* hangulatát. A *Kikötő dunai uszályokkal* (112. oldal) az *Esti gyors* című Rónay György-regénynek azt a tragikus jelenetét vetíti elénk, amikor bekövetkezett a tragédia a bajai Dunaparton, a folyóba lőtt áldozatokkal.

A Mint kútmélybe kő című tanulmánykötetről a haszonelvűség szempontjából

Ennek a Vasvári Zoltán-könyvnek számtalan felhasználási lehetősége van.

Feltétlenül kamatoztatható a *Mint kútmélybe kő* című tanulmánykötet a Rónay Györgyről szóló *irodalomtörténeti, korstílust elemző kutatásokban*. Alkalmazott nyelvészként egyértelműen állítom, hogy *összehasonlító szókincsvizsgálatba, mondatszerkezeti gyakorlatjellemző vizsgálatba* is eredményesen vonhatóak be Rónay György versciklusai, elbeszélései és regényei. Nem tartom lehetetlennek azt sem, ha *doktori iskolai programba* is betennék távolosan gondolkodó minősített oktatók ezt a jeles életművet, Rónay György munkásságát.

Széles nyilvánosságnak örvendő *szakmai konferenciával létrehozott Nemzeti alaptanterv*nek az irodalomtanítással és a magyar nyelv tanításával foglalkozó fejezeteinek a szerkesztői általános érvényességű tananyagszegmenseként emelhetnék be a kánonba Rónay György költészetének, kisprózájának értékéről darabjait – zavarban lennének a bőség láttán a tananyagok illetékes szerkesztői.

Az általános és a középiskolák irodalom- és nyelvtankönyveinek a készítői jó gazda módjára

formálhatnák *példatárakat, elemzési mintákat* Rónay György számos *jellegetes szó-, kifejezés- és mondatfordulatát* kamatoztatva. Ez annál is inkább érvényes kijelentés, mert Rónay György nemcsak értéktéremtő költő, hanem távolos látásmódú író is volt – és ekkor még nem is említettem a tanulmányai, kritikái, műfordításai színes, gazdag, változatos tematikájú világát.

Rónay György nemcsak néhány verse okán lehetne jelen az általános és a középiskolai tankönyvekben. Kiváló költeményei vannak, amelyek segítségével eredményesen tanítható lehetne az úgynevezett *összehasonlító verselemzési stratégia* is. A kártyalajzi magyar nyelv- és irodalomtanárok felkészültségét erősítő, gondozó céllal készült *Bevezetés az irodalomtanítás műhelygyakorlatába* című kézikönyv² többször is készíti a pedagógusokat Rónay György verseinek a tanítási-elemzési folyamatba való beemelésére. Berzsényi Dánielnek *A közelítő tél* című versét tanítva kézenfekvő Rónay Györgynek az ugyancsak *A közelítő tél* címmel született versét az összehasonlítás céljával a tananyag részévé tennünk.

Berzsényi Dániel egyik késeinek nevezhető 20. századi utóda, Rónay György, aki a „Nyugat” harmadik nemzedékének magas művészi fokú alkotója, különös hangulatú közelítő télről írt.

- a) Olvasd el a Rónay György-verset! Beszélj arról, hogy milyen érzéseket, gondolatokat váltott ki belőled ez „A közelítő tél”!
- b) Hasonlítsd össze „Egyező verscíme – különböző korok” címmel Berzsényi Dániel és Rónay György költeményeit a hasonlóságok, az egyezések és a különbözőségek részletező feltárásával! Mutass rá az ezekről a művekről való versolvasói állásfoglalásodra is!

Nem lenne szabad megkerülnie az iskolai irodalomtanításnak Rónay György költészetét akkor sem, amikor a 20. század *formabontó költészetét* mutatjuk be.

A Babits Mihály által formált „Nyugat” szellemi műhelyében avatott föl költővé, ennek a nagy jelentőségű folyóiratnak a harmadik nemzedékéből való Rónay György. Az ő életművéről ad körképet Vasvári Zoltán művelődéstörténetész „Mint kútmélybe kő” című tanulmánykötetében. Innen ismerhetjük meg, hogyan érzett, alkotott annak a kornak sok tehetsége és tehetségigérete.

- a) Olvasd el Rónay György valóságos és lelki tájakat is érzékelte „Hajnál,

Egyetem filológus hallgatói négy-öt világnyelven beszéltek, olvasnak, írtak.

² Dr. H. Tóth István: *Bevezetés az irodalomtanítás műhelygyakorlatába* (Nemcsak magyartanárok számára). Gépirat – megjelenés előtt. Beregszász

országút” című versét, és mutass rá az értekeire!

- b) Vesd egybe Babits Mihály „Dal, prózában” című költeményét Rónay György „Hajnal, országút” című alkotásával! Légy egyértelmű figyelemmel a két mű hasonlóságaira, egyezéseire és különbségeire!

Ott van Rónay György *Óda egy halotthoz* című igen jelentős *apa-verse*, amelyik több pontján is kapcsolatba hozható Kosztolányi Dezső *Halotti beszédével*, lényegében ennek a párdarabjának tekinthető. Még úgynevezett *projektfeladat* is adhatjuk középiskolai diákjainknak ezt a két 20. századi magyar költeményt, amelyek nyelvtörténeti háttérül a *Halotti beszéd és könyörgés* című összefüggő kis szövegemlékünket is kijelölhetjük.

Miért is ne vennénk magunk elé, és miért ne vettetnénk tanítványainkkal kézbe Rónay György *Himnusz a munkához* című alkotását, amikor Nagy Lászlónak a *Tűz* című költeményével foglalkozunk? Mindkét vers lendülete, ereje, világlátása összecseng, és erőteljesen képesek fejleszteni kamaszaink *egészséges életfelfogását*.

Amikor 20. századi *rövid terjedelmű filozofikus költeményeket* szeretnénk bemutatni, értelmezni diákjainkkal, akkor valósággal kínálja magát Rónay György *Áradat* című verse, amelyik szokatlanul élénk, felfokozott hangulatú műalkotás: ujjongó hangon élteti a létezés nagyszerűségét – hát miért ne tennénk olvasmányul, megvitatásul a világra kíváncsian figyelő diákolvasóink elé ezt a szemelvényt?

Ha a legkülönfélébb írásjelek alkalmazásának, vagyis a központozásnak, azaz az *interpunkció problémájának* a tanításával foglalkozunk, akkor máris vegyük kézbe Rónay Györgytől a *Szeptemberi csönd Szárszón* című versét. Az extralingvális, tehát a nyelven kívüli eszközök többletjelentésének a stílusátásával foglalkozva, a *látható nyelv stílus-tikai problémájának* a szemrevételezésekor ez, vagyis a szárszói szeptemberi csöndet megéneklő mellett a *Diófa Szárszón* is nagyszerű szemelvény lehet irodalom- és nyelvóráinkon.

A 2012. évi Nemzeti alaptanterv ereje által kötelezővé tett *etikaórákon* – megfelelő szaktanári igényességgel párosulva – kiválóan használhatóak a *Zakeus a fügefán* története. Vasvári Zoltán szíves közléséből megtudható az is, hogy néhány katolikus középiskola használja is ezeket, például Szegeden a Dugonics András Piarista Gimnázium http://www.szepi.hu/irodalom/kedvenc/kc_049.html.

Előfordul, hogy olyan növendékeket is taníthatunk, akik a francia kultúra szerelmesei, és szívesen olvasnák Saint-Exupéry *A kis herceg* című regényét franciául, majd hasznosítanák ebbéli tudásukat, amikor Rónay György generációkat felnevelő *műfordításával* ismerkednek. Természetesen ajánlott olvasmányul, közös, tanórai feldolgozásul is

választhatjuk ezt a Rónay György fordította Exupéry-kisregényt.³

Rónay György életművéből előtűnik áll még egy erőteljesen használható lehetőség, és nemcsak a középiskolai oktatásban. Nem másról van szó, mint Rónay György úgynevezett *kortárs irodalmi kritikáinak* az *Olvadás közben* darabjai, valamint a *Miért szép?* sorozatban megtalálható ma is vállalható, példaértékű *vers- és prózaelemzései*.

A *hon- és népismeret tanításának* Rónay György Szárszó-költészete, illetve a balatoni, mátrai versei értékes kiegészítői lehetnek, mindössze fel kell fedeznünk ezeket utánajárással, elmélyült olvasással, értelmező téma-összehasonlítással.

Az *alsóbb évfolyamokon* is kínálkoznak alkalmak arra, hogy tanítványaink Rónay György nevével ismerkedhessenek, fényképével, és mindenekelőtt bizonyos alkotásaival találkozhassanak. Ott van A *holló és a róka* műfordítása mellett a *Mondd, szereted az állatokat* című írása.

Összegezésül

Értekes tanulmánykötetet tett élénk Vasvári Zoltán művelődéstörténész, amikor *szemléltető szándékkal* rendszerbe foglalta a Rónay Györgyről készült kutatási eredményeit tartalmazó írásait.

Mindenképpen rögzítendő az a tény is, hogy Vasvári Zoltán hosszabb ideje foglalkozik a *sajnálatosan érdemtelen utósorsot kapott Rónay György* alkotói pályájával, erről tanúskodik a *Magyartanítás* 2008. évi 2. lapszámában megjelent dolgozata, amelyben az akkor harminc éve elhunyt Rónay Györgyöt köszöntötte, egyúttal ajánlva is a magyartanár-társadalom értékesítő figyelmébe a *Nyugat* harmadik nemzedéke kiemelkedő alkotójának, Rónay Györgynek a munkásságát.

Szerzőnk *jelen kötete* még erőteljesebb *világítótorony* mindannyiunknak, mint a hivatkozott emlékezés, mert – valljuk már be töredelmesen! – meglehetősen töredékes a tudásunk mind Rónay Györgyről, mind a *Nyugat* harmadik generációjáról, és egyáltalán a 20. századi magyar költészet számos szegmenséről. Miért hagyjuk, hogy így legyen? *Ne késlekedjünk fellapozni* Vasvári Zoltán *Mint kútmedybe kő* című, Rónay Györgyről készíttette tanulmánykötetét, amelyik magánkiadásban látott napvilágot az Underground Kiadó és Terjesztő Kft. támogatásával 2013-ban, Rónay György születésének a 100. évfordulójára alkalmából.

H. Tóth István
david228@freemail.hu

³ A Mozaik Kiadónál eddig két kiadásban is megjelent *Érted? Értelm!* című, az olvasmánymegértést fejlesztő kötetemben ennek, a Rónay György fordította Exupéry-kisregénynek, a *kis hercegnek* több részletét is feladatosítottam a közös és az egyéni olvasást is segítőként.

ÖTLETTÁR

Rovatvezető: Raátz Judit (Gödöllő, Lovarda u. 28. 2100)

A következő feladatsort *Lukucz Zsófia* magyar, illetve nyelv- és beszédfejlesztő szakos tanárjelölttől kaptuk.

A feladat 9–12. osztályban a stilisztika, a szövegtan, a kommunikáció, de a grammatika tanításakor is jól alkalmazható kreatív feladatsor, amely csoport-, illetve egyéni munkában is elvégezhető.

1. Csoportmunkában: 3-4 fős csoportokban fogtok játszani. Minden csapat kap egy szituációt és egy „utasítást”, amely alapján írniuk kell egy párbeszédet. A párbeszédben minimum 2 fő szerepeljen, és minimum 4-4 mondatuk legyen! Ne mutassátok meg a többi csoportnak a feladatokat! 7 percet van megírni a szöveget. Jelöljétek ki, kik fogják felolvasni a párbeszédet! A többi csoport feladata felolvasáskor: Találjátok ki, mi volt a szituáció és az „utasítás”!
2. Egyénileg: Az alábbi utasítás alapján írj a következő szituációhoz egy párbeszédet! A szituációban minimum 2 fő szerepeljen, és legyen minimum 4-4 mondatuk!

Szituációk és „utasítások”:

3. Egy idős házaspár azon vitatkozik, hogy meccset vagy romantikus filmet nézzenek este.
Kizárólag felszólító, felkiáltó és óhajtó mondatok
4. Egy író megvádolja a másikat, hogy ellopta az ötletét, amelyből sikerfilm lett.
Kizárólag felszólító, felkiáltó és óhajtó mondatok
5. Férfi és nő, akik évekig együtt jártak az egyetemen, most sok év múlva újra találkoznak egy kávéházban. Arról beszélnek, kivel mi történt azóta.
Kizárólag kérdő mondatok
6. Egy férj meg akarja tudni, hogy felesége csak a pénzéért szereti-e, ezért egy nap úgy állít haza, hogy azt mondja, mindenét elvesztette a tőzsdén.
Kizárólag kérdő mondatok
7. Miután a család egyetlen gyereke mindenből megbukott, az apa testi fenyegetéssel büntetné a gyereket, míg az anya jutalmazással bírná őt tanulásra.
Kizárólag maximum 3 szóból álló kijelentő mondatok
8. Egy házba beállít egy önkormányzati ember, és közli az ott lakóval: a háza helyén akarják elvezetni az új vonatsíneket, így a ház lebontásra kerül.
Kizárólag maximum 3 szóból álló kijelentő mondatok
9. Egy esküvőszervező a legcifrább dolgokra akarja rábeszélni a párt, mondván: ma már ciki az, aki galambroptetés, sajtuszökökút, és egy celeb meghívása nélkül akar ünnepelni.
Kizárólag többszörösen összetett mondatok (minimum 4 tagmondat)
10. Amíg a Mikulás a játékokat pakolja a fa alá, a kéményen bemászik egy másik Mikulás, és mindkettőjük állítja, hogy ő az igazi.
Kizárólag többszörösen összetett mondatok (minimum 4 tagmondat)

Várjuk ötleteiket. Levelüket az alábbi módokon folyamatosan küldhetik a rovatvezető címére: 1. postai úton: Raátz Judit 2100 Gödöllő, Lovarda u. 28. 2. Ímélen: raatz.judit@vnet.hu.

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefon egyeztetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

A MAGYAR NYELV KÖNYVE

Szerkesztette: A. Jászó Anna
24 cm, 824 oldal, ára 3780 Ft

ÚJ UTAK AZ ANYANYELVI NEVELÉSBEN ÉS A PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN (Tanulmányok)

24 cm, 172 oldal, ára 2415 Ft

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Demeter Katalin: ÉRTÉKŐRZÉS (Tanulmányok)

20 cm, 192 oldal, ára 2520 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I-II.

200 külföldi író portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 764 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Hegedüs Géza: A SZÉPIRODALOM MŰFAJAI

24 cm, 168 oldal, ára kötve, védőborítóval 750 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotskij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Hegedüs Géza: A HALHATATLAN HAMISJÁTÉKOS

Színes, szórakoztató, rövid művelődéstörténeti írások. 21 cm, 152 oldal, ára 448 Ft

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

Benczik Vilmos: NYELV, ÍRÁS, IRODALOM kommunikációelméleti megközelítésben

24 cm, 332 oldal, ára 2240 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276

E-mail: trezorkiado@t-online.hu * Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.